

Przemoc w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych

CZĘŚĆ I - Raport z badania ogólnopolskiego

Polska Akademia Nauk
Instytut Psychologii

Zespół:

dr Sylwia Bedyńska
dr Aneta Brzezicka
dr hab. Krzysztof Korzeniowski
dr Piotr Radkiewicz
prof. dr hab. Krystyna Skarżyńska

Kierownik projektu: dr hab. Krzysztof Korzeniowski

Warszawa 2009

Spis treści

Przemoc w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych - założenia teoretyczne i metodologiczne. Charakterystyka zmiennych, ich operacjonalizacja i hipotezy.....	2
Metodologia badania.....	8
1. PRZEMOC W RODZINIE WOBEC OSÓB STARSZYCH.....	9
1.1. Skala spostrzeganej przemocy.....	9
1.1.1. Przemoc wobec osób starszych a położenie w strukturze społecznej.....	17
1.1.2. Przemoc wobec osób starszych a region Polski.....	19
1.2. Porównanie przemocy „poza” rodziną i „w” rodzinie.....	20
1.3. Usprawiedliwianie przemocy wobec osób starszych.....	22
1.3.1. Usprawiedliwianie przemocy a położenie w strukturze społecznej.....	26
1.3.2. Usprawiedliwiane przemocy a region Polski.....	28
1.4. Obojętność na przemoc wobec osób starszych.....	29
1.4.1. Obojętność na przemoc a położenie w strukturze społecznej.....	31
1.4.2. Obojętność na przemoc a region Polski.....	32
1.5. Reakcje na przemoc. Interwencje i ocena ich skuteczności.....	33
2. PRZEMOC W RODZINIE WOBEC OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH.....	38
2.1. Skala spostrzeganej przemocy.....	38
2.1.1. Przemoc wobec osób starszych a położenie w strukturze społecznej.....	45
2.1.2. Przemoc wobec osób starszych a region Polski.....	47
2.2. Porównanie przemocy „poza” i „w” rodzinie.....	48
2.3. Usprawiedliwianie przemocy wobec niepełnosprawnych.....	50
2.3.1. Usprawiedliwianie przemocy a położenie w strukturze społecznej.....	54
2.3.2. Usprawiedliwiane przemocy a region Polski.....	57
2.4. Obojętność na przemoc wobec osób niepełnosprawnych.....	59
2.4.1. Obojętność na przemoc a położenie w strukturze społecznej.....	60
2.4.2. Obojętność na przemoc a region Polski.....	62
2.5. Reakcja na przemoc. Interwencje i ocena ich skuteczności.....	62
3. SPOSTRZEGANIE, USPRAWIEDLIWIANIE i OBOJĘTNOŚĆ WOBEC PRZEMOCY W RODZINIE. WZAJEMNE ZWIĄZKI.....	67
3.1. Spostrzeganie przemocy – korelacje.....	67
3.2. Usprawiedliwianie przemocy i obojętność na przemoc - korelacje.....	68
3.3. Związki pomiędzy częstością spostrzeganej przemocy a usprawiedliwianiem aktów przemocy i obojętnością na nie - korelacje.....	70
4. PREDYKTORY USPRAWIEDLIWIANIA PRZEMOCY i OBOJĘTNOŚCI NA PRZEMOC W RODZINIE.....	73
4.1. Przemoc a mentalność psychospołeczna - korelacje.....	73
4.2. Częstość spostrzeganej przemocy i mentalność psychospołeczna jako predyktory usprawiedliwiania i obojętności. Modele wyjaśniające.....	75
WNIOSKI KOŃCOWE.....	80

Przemoc wobec osób starszych i niepełnosprawnych w rodzinie - założenia teoretyczne i metodologiczne. Charakterystyka zmiennych, ich operacjonalizacja i hipotezy.

Przez przemoc rozumiemy zachowanie, które wiąże się z użyciem przewagi psychicznej lub fizycznej. Występuje ono w wielu instytucjach, grupach oraz sytuacjach społecznych, oraz może przybierać różne formy. Szczególnym rodzajem przemocy jest przemoc w rodzinie, nazywana także przemocą domową. Według ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. Nr180, poz. 1493) „[...] należy przez to rozumieć jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osób wymienionych w pkt 1, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą”. Z kolei, psycholog Jerzy Mellibruda definiuje ją jako „działania lub rażące zaniedbania dokonywane przez jednego z członków rodziny przeciwko pozostałym, wykorzystując istniejącą lub stworzoną przez okoliczności przewagę sił lub władzy i powodujące u ich ofiar szkody lub cierpienie, godzące w ich prawa lub dobra osobiste, a szczególności w ich życie lub zdrowie (fizyczne bądź psychiczne)” (Mellibruda 2000, s. 755). Korzystanie z przewagi może stanowić formę sprawowania kontroli nad zachowaniem, a nawet nad sposobem życia innej osoby. Intencjonalność takiego zachowania (czyli zamiar wyrządzenia krzywdy) ze strony sprawcy przemocy nie jest konieczny, aby uznać jakieś zachowanie za przemoc. Nawet pozornie drobne akty użycia siły fizycznej (popchnięcie, krzyk, klaps) między dorosłymi ludźmi stają się wyrazem poczucia nierówności w relacji, łamią normy współżycia i są nieakceptowane jako akty przemocy – nie przede wszystkim jako akty zadawania bólu fizycznego, ale właśnie jako antynormatywne przejawy sprawowania kontroli (Frieze, Browne, 1989; Hotaling, Straus, 1989).

Przedmiotem tego opracowania jest przemoc w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych, a więc takich grup społecznych, które najczęściej wymagają daleko idącej pomocy, a często bezpośredniej kontroli nad ich życiem i dobrostanem. Taka kontrola często przybiera formę zdecydowanej ingerencji, skąd już niedaleka droga do przemocy.

Kiedy mówimy o przemocy trzy kwestie wymagają podkreślenia. Po pierwsze, co stanowi o jej sednie - jest to zachowanie nieakceptowane przez obiekt tego zachowania lub dokonywane wbrew jego osobistemu interesowi. Po drugie, przemoc - szczególnie w rodzinie

– jest przestępstwem i jako forma znęcania się (fizycznego lub moralnego) ścigana jest z artykułu 207 kodeksu karnego. Wreszcie po trzecie, o czym wspomniano powyżej, przemoc jest zachowaniem amoralnym. Przeważnie spotyka się z niechęcią lub potępieniem.

Spółeczeństwa wypracowały normy regulujące dopuszczalność różnych form przemocy, np. prawo dopuszcza użycie tzw. przymusu bezpośredniego. W polskiej kulturze akceptowane są różne formy przemocy wobec dzieci. Najczęściej przywoływanym przykładem jest tzw. klaps, ale ze społeczną akceptacją spotyka się też mówienie podniesionym głosem, restrykcyjne zakazy itp. Z drugiej strony społecznie wypracowane normy przewidują „strefy ochronne” – grupy, wobec których przemoc nie jest dozwolana. Osoby słabe, niezaradne, pokrzywdzone przez los są chronione swoistym tabu. Najbardziej wyrazistymi przykładami grup objętych „strefami ochronnymi” są osoby starsze i niepełnosprawne.

Szacunki nasilenia stosowania przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych są dość zróżnicowane, bo w różnych analizach bierze się pod uwagę różne wskaźniki przemocy. W latach 80 ubiegłego wieku w USA notowano od pół miliona do 2 milionów przypadków stosowania przemocy wobec osób w podeszłym wieku, przy czym 70% zgłoszonych sprawców aktów przemocy stanowili członkowie rodzin ofiar (Herzberger, 2002). Zarówno w USA, jak i w Europie Zachodniej, ofiarami przemocy częściej są stare kobiety niż starzy mężczyźni (co częściowo wiąże się z dłuższym życiem kobiet) (Wolf, Pillemer, 1989). Zauważono również, iż starsze ofiary przemocy częściej niż osoby niekrzywdzone w ich wieku mieszkają razem ze sprawcami przemocy a także częściej niż osoby nie krzywdzone są niepełnosprawne fizycznie lub umysłowo (Herzberger, 2002).

Przemoc wobec starszych i niepełnosprawnych jest zjawiskiem rzadszym niż inne formy przemocy (na przykład, wobec dzieci czy kobiet). Jest także mniej akceptowana. Z tego też powodu jest trudna do wiarygodnego oszacowania na podstawie deklaracji, odpowiedzi na pytanie typu „czy w Pana(i) rodzinie....?”. Ponadto zaniżone statystyki dotyczące przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych są konsekwencją tego, że osoby te mają mało kontaktów społecznych. Osoby spoza rodziny czy bezpośredniego sąsiedztwa mogą nie wiedzieć o dokonanych aktach przemocy; a same ofiary nie zgłaszają tego zarówno z powodu ograniczonych kontaktów i słabej mobilności, jak i strachu przed zmianą warunków życia (gdyby w efekcie wniesionej skargi rodzina (lub sąd) zdecydowały o umieszczeniu ich w domu opieki). Tolerowaniu rodzinnej przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych sprzyja także społeczne przekonanie, że sposób życia w rodzinie jest sprawą prywatną i nikt obcy nie powinien w tę sferę ingerować.

W naszych badaniach pytamy, czy, i jak często, respondenci zetknęli się (byli świadkami lub ktoś im o tym opowiadał) z 10 różnymi sytuacjami przemocy wobec osób starszych (w wieku emerytalnym, choć niekoniecznie będących na emeryturze) oraz osób niepełnosprawnych. Są to sytuacje stosowania przemocy fizycznej (uderzanie i bicie, szarpanie i poszturchiwanie), finansowo-materialnej (zabieranie pieniędzy i przedmiotów np. mebli, samochodu, czy zmuszanie do wykonywania prac domowych), psychicznej (ośmieszanie i wyzywanie, wytykanie niepełnosprawności, izolowanie wbrew woli) oraz przemocy seksualnej.

Pytamy też respondentów o to, które zachowania (z listy przedstawionej powyżej) zdarzyły się (a jeżeli tak, to jak często) w ciągu kilku ostatnich lat w ich bliskiej i dalszej rodzinie. W stosunku do wymienionych sytuacji stosowania przemocy wobec starszych i niepełnosprawnych pytamy także, czy respondent widzi dla niej jakieś usprawiedliwienie. Zakładamy, że w ten sposób dowiadujemy się o stopniu społecznej aprobaty dla każdego z tych zachowań; im częściej jest ono usprawiedliwiane, tym mniej staje się - w opinii respondenta - negatywne, mniej amoralne.

Kolejna grupa pytań dotyczy reakcji (lub jej braku) na znane przejawy przemocy. W sytuacji, gdy mamy do czynienia z odwoływaniem się do instytucji zawodowo zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie, pytamy o ocenę skuteczności działań tych instytucji. Zadajemy wreszcie pytania o powody bierności wobec przejawów przemocy. Sądzymy, że rodzaj oraz siła tych uzasadnień także pozwala pośrednio ocenić stosunek do przemocy w rodzinie.

Przypuszczamy, że stosunek do przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych wiąże się z wartościami i przekonaniami na temat świata społecznego. Wiadomo, że w społeczeństwach indywidualistycznych (nastawionych na prawa jednostki, indywidualny sukces i rozwój osobisty), częściej niż w tradycyjnych społeczeństwach kolektywistycznych, osoby słabsze fizycznie i psychicznie (a za takie są uważane osoby w podeszłym wieku i niepełnosprawne) są mniej cenione, stygmatyzowane i wykluczane z życia społecznego (por. Herzberger, 2002; Nelson, 2003; Zebrowitz, Montepare, 2008). Przewidujemy wobec tego, że osoby, które mają bardziej indywidualistyczne postawy znajdują częściej usprawiedliwienia dla różnych form przemocy (zwłaszcza wykluczania) wobec osób starych i niepełnosprawnych.

W analizach uwzględnione będzie także znaczenie cynicznej wizji świata spostrzeganego jako społeczna dżungla (społeczny darwinizm) (por. Duckitt, 2000). Przypuszczamy, że wizja życia społecznego, w której deprecjonowania jest wartość drugiego

człowieka, obowiązuje zasada „człowiek człowiekowi wilkiem” oraz w której dla własnego dobra akceptuje się każdą manipulację i wykorzystywanie innych, powinna sprzyjać usprawiedliwianiu przemocy wobec osób słabszych. Z takim pojmowaniem natury człowieka i relacji międzyludzkich koresponduje materializm – kolejny wymiar mentalności, który włączyliśmy do narzędzia badawczego. Jest to zbiór przekonań społecznych, którego charakterystycznym rysem – w przeciwieństwie do humanizmu – jest orientacja na wartości materialne, a co za tym idzie traktowanie ludzi w kategoriach bezosobowych i instrumentalnych (por. Boski, 1999).

Kolejnym wziętym pod uwagę rysem mentalności jest autorytaryzm – bezwzględne posłuszeństwo wobec władzy i autorytetów, bezrefleksyjny szacunek dla tradycji, a także wyraźne dzielenie ludzi na silnych i słabych (Adorno i in., 1950). Jednym z wyróżnianych jego komponentów jest tzw. autorytarna agresja (zob. Altemeyer, 1996). Badania amerykańskie z lat 80 ubiegłego wieku wykazały, że osoby autorytarne bardziej tolerują przemoc niż osoby nieautorytarne, odrzucające patriarchalne wartości (Coller, Resick, 1987). Z drugiej strony, osoby autorytarne na ogół są bardziej kolektywistyczne niż indywidualistyczne (Duckitt, 1989; Skarżyńska, Gientka, 1999), być może więc z tego powodu będą mniej skłonne usprawiedliwiać przemoc wobec osób starszych i niepełnosprawnych. Kwestia ta nie jest jednoznaczna, bowiem inne analizy i badania pokazują, że tak indywidualizm, jak kolektywizm, mogą być i autorytarne, i egalitarne (Triandis, Gelfand 1998). Za uwzględnieniem autorytaryzmu jako zmiennej psychologicznej mogącej mieć wpływ na postawy wobec przemocy w rodzinie, przemawia i to, że jest znaczącym rysem mentalności współczesnych Polaków (zob. Korzeniowski 2002).

Dotychczas wymienione zostały różne systemy przekonań i wartości mogące zwiększać akceptację dla przemocy w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych. Wydaje się, że funkcję taką może też pełnić stan dezorganizacji systemu przekonań i wartości, nazywany anomią (Durkheim 2006, Merton 1982, Riesman 1996, zob. Korzeniowski 2002). Gdy szybkim przemianom społecznym nie towarzyszy taka przebudowa organizacji społecznej, która dawałaby oparcie pojedynczym jednostkom, „ludzie przestają wiedzieć, co jest możliwe, a co niemożliwe; co sprawiedliwe, a co niesprawiedliwe...” (Durkheim 2006, s. 321; zob. Szacki, 1981, Szafraniec 1986). Mechanizm wpływu anomii na większą akceptację stosowania przemocy dokonuje się inaczej niż czynników wymienionych powyżej. Anomia sama z siebie nie wydaje się skłaniać do zachowań amoralnych. Jej znaczenie polega na rozluźnieniu systemu norm i wartości zakazujących przemoc. Zachowania osób

anomicznych są bardziej impulsywne (niż chłodno wykalkulowane), co pozwala oczekiwać odwoływania się przez nie do stosowania przemocy fizycznej i seksualnej.

Naszemu badaniu przyświecają dwa cele. Pierwszym jest zdobycie orientacji w świadomości społeczeństwa polskiego na temat stosowania w rodzinie przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych. Celem drugim jest próba psychologicznego wyjaśnienia pozytywnych postaw wobec przejawów takiej przemocy, a przynajmniej braku jej przeciwdziałania.

Krystyna Skarżyńska

Krzysztof Korzeniowski

Literatura cytowana:

- Adorno, T.W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D.J., Sanford, R.N., (1950). *The Authoritarian Personality*. New York: Harper.
- Altemeyer, B. (1996). *The authoritarian specter*. Cambridge: Harvard University Press.
- Boski, P. (1999). Humanizm w kulturze i mentalności Polaków. [w:] Wojcieszke, M. Jarymowicz (red.). *Psychologia rozumienia zjawisk społecznych* (s.79-119). Warszawa: PWN.
- Coller, S., Resich, P. (1987). Women's attributions of responsibility for date rape. *Violence and Victims*, 2, 111-125.
- Duckitt, J. (1989). Authoritarianism and group identification. A new view on the old construct. *Political Psychology*, 10, 66-84.
- Duckitt J., Fisher K. (2003). Social threat, worldview, and ideological attitudes. *Political Psychology*, 24, 199-222.
- Durkheim, E. (2006). *Samobójstwo. Studium z socjologii*. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Frieze, I., Browne, A. (1989). Violence in marriage. [w:] L. Ohlin, M. Tonry (red.). *Family violence* (s. 163-218). Chicago: Chicago University Press.
- Herzberger, Sh. (2002). *Przemoc domowa. Perspektywa psychologii społecznej*. Warszawa: Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych.
- Hotaling, G., Straus, M. (1989). Intrafamily violence, and crime and violence outsider family. [w:] L. Ohlin, M. Tonry [w:] op. cit. (s.315-375).
- Korzeniowski K. (2002). Utrata i poszukiwanie społeczno-politycznego sensu. Anomia i paranoja polityczna. [w:] K.Skarżyńska (red.). *Podstawy psychologii politycznej* (s. 293-323) Poznań: Zysk i Ska Wydawnictwo.
- Mellibruda, J. (2000). Wybrane problemy patologii życia rodzinnego. [w:] J.Strelau (red.). *Psychologia. Podręcznik akademicki*. T. 3 (s. 750-763).
- Merton R.K. (1982). *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*. Warszawa: PWN
- Nelson, T. (2003). *Psychologia uprzedzeń*. Gdańsk: GWP.
- Riesman D. (1996). *Samotny tłum*. Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA
- Skarżyńska, K., Gientka, J. (1989). Czy autorytaryzm jest formą kolektywizmu? Autorytaryzm a postawy społeczne studentów. *Studia Psychologiczne*, 37, 115-131.
- Szacki J. (1981). *Historia myśli socjologicznej*. Warszawa: PWN.
- Szafraniec, K. (1986). *Anomia – przesilenie tożsamości. Jednostka i społeczeństwo wobec*

- zmiany. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Szafraniec, K. (2002). Anomia okresu transformacji a orientacje normatywne młodzieży. Perspektywa międzygeneracyjna. [w:] J. Mariański (red.). *Kondycja moralna społeczeństwa polskiego*. Kraków: Wyd. WAM i Komitetu Socjologii PAN.
- Triandis, H.C., Gelfand, M.J. (1998). Converging measurement of horizontal and vertical individualism and collectivism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 118-128
- Wolf, R., Pillemer, K. (1989). *Helping elderly victims: The reality of elder abuse*. New York: Columbia University Press.
- Zebrowitz, L., Montepare, J. (2008). „Za młody, za stary” – piętnowanie osób dorastających i ludzi starszych. [w:] T. Heatherton (red.). *Społeczna psychologia piętna* (s.306-341). Warszawa: PWN.

Metodologia badania

Opis doboru prób do badania:

Próba miała charakter losowo-kwotowy i była reprezentatywna dla mieszkańców Polski w wieku 18 i więcej lat. Skonstruowana została w następujący sposób: w pierwszym kroku wylosowane zostały (zgodnie z prawdopodobieństwem odpowiadającym liczbie mieszkańców) miejscowości, w których realizowane było badanie. Następnie przygotowane zostały kwoty (rozkłady) dla zmiennych: płeć, wiek oraz wykształcenie. Dane do kwot pochodzą ze spisu powszechnego GUS z 2002 roku. W oparciu o te dane została przygotowana próba 1000 respondentów, w której każdemu respondentowi przypisane są: miejscowość realizacji badania, płeć, wiek oraz wykształcenie. Ankieterzy dobierali respondentów w oparciu o powyższe kryteria. Wewnętrzna struktura próby odzwierciedla strukturę mieszkańców Polski w wieku 18+ ze względu na województwo, wielkość miejsca zamieszkania, płeć, wiek oraz wykształcenie.

Metoda:

Badanie prowadzone było metodą wywiadów osobistych w miejscu zamieszkania respondenta. Zastosowano metodę CAPI (wywiad kwestionariuszowy wspomagany komputerowo).

Przebieg badania:

Ankieter otrzymywał wiązkę realizacyjną, składającą się z 5 wywiadów. Wywiad był realizowany we wskazanym w próbie mieście z respondentem spełniającym wszystkie kryteria rekrutacyjne. Poniżej przykład wiązki opartej na kryteriach rekrutacyjnych.

Resp.	Nazwa	Powiat	Woj16	Wielkość miejscowości	Wiek	Płeć	Wykształcenie
1	Stronie Śląsk. - miasto	kłodzki	Dolnośląskie	miasto do 9.999	18-25	K	zawodowe
2	Stronie Śląsk. - miasto	kłodzki	Dolnośląskie	miasto do 9.999	56-65	K	podstawowe
3	Stronie Śląsk. - miasto	kłodzki	Dolnośląskie	miasto do 9.999	18-25	M	podstawowe
4	Stronie Śląsk. - miasto	kłodzki	Dolnośląskie	miasto do 9.999	36-45	K	zawodowe
5	Stronie Śląsk. - miasto	kłodzki	Dolnośląskie	miasto do 9.999	26-35	M	wyższe

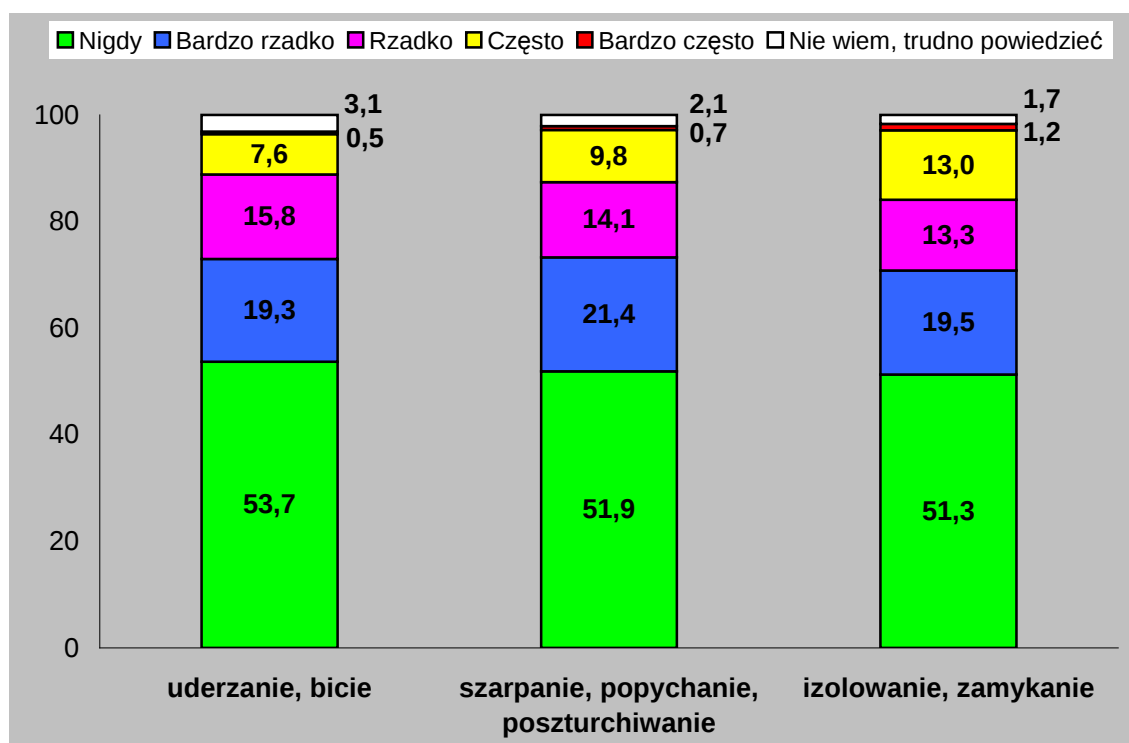
1. PRZEMOC WOBEC OSÓB STARSZYCH W RODZINIE

1.1. Skala postrzeganej przemocy

W pierwszym rzędzie respondentów pytano o przemoc wobec osób starszych spoza rodziny. Wyjaśniano, że „chodzi tu o kobiety i mężczyzn w wieku emerytalnym (choć niekoniecznie będące na emeryturze”. Proszono o powiedzenie jak często (od „nigdy” do „bardzo często”) respondent „w ciągu kilku ostatnich lat był(a) Pan(i) świadkiem lub słyszał(a) od innych osób” o przejawach przemocy fizycznej, ekonomicznej, psychicznej i seksualnej.

W dalszej kolejności pytano o przejawy tych samych form przemocy wobec osób starszych w bliskiej lub dalszej rodzinie respondenta. Rozkłady odpowiedzi przedstawiono na poniższych rysunkach.

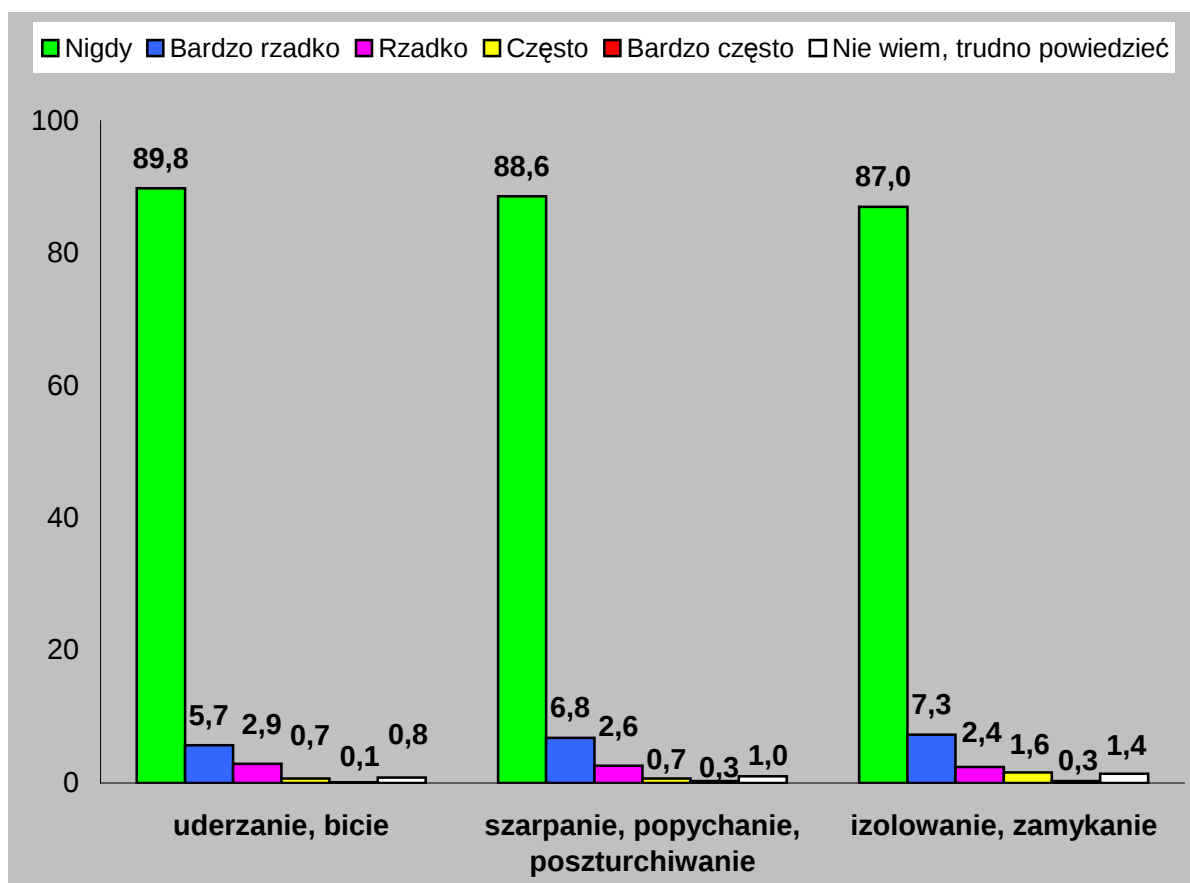
a) Przemoc fizyczna poza rodziną i w rodzinie

Rysunek 1.1.1a PRZEMOC FIZYCZNA wobec OSÓB STARSZYCH kontakt POZA RODZINĄ (%)

Ponad 50 proc respondentów twierdziło, że nie byli świadkami i nie słyszeli od innych osób o przejawach przemocy fizycznej wobec osób starszych. Formą przemocy, z którą stykali się najczęściej, było „izolowanie, zamykanie” (46,7 proc.), natomiast z „szarpaniem, popychaniem, poszturchiwaniem” zetknęło się 46 proc., a z „uderzaniem, biciem” – 43,1

proc. Różnice te są nieznaczne. Średni procent udzielających odpowiedzi „nie wiem, trudno powiedzieć” wyniósł 2,3. Odmienne rozkłady odpowiedzi uzyskano pytając o rodzinę respondenta. Wyniki przedstawia rysunek 1.1.1b.

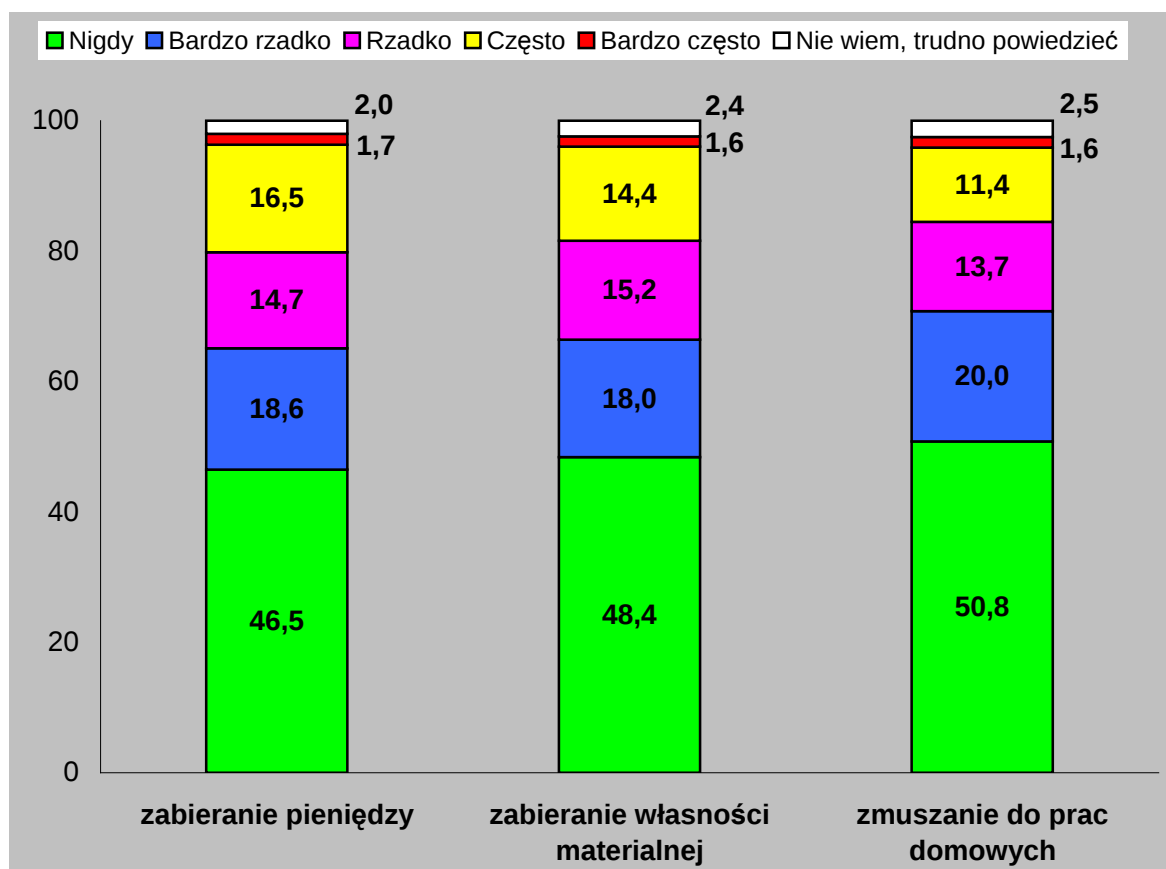
Rysunek 1.1.1b PRZEMOC FIZYCZNA wobec OSÓB STARSZYCH kontakt W RODZINIE (%)

Niestosowanie przemocy fizycznej wobec osób starszych we własnej bliższej lub dalszej rodzinie relacjonuje blisko 90 proc. respondentów. Najmniej jest wskazań na uderzanie i bicie. Ponownie najczęściej relacjonowaną formą przemocy jest „izolowanie, zamykanie” – 11,6 proc. Zdecydowanie mało jest odpowiedzi „nie wiem” i „trudno powiedzieć”. Średnio udzieliło jej 1 proc. respondentów.

b) Przemoc ekonomiczna poza rodziną i w rodzinie

Analizowano trzy formy przemocy ekonomicznej w rodzinie wobec osób starszych: zabieranie i wykorzystywanie ich pieniędzy, zabieranie dóbr materialnych oraz zmuszanie do

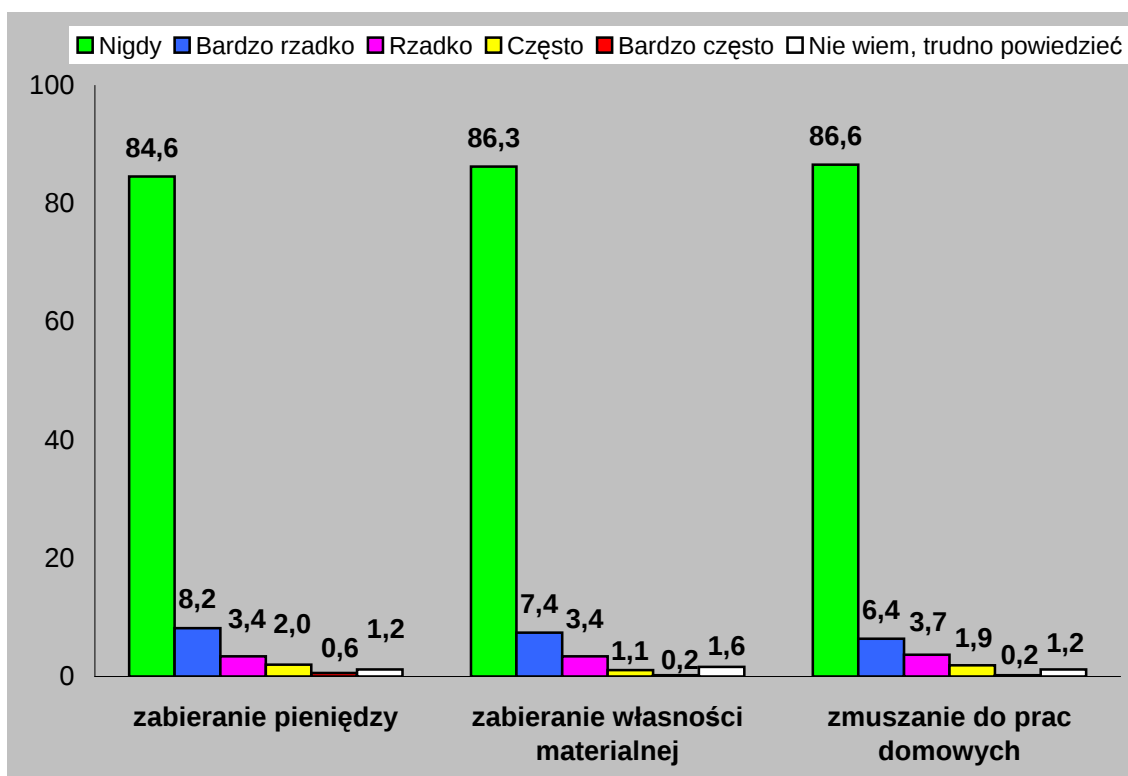
prac domowych. Procentowe rozkłady odpowiedzi przedstawiono na rysunkach 1.1.2a i 1.1.2b.

Rysunek 1.1.2a PRZEMOC EKONOMICZNA wobec OSÓB STARSZYCH
kontakt POZA RODZINĄ (%)

Z przemocą ekonomiczną wobec osób starszych poza własną rodziną zetknęło się około 50 proc. respondentów. Formą najczęściej relacjonowaną jest zabieranie pieniędzy (51,5 proc.), a najrzadziej - zmuszanie do prac domowych (46,7 proc.).

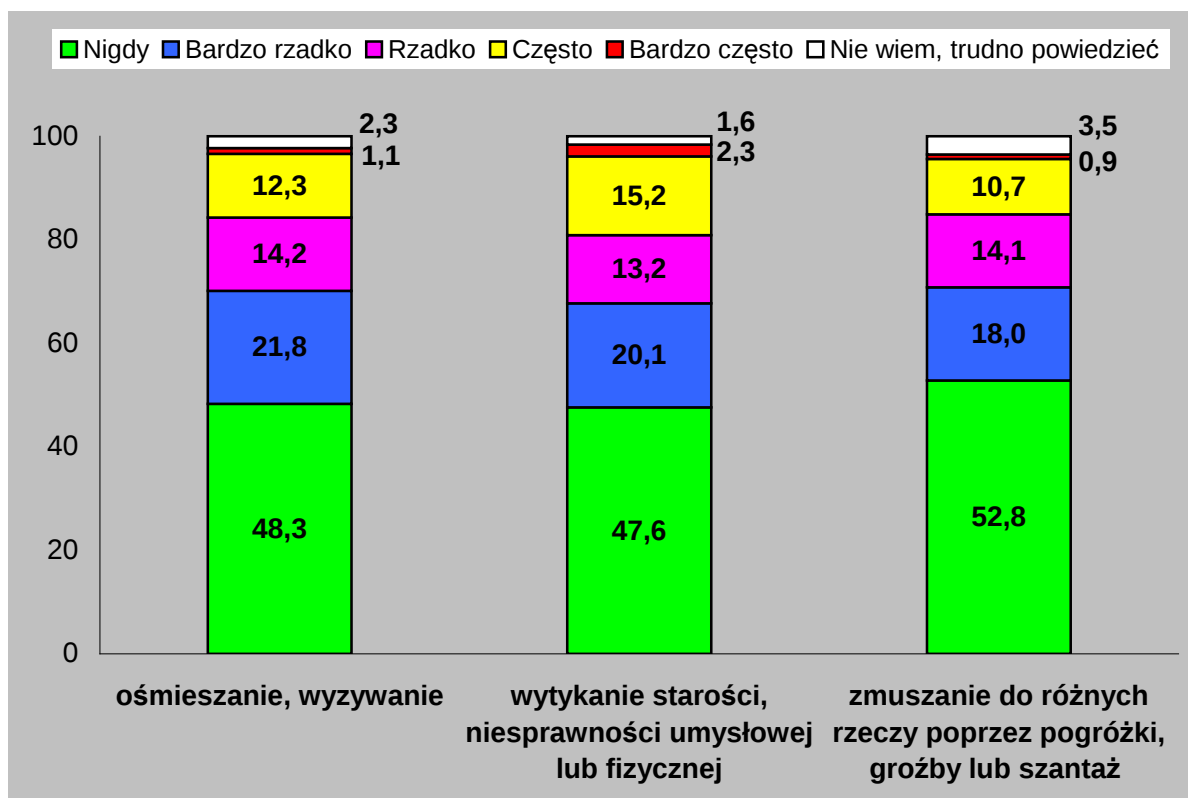
Nieco odmiennie rzecz się ma z obserwowaniem przemocy ekonomicznej wobec osób starszych we własnej rodzinie. Wyniki przedstawia rysunek 1.1.2b. Ponownie możemy odnotować znacząco niższy odsetek takich zdarzeń w porównaniu ze zdarzeniami poza środowiskiem rodzin. Z zabieraniem pieniędzy przynajmniej raz zetknęło się 14,2 proc, a z zabieraniem własności materialnej i ze zmuszaniem do prac domowych po 12,2 proc. Ponownie okazało się, że bardzo nieznaczny procent respondentów „nie wie” nic na ten temat lub „trudno im powiedzieć” (średnio 1,33 proc.).

Rysunek 1.1.2b PRZEMOC EKONOMICZNA wobec OSÓB STARSZYCH
kontakt W RODZINIE (%)

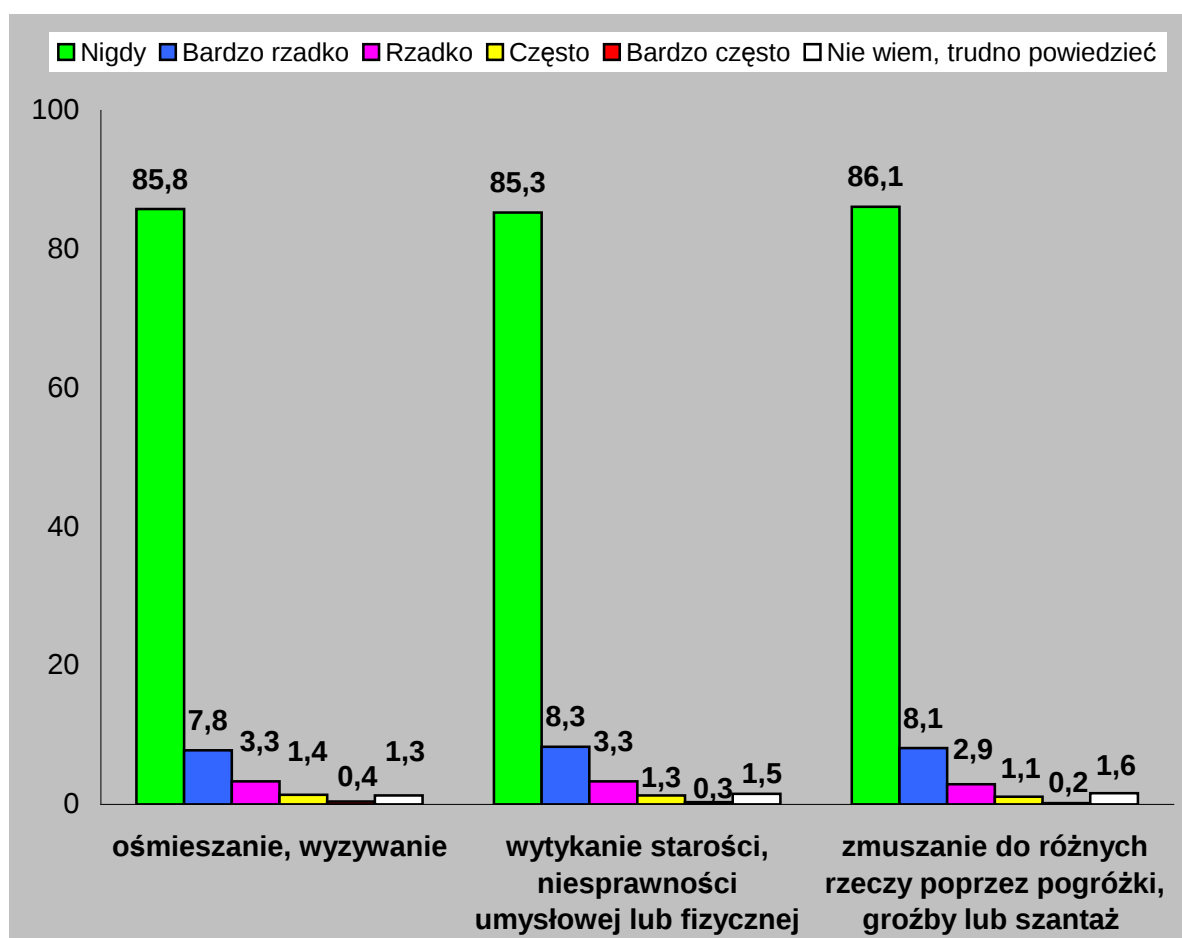
c) Przemoc psychiczna poza rodziną i w rodzinie

Pytano o trzy formy przemocy psychicznej wobec osób starszych: ośmieszanie lub wyzywanie, wytykanie starości i niepełnosprawności fizycznej lub psychicznej oraz zmuszanie do różnych rzeczy stosując pogroźki groźby lub szantaż. Ta ostatnia forma przemocy okazała się najrzadziej obserwowana przez respondentów poza ich środowiskiem rodzinnym (43,7 proc.). Ośmieszanie oraz wytykanie niepełnosprawności obserwowało odpowiednio 48,3 proc. i 48,5 procent respondentów. Odpowiedzi „nie wiem, trudno powiedzieć” średnio udzieliło 2,47 proc.

Rysunek 1.1.3a PRZEMOC PSYCHICZNA wobec OSÓB STARSZYCH
kontakt POZA RODZINĄ (%)

Obserwacje dotyczące przemocy psychicznej we własnej rodzinie wobec osób starszych przedstawione na rysunku 1.1.3b wyglądają podobnie jak na wykresach omawianych poprzednio. Zdecydowana większość respondentów twierdzi, że nigdy z jej przejawami się nie zetknęła; 12,9 proc. osób przyznaje, że kiedykolwiek dochodziło do ośmieszania i wyzywania; 13,2 proc. do wytykania niepełnosprawności, a 12,3 proc. do zmuszania przez groźby lub szantaż. Minimalny procent respondentów nie ma zdania w badanych kwestiach - 1,47 proc. nie wie czy dochodziło do przemocy psychicznej lub nie ma w tej kwestii zdania.

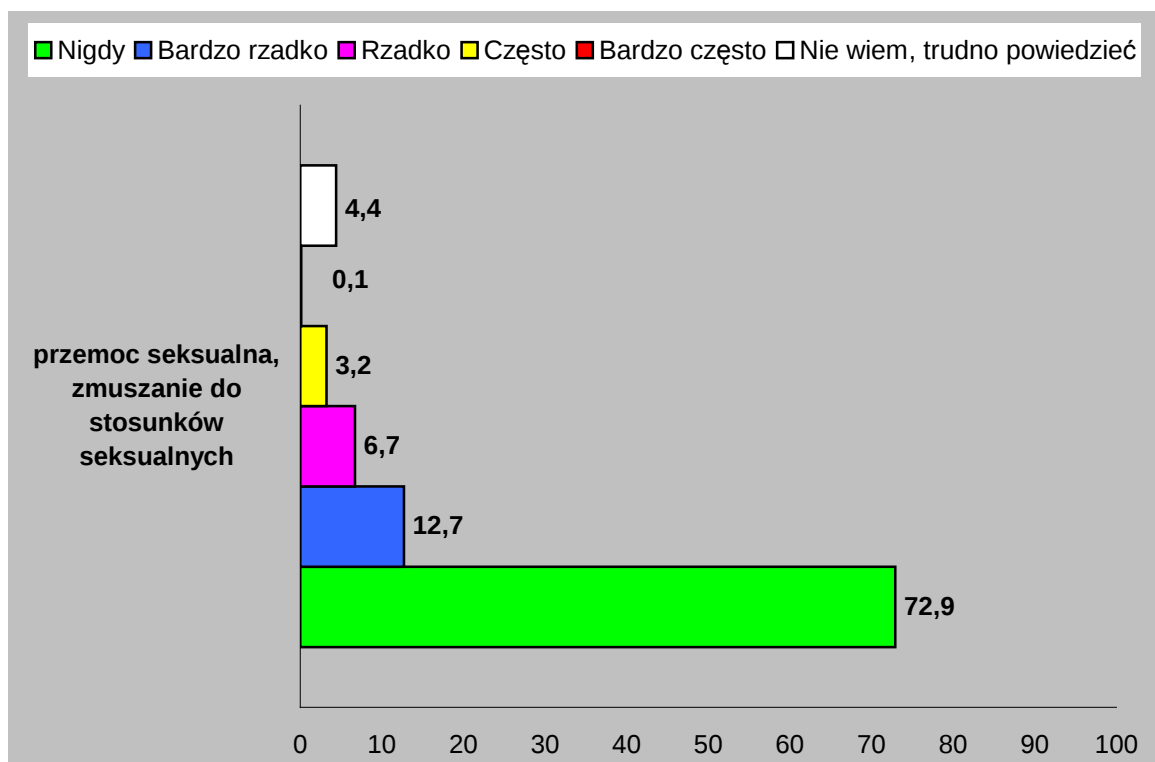

Rysunek 1.1.3b PRZEMOC PSYCHICZNA wobec OSÓB STARSZYCH kontakt W RODZINIE (%)

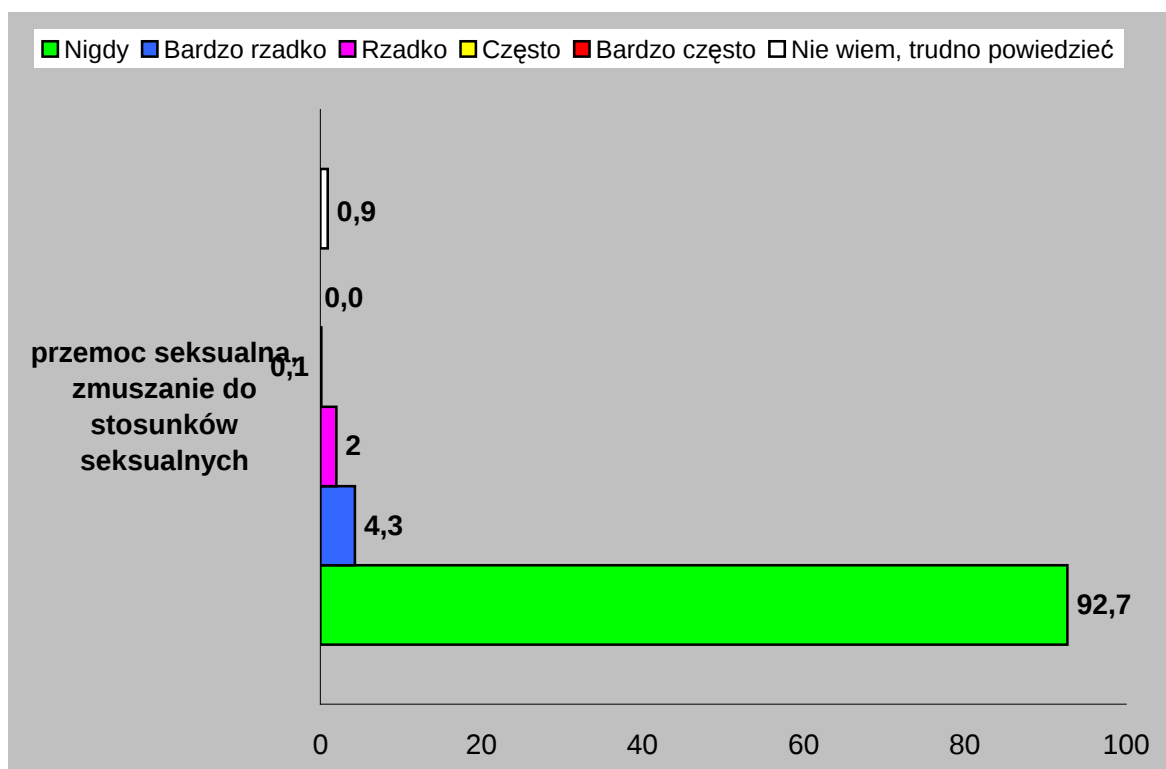
d) Przemoc seksualna poza rodziną i w rodzinie

Kwestia przemocy seksualnej wobec osób starszych (a także niepełnosprawnych) badano przy użyciu jednego pytania. Było to spowodowane, po pierwsze, niewielkim rozeznaniem, do jakich form przemocy seksualnej dochodzi w rodzinie, szczególnie wobec analizowanych grup; po drugie, obawiano się, że szczegółowe wypytywanie o różne formy przemocy seksualnej może być kłopotliwe dla wielu respondentów. Wobec tego pytano o „zmuszanie do stosunków seksualnych i innych form wykorzystywania seksualnego”.

Zdecydowana większość utrzymywała, że nigdy nie zetknęła się w swoim otoczeniu z przemocą seksualną wobec osób starszych. Niemniej 22,7 proc osób przyznaje, że zetknęło się z jej przejawami. Wyjątkowo dużo, bo 4,4 proc nic na ten temat nie wie lub nie ma zdania.

Rysunek 1.1.4a PRZEMOC SEKSUALNA wobec OSÓB STARSZYCH kontakt POZA RODZINĄ (%)

Rysunek 1.1.4b PRZEMOC SEKSUALNA wobec OSÓB STARSZYCH kontakt W RODZINIE (%)

Ogromna większość respondentów (blisko 93 proc.) utrzymuje, że w ich rodzinie nigdy nie dochodziło do przemocy seksualnej wobec osób starszych. Zjawisko to obserwowało 6,3 proc. Niepełna 1 proc. odpowiedziało „nie wiem” lub „trudno powiedzieć”.

Podsumowanie:

1. W opinii znacznej liczby respondentów można zaobserwować przypadki stosowania przemocy w rodzinie wobec osób starszych. Innymi słowy przekonania takie są zjawiskiem dość rozpowszechnionym. Poza własną rodziną obserwuje je kilkadziesiąt procent. W tym miejscu mówimy o stosowaniu przemocy kiedykolwiek, łącznie: bardzo często, często, rzadko i bardzo rzadko. Wśród form przemocy fizycznej najczęściej wskazywane jest izolowanie osób starszych (46,7 proc. respondentów), wśród form przemocy ekonomicznej – zabieranie i wykorzystywanie ich pieniędzy (51,5 proc.), zaś wśród form przemocy psychicznej – wytykanie niepełnosprawności fizycznej lub psychicznej (48,5 proc.). Ze stosowaniem przemocy seksualnej wobec osób starszych zetknęło się 22,7 proc. respondentów.
2. Znacznie mniejsza liczba respondentów obserwowała przejawy przemocy wobec osób starszych we własnych rodzinach. Do najczęściej relacjonowanych należały ponownie: izolowanie (przez 11,6 proc. respondentów), zabieranie pieniędzy (14,2 proc.) i wytykanie niepełnosprawności (13,2 proc.).
3. Daje się zaobserwować różnica w liczbie respondentów odpowiadających „nie wiem, trudno powiedzieć” w odniesieniu do aktów przemocy wobec osób starszych poza własną rodziną i we własnej rodzinie. Tych pierwszych jest nawet kilkakrotnie więcej; w przypadku przemocy seksualnej różnica jest ponad czterokrotna.

1.1.1. Przemoc wobec osób starszych a położenie w strukturze społecznej

Postanowiono zbadać, czy przekonania na temat stosowania przemocy w rodzinie wobec osób starszych zależą od społecznych i ekonomicznych charakterystyk jednostki, położenia jednostki (respondenta) w strukturze społecznej. W porównaniach uwzględniono:

- a) płeć,
- b) wiek,
- c) wykształcenie,
- d) stan cywilny,
- e) liczbę osób w gospodarstwie domowym,
- f) dochód netto,
- g) wielkość miejsca zamieszkania.

Tym razem nie porównywano rozkładów procentowych odpowiedzi na poszczególne pytania. Zbudowano zbiorcze wskaźniki spostrzeganej częstości stosowania każdego z rodzajów przemocy. Każdorazowo (z wyjątkiem przemocy seksualnej) wartość wskaźnika była średnią obliczoną tak, że odpowiedziom „nigdy” przypisywano wartość 1, a odpowiedziom „bardzo często” – wartość 5. W przypadku przemocy seksualnej wskaźnikiem była wartość liczbowa przyporządkowana odpowiedziom. Wskaźniki spostrzeganej częstości stosowania przemocy obliczono w odniesieniu do przemocy „poza rodziną” oraz „w rodzinie”. Odpowiednie zestawienie przedstawiono w tabeli 1.1.1.

Wyniki zawarte w tabeli 1.1.1 nie wskazują, by spostrzegana częstość stosowania przemocy zarówno poza własną rodziną, jak również we własnej rodzinie zależała od społecznych i ekonomicznych charakterystyk jednostki. Jedynym wyjątkiem wydaje się wiek respondentów. Osoby młodsze zdają się systematycznie relacjonować rzadsze występowanie przemocy wobec osób starszych.

Tabela 1.1.1 Przemoc poza rodziną i w rodzinie a czynniki socjo-demograficzne i ekonomiczne. Wyniki uśrednione (1-nigdy; 5-bardzo często)

		Poza rodziną				W rodzinie				N
		Fizyczna	Ekonomiczna	Psychiczna	Seksualna	Fizyczna	Ekonomiczna	Psychiczna	Seksualna	
PŁEĆ										
	kobieta	1,9	2,0	2,0	1,4	1,2	1,2	1,2	1,1	535
	mężczyzna	1,8	1,9	1,9	1,3	1,1	1,2	1,2	1,1	465
WIEK										
	18 – 25 lat	1,7	1,8	1,8	1,2	1,1	1,1	1,1	1,1	176
	26 – 35 lat	1,8	2,0	1,9	1,5	1,2	1,2	1,2	1,1	168
	36 – 45 lat	1,8	2,0	2,0	1,4	1,1	1,2	1,2	1,1	195
	46 – 55 lat	2,0	2,1	2,0	1,4	1,2	1,2	1,2	1,1	177
	56 – 65 lat	1,9	2,1	2,0	1,5	1,2	1,3	1,3	1,1	127
	powyżej 66 lat	1,9	2,0	2,0	1,3	1,2	1,3	1,3	1,0	157
WYKSZTAŁCENIE										
	podstawowe	1,9	2,0	2,0	1,4	1,2	1,3	1,3	1,1	293
	zawodowe	1,9	2,0	2,0	1,4	1,2	1,2	1,2	1,1	266
	średnie	1,8	2,0	1,9	1,3	1,1	1,2	1,1	1,1	337
	wyższe	1,8	2,0	1,9	1,4	1,1	1,2	1,1	1,1	104
STAN CYWILNY										
	kawaler/panna	1,7	1,9	1,8	1,4	1,1	1,2	1,2	1,1	232
	mieszkający(a) z partnerką(em)	1,8	2,1	1,9	1,4	1,1	1,2	1,2	1,0	58
	żonaty/zamężna	1,8	2,0	1,9	1,3	1,1	1,2	1,2	1,1	545
	rozwiedziony(a)/ w separacji	2,0	2,1	2,1	1,7	1,3	1,3	1,3	1,2	49
	wdowiec/wdowa	2,2	2,3	2,3	1,4	1,3	1,3	1,3	1,1	116
LICZBA OSÓB W GOSPOD. DOM.										
	1	2,0	2,1	2,1	1,5	1,2	1,3	1,3	1,1	169
	2	1,8	2,0	1,9	1,4	1,2	1,2	1,2	1,1	278
	3	1,8	1,9	1,9	1,4	1,1	1,2	1,2	1,1	257
	4	1,9	2,0	2,0	1,3	1,1	1,2	1,2	1,1	175
	5 i więcej	1,8	1,9	1,9	1,3	1,2	1,2	1,2	1,1	121
DOCHÓD NETTO RESPONDENTA										
	do 1 tys. zł	2,0	2,1	2,1	1,5	1,3	1,4	1,4	1,2	174
	od 1 tys. do 1,6 tys. zł	2,0	2,1	2,1	1,5	1,2	1,2	1,2	1,1	227
	> 1,6 tys. do 2 tys. zł	1,8	2,0	2,0	1,2	1,1	1,2	1,1	1,0	100
	> 2 tys. do 3 tys. zł	1,8	1,9	1,9	1,4	1,1	1,2	1,1	1,1	86
	> 3 tys. do 4 tys. zł	1,8	2,0	1,9	1,5	1,1	1,1	1,1	1,0	24
	> 4 tys. zł	2,1	2,1	2,1	1,6	1,1	1,1	1,1	1,0	16
WIELKOŚĆ MIEJSC, ZAMIESZK.										
	wieś	1,8	1,9	1,9	1,3	1,2	1,2	1,2	1,1	380
	miasto < 20 tys.	1,9	2,0	2,0	1,4	1,1	1,2	1,2	1,1	130
	miasto od 20 tys. do 50 tys.	1,8	1,9	1,8	1,3	1,2	1,3	1,2	1,1	100
	miasto > 50 tys. do 200 tys.	1,9	2,1	2,0	1,3	1,1	1,2	1,2	1,1	155
	miasto > 200 tys.	2,0	2,1	2,0	1,5	1,2	1,2	1,2	1,1	235
OGÓŁEM (średnia)		1,8	2,0	1,9	1,4	1,2	1,2	1,2	1,1	1000

1.1.2. Przemoc wobec osób starszych rodzinie a region Polski

Analogiczne porównania przeprowadzono w odniesieniu do województw. Dane przedstawione w tabeli 1.1.2 wskazują, że przemoc poza rodziną najczęściej spostrzegano w województwach świętokrzyskim, zachodniopomorskim i wielkopolskim, zaś najrzadziej w województwach lubuskim i łódzkim. Natomiast przemoc we własnej rodzinie najrzadziej spostrzegana była w województwach podkarpackim i podlaskim, a najczęściej w świętokrzyskim i zachodniopomorskim.

Tabela 1.1.2 Przemoc poza rodziną i w rodzinie w podziale regionalnym. Wyniki uśrednione (1-nigdy; 5-bardzo często)

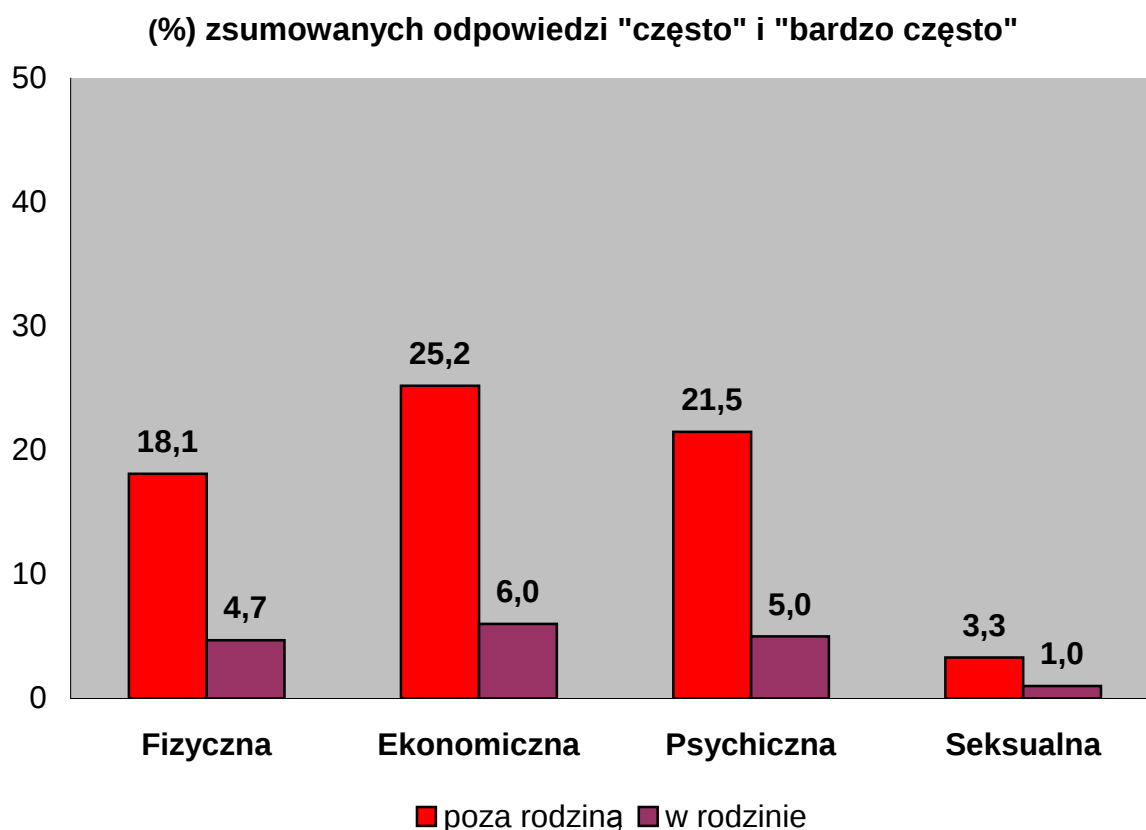
	Poza rodziną				W rodzinie				N
	Fizyczna	Ekonomiczna	Psychiczna	Seksualna	Fizyczna	Ekonomiczna	Psychiczna	Seksualna	
DOLNOŚLĄSKIE	1,8	2,0	1,9	1,2	1,1	1,2	1,1	1,0	70
KUJAWSKO-POMORSKIE	1,9	2,2	2,1	1,3	1,0	1,2	1,1	1,0	70
LUBELSKIE	2,0	2,2	2,2	1,3	1,1	1,2	1,2	1,1	60
LUBUSKIE	1,4	1,3	1,4	1	1,1	1,0	1,1	1,0	20
ŁÓDZKIE	1,3	1,4	1,3	1,3	1,2	1,2	1,2	1,2	85
MAŁOPOLSKIE	1,4	1,4	1,4	1,3	1,1	1,2	1,2	1,1	80
MAZOWIECKIE	1,9	2,1	2,0	1,6	1,2	1,2	1,2	1,1	135
OPOLSKIE	1,9	2,1	2,1	1,6	1,3	1,3	1,3	1,2	30
PODKARPACKIE	2,0	2,1	2,1	1,3	1,1	1,1	1,1	1,0	50
PODLASKIE	2,1	2,1	2,2	1,2	1,0	1,1	1,1	1,0	25
POMORSKIE	1,9	2,1	1,9	1,4	1,2	1,3	1,1	1,1	55
ŚLĄSKIE	1,8	2,0	1,8	1,2	1,1	1,1	1,2	1,0	115
ŚWIĘTOKRZYSKIE	2,3	2,6	2,4	1,3	1,4	1,5	1,5	1,1	35
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	1,8	2,0	2,0	1,3	1,3	1,3	1,3	1,2	40
WIELKOPOLSKIE	2,2	2,3	2,3	1,7	1,2	1,2	1,3	1,1	90
ZACHODNIOPOMORSKIE	2,2	2,4	2,5	1,7	1,3	1,3	1,4	1,1	40
OGÓŁEM (średnia)	1,8	2,0	1,9	1,4	1,2	1,2	1,2	1,1	1000

Ze względu na niewielkie liczebności w obrębie poszczególnych województw porównania te obarczone są jednak znacznym błędem pomiaru i należy je traktować ostrożnie. Problem potęguje fakt, że rozkłady odpowiedzi na poszczególne pytania ankiety są silnie skośne – zdecydowanie przeważają odpowiedzi negatywne („nigdy” i „rzadko”). Zmniejsza to zróżnicowanie wyników i utrudnia wiarygodne stosowanie testów statystycznych.

Podsumowując ten fragment analiz można powiedzieć, że istnieją podstawy, by przypuszczać, że mieszkańcy różnych województw różnią się nasileniem dostrzegania stosowania rodzinnej przemocy wobec osób starszych. Dokładne i w pełni wiarygodne oszacowanie takich różnic byłoby możliwe w sytuacji dysponowania bardziej licznymi reprezentatywnymi próbami respondentów z poszczególnych województw.

1.2. Porównanie przemocy „poza” rodziną i „w” rodzinie

Uprzednio porównywaliśmy procenty osób relacjonujące występowanie przemocy wobec osób starszych kiedykolwiek, bez względu na jej częstotliwość. Obecnie przedstawimy procenty osób twierdzące, że poszczególne formy przemocy ujęte globalnie występują często i bardzo często. Jednocześnie dokonamy porównania częstotliwości odpowiedzi respondentów obserwujących przemoc poza swoim środowiskiem rodzinnym i rodzinie. Wyniki przedstawiono na rysunku 1.2.

Rysunek 1.2 Spostrzegana PRZEMOC wobec OSÓB STARSZYCH POZA RODZINĄ i W RODZINIE

Największy procent respondentów (ponad $\frac{1}{4}$) utrzymuje, że poza ich rodzinami często i bardzo często występuje przemoc ekonomiczna wobec osób starszych. Przemoc ekonomiczna jest także obserwowana przez największy odsetek respondentów w rodzinach. W obu tych sytuacjach najrzadziej relacjonowana jest przemoc seksualna. Można powiedzieć, że częste i bardzo częste akty przemocy obserwuje około cztery razy więcej respondentów poza własną rodziną niż w rodzinie (wyjątkiem jest przemoc seksualna).

Powyższe konstatacje nasuwają kilka wniosków i wątpliwości. Zgodnie z oczekiwaniami przemoc wobec osób starszych częściej lokowana jest poza własną rodziną niż w niej. Trudno w tym momencie jednoznacznie zinterpretować tę różnicę. Z całą pewnością znaczenie ma wstydlivość tego rodzaju zachowań w rodzinie. Nie wiadomo jednak, czy podawanie tak częstego występowania różnych form przemocy wobec osób starszych poza własną rodziną jest wynikiem wnikliwych i trafnych obserwacji rzeczywistości otaczającej respondentów, czy może raczej powielaniem krążących i niesprawdzonych plotek na temat przemocy wobec osób starszych w ogóle.

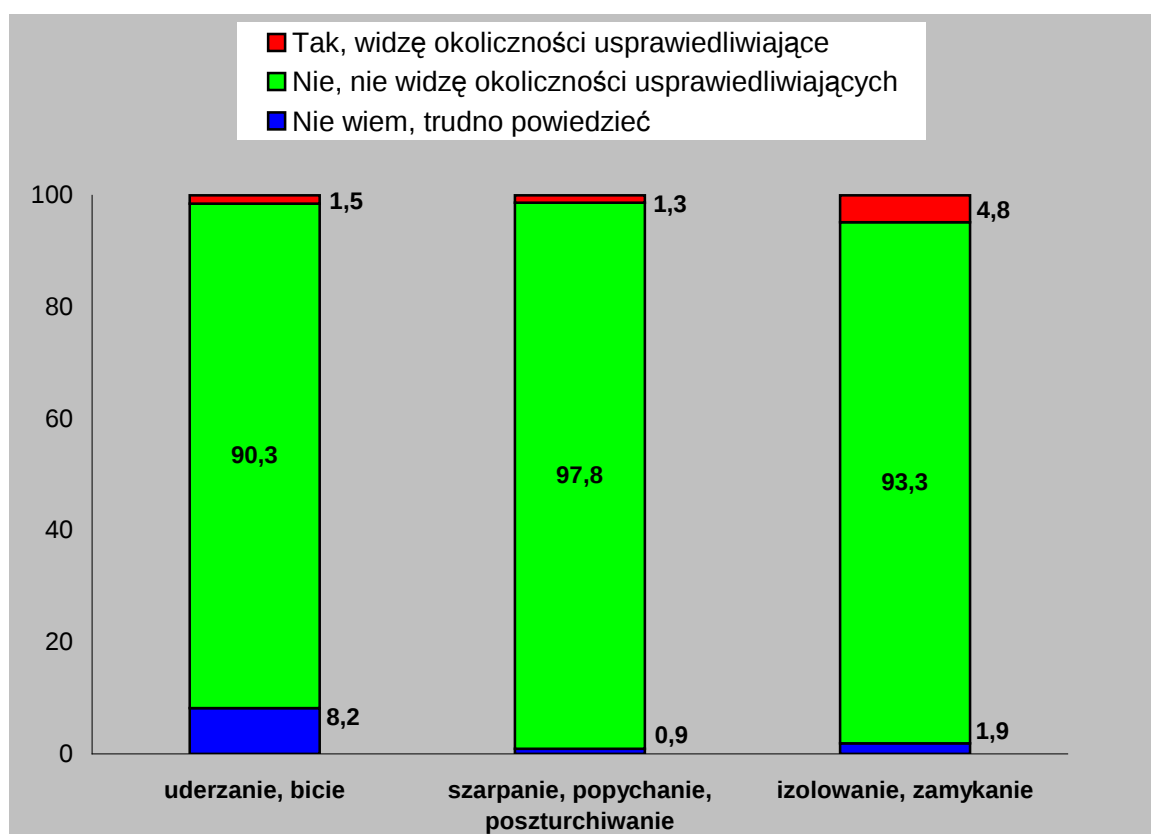
Niezależnie od źródeł takiego przekonania możemy jednak mówić o swoistej normie stosowania przemocy wobec osób starszych. Mamy tu na myśli normę nie w znaczeniu preskryptywnym, nakazowym (mówiącą, jak powinno być), a w znaczeniu deskryptywnym, opisowym (mówiącą, jak jest). Pamiętajmy, że przemoc wobec osób starszych objęte jest społecznym tabu, normą zakazującą przemocy. Przekonanie około 20 proc. społeczeństwa, że przemoc w rodzinach wobec osób starszych występuje często lub bardzo często (a pamiętajmy, że obecność różnych form przemocy w rodzinie relacjonuje 40-50 proc.) stanowić może swoistą społeczną diagnozę stanu normalnego mówiącą, że przemoc wobec osób starszych jest czymś zwyczajnym i naturalnym. Trzeba jednak pamiętać, że takiej interpretacji wymyka się stosowanie wobec osób starszych przemocy seksualnej.

Dokładniej przyjrzymy się temu, jak w społecznym przekonaniu wygląda kwestia „jak jest” z tym „jak powinno być” analizując usprawiedliwianie stosowania przemocy wobec osób starszych.

1.3. Usprawiedliwianie przemocy wobec osób starszych

Kolejnym badanym problemem było usprawiedliwianie form przemocy w rodzinie wobec osób starszych. Respondentom zadaliśmy następujące pytanie: „Czy Pana/Pani zdaniem istnieją okoliczności usprawiedliwiające następujące zachowania wobec osób starszych. Proszę powiedzieć, czy widzi Pan(i) okoliczności usprawiedliwiające, czy ich nie widzi w sytuacji, gdy:” i tu wymieniane były poszczególne formy przemocy fizycznej, ekonomicznej, psychicznej i przemoc seksualna.

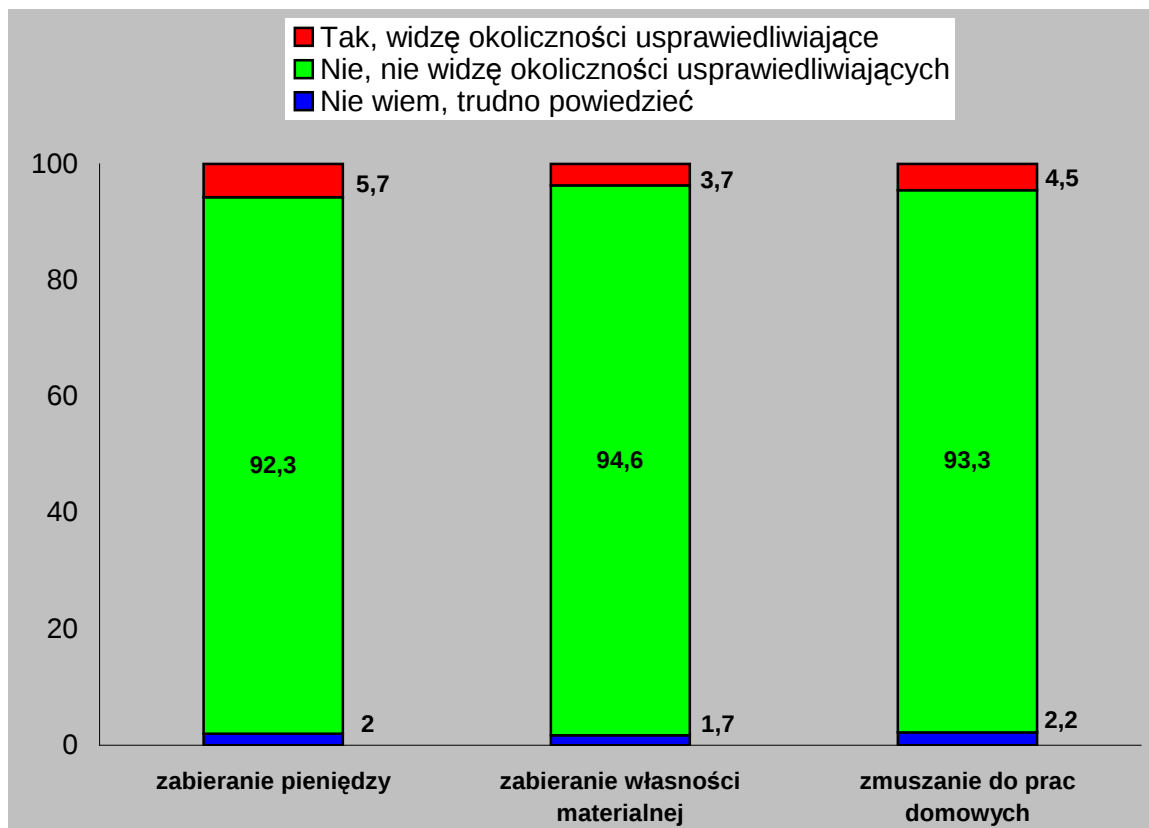
a) Przemoc fizyczna

Rysunek 1.3.1 USPRAWIEDLIWIANIE przemocy FIZYCZNEJ (%)

Zdecydowana większość (powyżej 90 proc.) respondentów nie widziała okoliczności usprawiedliwiających dla uderzania i bicia, oraz szarpania i popychania, a także izolowania i zamykania osób starszych. Uwagę zwracają dwa wyniki, chociaż ich wymowa czysto ilościowa jest nikła. Ponad 8 proc. respondentów nie była zdecydowana czy można usprawiedliwiać uderzanie i bicie. Po drugie, blisko 5 proc. respondentów znajdowało usprawiedliwienia dla izolowania i zamykania osób starszych. Nasuwać to może przypuszczenia, że te dwie formy przemocy fizycznej zdarzać się mogą częściej niż bezpośrednio deklarują to respondenci.

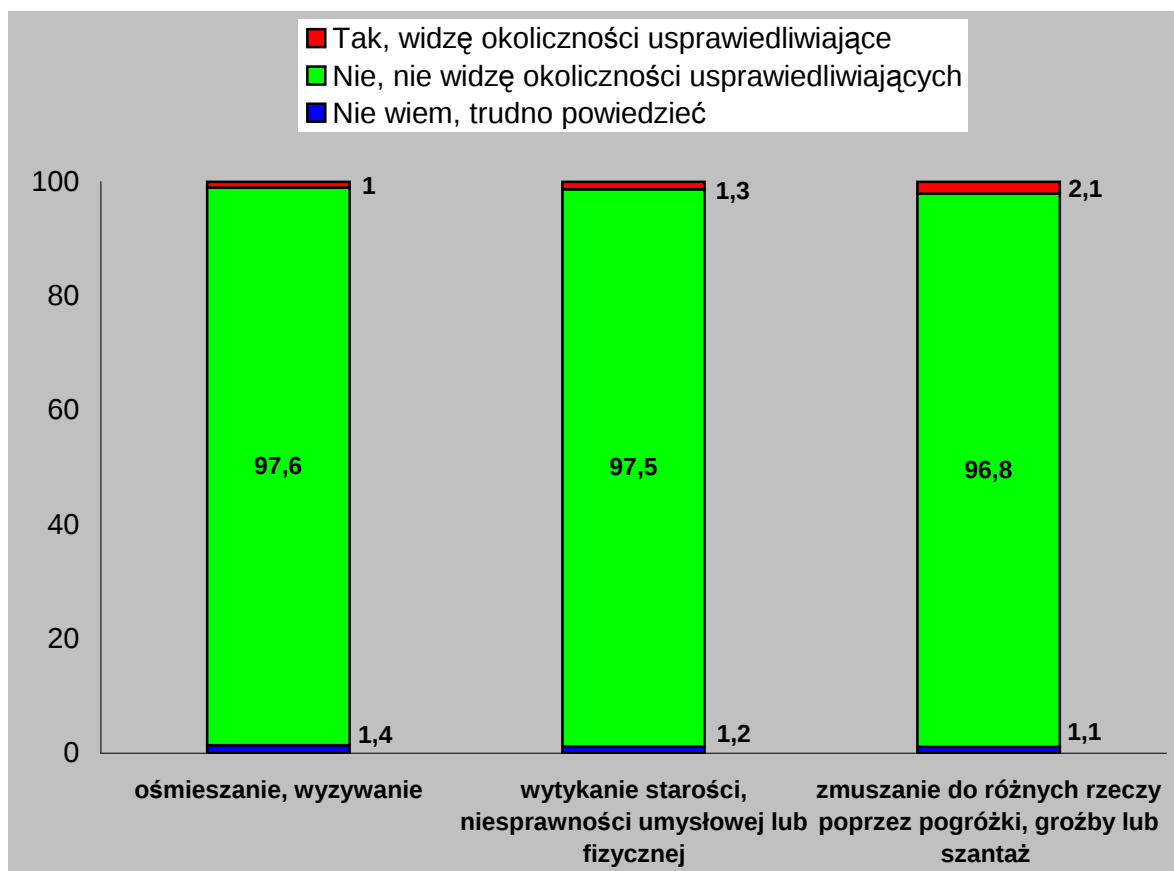
b) Przemoc ekonomiczna

Rysunek 1.3.2 USPRAWIEDLIWIANIE przemocy EKONOMICZNEJ (%)

Przemoc ekonomiczna spotyka się z prawie powszechnym brakiem okoliczności usprawiedliwiających. Obserwujemy jednak, że blisko 5 proc respondentów znajdowało takie usprawiedliwienia.

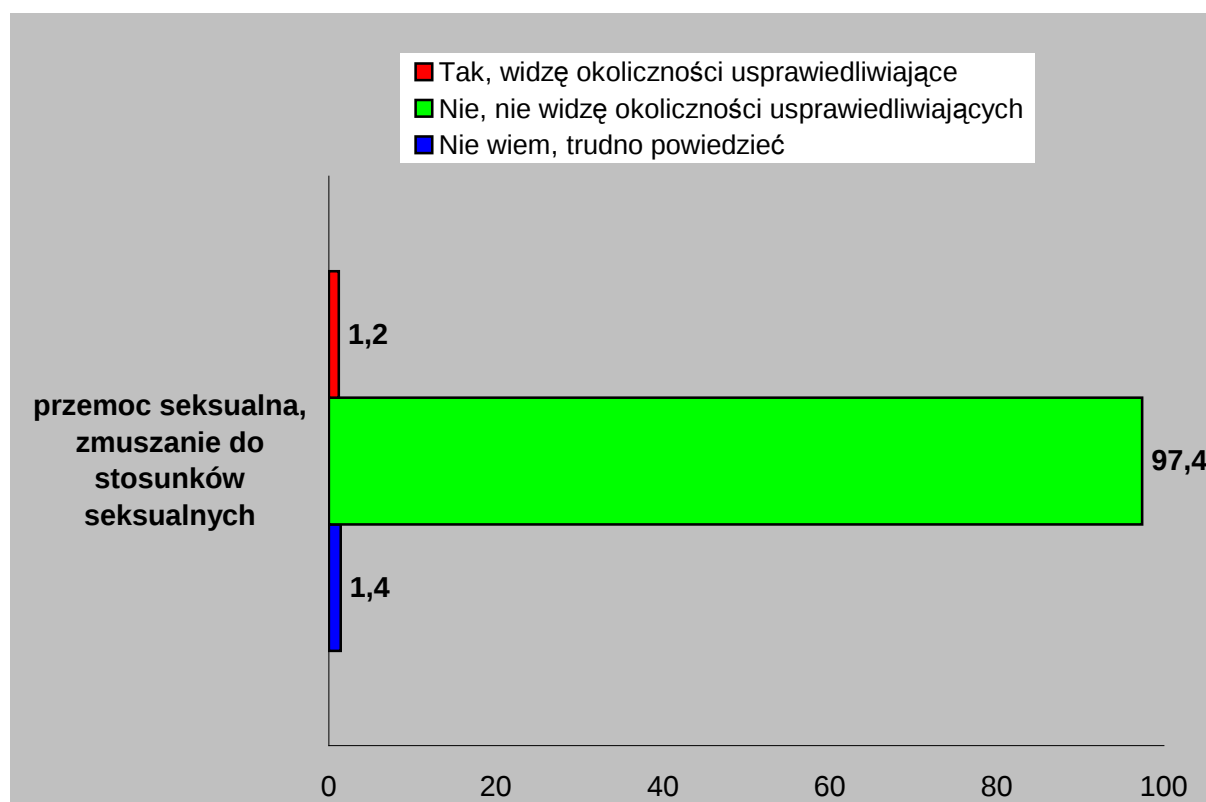
c) Przemoc psychiczna

Rysunek 1.3.3 USPRAWIEDLIWIANIE przemocy PSYCHICZNEJ (%)

Stosowanie przemocy psychicznej w powszechnym mniemaniu nie znajduje usprawiedliwienia. Odsetki respondentów znajdujących je oraz nie mających w tej sprawie zdania są znikome. Warto zwrócić uwagę, że wartości te mieszczą się w granicach tzw. błędu pomiaru.

d) Przemoc seksualna

Rysunek 1.3.4 USPRAWIEDLIWIANIE przemocy SEKSUALNEJ (%)

Przemoc seksualna wobec osób starszych nie znajduje usprawiedliwień w oczach respondentów. Po raz kolejny odsetki respondentów znajdujących okoliczności usprawiedliwiające, jak i nie mających zdania, w zasadzie mieszczą się w granicach błędu pomiaru.

1.3.1. Usprawiedliwianie przemocy a położenie w strukturze społecznej

Podobnie jak poprzednio, zbadano czy parametry położenia w strukturze społecznej różnicują postawy wobec usprawiedliwiania stosowania przemocy wobec osób starszych. W tabeli 1.3.1 przedstawiono odsetki respondentów, którzy znaleźli usprawiedliwienie przynajmniej w odniesieniu do jednej z form przemocy (należącej do określonego rodzaju).

Przedstawione wielkości procentowe są niskie, jednak dają się zaobserwować pewne interesujące różnice. Okazało się, że:

- więcej kobiet znajduje usprawiedliwienie dla stosowania przemocy fizycznej wobec osób starszych,
- najmłodsi dorośli Polacy stanowią grupę, w której jest najmniejszy odsetek usprawiedliwiających przemoc fizyczną i ekonomiczną,
- wśród osób w wieku 46-55 lat jest najmniejszy odsetek usprawiedliwiających przemoc psychiczną, ale największy usprawiedliwiających przemoc seksualną,
- osoby w wieku 56-65 lat stanowią grupę, w której najwięcej jest osób usprawiedliwiających przemoc ekonomiczną,
- wśród osób z wykształceniem wyższym jest najmniejszy, a wśród osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym największy procent usprawiedliwiających przemoc fizyczną, ekonomiczną i psychiczną,
- wśród wdowców/wdów znajduje się najmniej osób usprawiedliwiających stosowanie przemocy fizycznej (podobnie jak wśród kawalerów/panien) i seksualnej, ale najwięcej usprawiedliwiających przemoc ekonomiczną,
- wśród osób rozwiedzionych jest najwyższy procent usprawiedliwiających przemoc fizyczną,
- wśród osób posiadających najbardziej liczne rodziny jest największy odsetek usprawiedliwiających stosowanie wszystkich rodzajów przemocy,
- największy procent usprawiedliwiających stosowanie przemocy fizycznej i ekonomicznej występuje wśród osób osiągających dochody wysokie, jednak wśród osób osiągających dochody najwyższe obserwujemy brak usprawiedliwiania wszystkich rodzajów przemocy,
- wśród osób mieszkających w średnich miastach (od 20 do 50 tys. mieszkańców) są najmniejsze odsetki usprawiedliwiających wszystkie rodzaje przemocy; największe obserwujemy w miastach większych (od 50 do 200 tys. mieszkańców).

Tabela 1.3.1 Usprawiedliwianie przemocy a czynniki socjo-demograficzne i ekonomiczne.
(%) respondentów, którzy przynajmniej raz wybrali odpowiedź „Tak, widzę okoliczności usprawiedliwiające”

	Fizyczna	Ekonomiczna	Psychiczna	Seksualna	N
PŁEĆ					
kobieta	7,7	9,0	3,6	1,3	535
mężczyzna	4,7	8,6	3,7	1,1	465
WIEK					
18 – 25 lat	4,5	6,8	3,4	1,1	176
26 – 35 lat	6,0	8,3	4,2	1,2	168
36 – 45 lat	8,2	8,2	6,2	1,0	195
46 – 55 lat	6,2	8,5	1,7	2,3	177
56 – 65 lat	6,3	15,7	4,7	1,6	127
powyżej 66 lat	6,4	7,0	1,3	-	157
WYKSZTAŁCENIE					
podstawowe	5,8	8,9	2,7	0,7	293
zawodowe	9,8	10,9	4,5	1,1	266
średnie	5,0	8,0	3,9	1,8	337
wyższe	2,9	5,8	2,9	1,0	104
STAN CYWILNY					
kawaler/panna	5,2	7,8	3,9	1,7	232
mieszkający(a) z partnerką(em)	6,9	8,6	6,9	1,7	58
żonaty/zamężna	6,8	9,4	3,1	0,9	545
rozwiedziony(a)/ w separacji	8,2	6,1	4,1	2,0	49
wdowiec/wdowa	5,2	9,5	3,4	0,9	116
LICZBA OSÓB W GOSPOD. DOM.					
1	4,1	7,7	3,0	1,2	169
2	6,5	8,6	3,2	1,8	278
3	5,8	6,2	2,7	-	257
4	6,3	10,3	2,9	1,1	175
5 i więcej	9,9	14,0	8,3	2,5	121
DOCHÓD NETTO RESPONDENTA					
do 1 tys. zł	5,2	10,3	1,7	-	174
od 1 tys. do 1,6 tys. zł	6,6	11,5	5,3	2,2	227
> 1,6 tys. do 2 tys. zł	5,0	4,0	2,0	1,0	100
> 2 tys. do 3 tys. zł	4,7	5,8	4,7	2,3	86
> 3 tys. do 4 tys. zł	12,5	16,7	0	-	24
> 4 tys. zł	-	-	-	-	16
WIELKOŚĆ MIEJSC. ZAMIESZK.					
wieś	6,8	9,2	3,7	1,6	380
miasto < 20 tys.	7,7	10,8	5,4	0,8	130
miasto od 20 tys. do 50 tys.	3,0	7,0	1,0	-	100
miasto > 50 tys. do 200 tys.	9,0	11,0	3,9	1,3	155
miasto > 200 tys.	4,3	6,4	3,4	1,3	235
OGÓŁEM (%)	6,3	8,8	3,6	1,2	1000

1.3.2. Usprawiedliwiane przemocy a region Polski

Zbadano również jak często respondenci znajdują przynajmniej raz usprawiedliwienie dla stosowania przemocy w rodzinie wobec osób starszych w poszczególnych województwach. Odpowiednie zestawienie przedstawiono w tabeli 1.3.2.

Tabela 1.3.2 Usprawiedliwianie przemocy w podziale regionalnym. (%) respondentów, którzy przynajmniej raz wybrali odpowiedź „Tak, widzę okoliczności usprawiedliwiające”

	Fizyczna	Ekonomiczna	Psychiczna	Seksualna	N
DOLNOŚLĄSKIE	10,0	17,1	5,7		70
KUJAWSKO-POMORSKIE	8,6	10,0	2,9		70
LUBELSKIE	3,3	6,7	1,7		60
LUBUSKIE					20
ŁÓDZKIE	1,2	4,7			85
MAŁOPOLSKIE	1,3	8,8	3,8		80
MAZOWIECKIE	3,0	4,4	4,4	3,0	135
OPOLSKIE		3,3			30
PODKARPACKIE	6,0	12,0			50
PODLASKIE					25
POMORSKIE	16,4	14,5	1,8		55
ŚLĄSKIE	7,8	13,0	1,7		115
ŚWIĘTOKRZYSKIE	17,1	20,0	11,4		35
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	7,5	2,5			40
WIELKOPOLSKIE	10,0	5,6	10,0	7,8	90
ZACHODNIOPOMORSKIE	7,5	12,5	10,0	2,5	40
OGÓŁEM (%)	6,3	8,8	3,6	1,2	1000

(*) % odpowiedzi w obrębie województwa

Okazuje się, że najwięcej osób uzasadniających przemoc fizyczną było w województwach świętokrzyskim i pomorskim, zaś najmniej w łódzkim, małopolskim, mazowieckim i lubelskim. Uzasadnienia dla stosowania przemocy ekonomicznej najwięcej osób znajdowało w województwach świętokrzyskim, dolnośląskim i pomorskim, zaś najmniej (0 proc.) w lubuskim i podlaskim. Przemoc psychiczna była uzasadniana przez największy odsetek respondentów w województwach świętokrzyskim, wielkopolskim i zachodniopomorskim, a przez najmniejszy (0 proc) w lubuskim, łódzkim, podkarpackim, podlaskim i warmińsko-mazurskim. Okazało się wreszcie, że osoby znajdujące uzasadnienia

dla stosowania przemocy seksualnej mieszkają w trzech województwach: wielkopolskim, mazowieckim i zachodniopomorskim.

Na podstawie przedstawionego zestawienia trudno wskazać województwa, w których stosowanie przemocy wobec osób starszych było uzasadnione przez największą liczbę mieszkańców. Pod względem uzasadniania przemocy fizycznej i ekonomicznej zdecydowanie „przodują” województwa świętokrzyskie i pomorskie, zaś pod względem uzasadniania przemocy psychicznej i seksualnej województwa wielkopolskie i zachodniopolskie; pod względem uzasadniania przemocy psychicznej pierwszą lokatę zajmuje województwo świętokrzyskie. Najmniej osób skłonnych do uzasadniania przemocy wobec osób starszych (systematycznie 0 proc.) znajdujemy w województwach lubuskim i podlaskim.

Trudno wskazać jednoznaczną psychologiczną interpretację nasilenia dostrzegania okoliczności usprawiedliwiających dla stosowania przemocy wobec osób starszych. Teoria dysonansu poznawczego L. Festingera pozwala oczekiwać, że liczba usprawiedliwień jest funkcją liczby zachowań usprawiedliwianych. Nie odważamy się jednak formułować wniosku, że we wskazanych powyżej województwach zachodzi do największej liczby aktów przemocy.

Jeszcze trudniej psychologicznie zinterpretować niedostrzeganie żadnych okoliczności usprawiedliwiających stosowania przemocy. Naiwnością byłoby przypuszczenie, że ich brak wynika jedynie z braku samych aktów przemocy, tym bardziej, że wiemy, iż mieszkańcy wszystkich województw relacjonują istnienie takich aktów. Może być to skutkiem skrajnego rygoryzmu moralnego, ale także znacznego nasilenia potrzeby aprobaty społecznej, a mówiąc wprost chęci przypodobania się ankieterowi.

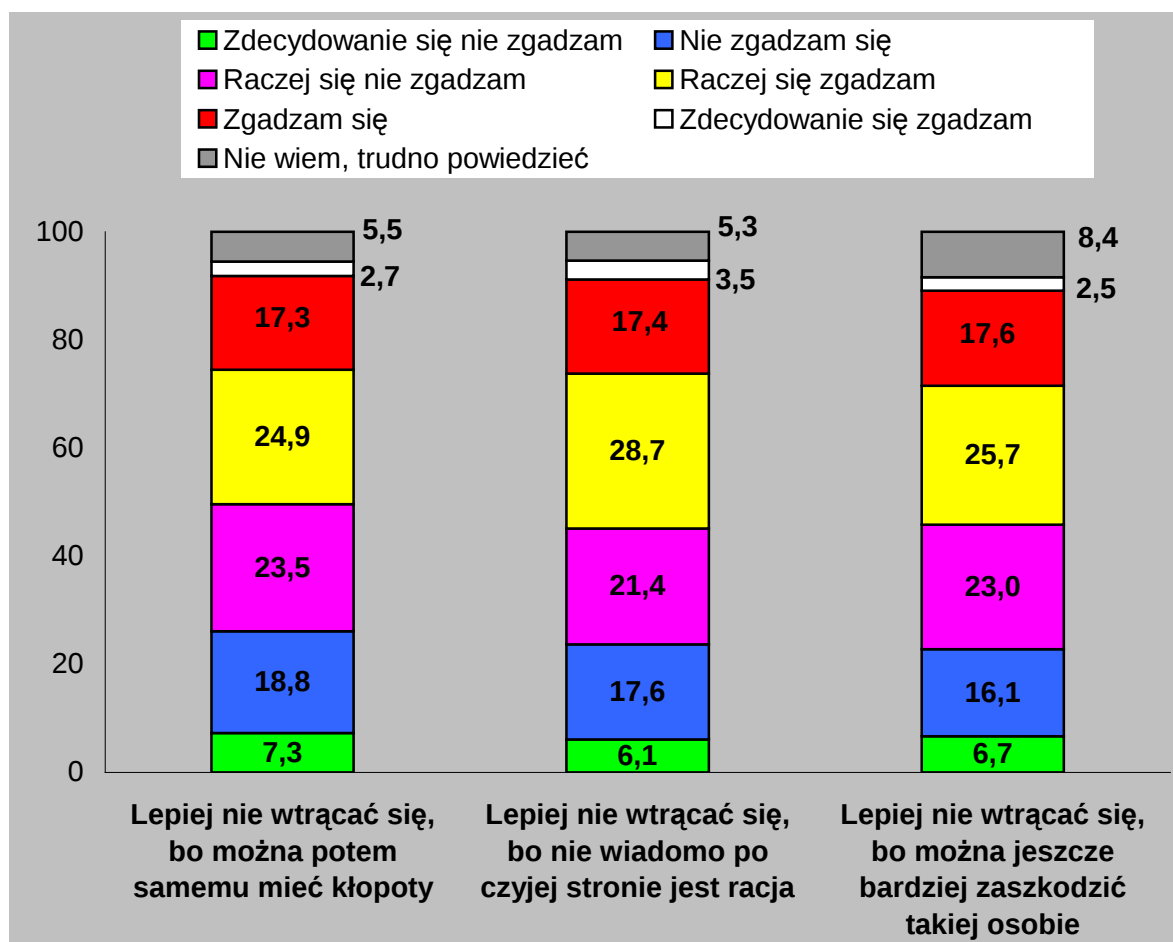
1.4. Obojętność na przemoc wobec osób starszych

Przedmiotem badania były zachowania podejmowane przez świadków przemocy. Badano jednak także uzasadnienia braku reakcji na przemoc wobec osób starszych. Pytanie brzmiało następująco: *„Często zdarza się tak, że ludzie nie reagują na przemoc wobec osób starszych. Można to uzasadniać na różne sposoby. W jak dużym stopniu zgadza się Pan(i) z następującymi uzasadnieniami?”* Respondent mógł się zgodzić lub nie zgodzić z następującymi stwierdzeniami:

- 1) Lepiej nie wtrącać się, bo można potem samemu mieć kłopoty.
- 2) Lepiej nie wtrącać się, bo nie wiadomo po czyjej stronie jest racja.
- 3) Lepiej nie wtrącać się, bo można jeszcze bardziej zaszkodzić takiej osobie.

Rozkłady odpowiedzi przedstawiono na rysunku 1.4. Ze stwierdzeniem pierwszym zgadzało się (od „raczej” po „zdecydowanie”) 44,9 proc., z drugim 49,6 proc. a z trzecim 45,8 proc. respondentów. Okazało się zatem, że dla respondentów nieco bardziej przekonujący był argument drugi. Przedstawione procenty są jednak zbliżone do siebie, co może sugerować, że argumenty odwołujące się do interesów ofiary i interesów świadka przemocy, oraz do niepewności po czyjej stronie może być racja są przekonujące w podobnym stopniu. Z tego powodu w niniejszym paragrafie używamy kategorii obojętność na przemoc.

Na uwagę zasługuje fakt, że z każdym z prezentowanych stwierdzeń nie zgadzało się, mniej niż 50 proc. respondentów. Trudno rozstrzygnąć, czy są to procenty osób uważających, że należy reagować na przemoc (wtrącać się), czy też procenty osób także obojętnych, do których jednak nie przemawiały przedstawione argumenty.

Rysunek 1.4 Uzasadnianie OBOJĘTNOŚCI na PRZEMOC (%)

1.4.1. Obojętność na przemoc a położenie w strukturze społecznej

Podobnie jak uprzednio, zbadano czy osoby o różnych parametrach umiejscowienia w strukturze społecznej różnią się nasileniem obojętności na przemoc wobec osób starszych. Wyniki przedstawiono w tabeli 1.4.1. Ponownie posłużono się wskaźnikiem numerycznym w ten sposób, że poszczególnym odpowiedziom przyporządkowano wartości liczbowe (od „1” - zdecydowanie się nie zgadzam, do „6” - zdecydowanie się zgadzam).

Okazuje się, że wartości w poszczególnych celach tabeli są zbliżone do siebie i oscylują wokół teoretycznej średniej ($M=3,5$). Daje się jednak zaobserwować kilka różnic:

- wskaźniki obojętności na przemoc wobec osób starszych są nieco większe wśród mężczyzn niż wśród kobiet,
- osoby z wyższym wykształceniem są wyraźnie mniej obojętne na przemoc,
- mniej obojętne są też osoby żyjące w tzw. wolnych związkach,
- bardziej obojętne na przemoc okazują się osoby mające zdecydowanie liczne rodziny,
- bardziej obojętne są osoby osiągające najniższe dochody,
- mieszkańcy większych miast (od 50 do 200 tys. mieszkańców) są mniej obojętni na przemoc wobec osób starszych.

Tabela 1.4.1 Obojętność na przemoc a czynniki socjo-demograficzne i ekonomiczne.
Wyniki uśrednione (1-zdecydowanie się nie zgadzam; 6- zdecydowanie się zgadzam)

- (1) Lepiej nie wtrącać się, bo można potem samemu mieć kłopoty
(2) Lepiej nie wtrącać się, bo nie wiadomo po czyjej stronie jest racja
(3) Lepiej nie wtrącać się, bo można jeszcze bardziej zaszkodzić takiej osobie

	(1)	(2)	(3)	N
PŁEĆ				
kobieta	3,2	3,4	3,3	535
mężczyzna	3,5	3,6	3,6	465
WIEK				
18 – 25 lat	3,4	3,4	3,4	176
26 – 35 lat	3,3	3,5	3,4	168
36 – 45 lat	3,4	3,6	3,5	195
46 – 55 lat	3,3	3,5	3,4	177
56 – 65 lat	3,3	3,3	3,4	127
powyżej 66 lat	3,4	3,4	3,5	157
OGÓŁEM (średnia)	3,4	3,5	3,4	1000

c.d. Tabeli 1.4.1

	(1)	(2)	(3)	N
WYKSZTAŁCENIE				
podstawowe	3,5	3,5	3,6	293
zawodowe	3,4	3,6	3,5	266
średnie	3,3	3,4	3,4	337
wyższe	2,9	2,9	3,0	104
STAN CYWILNY				
kawaler/panna	3,4	3,4	3,3	232
mieszkający(a) z partnerką(em)	3,2	3,1	3,1	58
żonaty/zamężna	3,4	3,5	3,5	545
rozwidziony(a)/ w separacji	3,1	3,4	3,3	49
wdowiec/wdowa	3,4	3,4	3,5	116
LICZBA OSÓB W GOSPOD. DOM.				
1	3,4	3,4	3,4	169
2	3,3	3,4	3,3	278
3	3,3	3,4	3,3	257
4	3,5	3,5	3,5	175
5 i więcej	3,5	3,7	3,7	121
DOCHÓD NETTO RESPONDENTA				
do 1 tys. zł	3,7	3,8	3,8	174
od 1 tys. do 1,6 tys. zł	3,3	3,5	3,3	227
> 1,6 tys. do 2 tys. zł	3,0	3,0	3,2	100
> 2 tys. do 3 tys. zł	3,1	3,3	3,3	86
> 3 tys. do 4 tys. zł	2,9	3,0	2,9	24
> 4 tys. zł	3,5	3,5	3,6	16
WIELKOŚĆ MIEJSC. ZAMIESZK.				
wieś	3,5	3,6	3,5	380
miasto < 20 tys.	3,3	3,5	3,5	130
miasto od 20 tys. do 50 tys.	3,5	3,5	3,5	100
miasto > 50 tys. do 200 tys.	2,9	3,1	3,1	155
miasto > 200 tys.	3,4	3,4	3,4	235
OGÓŁEM (średnia)	3,4	3,5	3,4	1000

1.4.2. Obojętność na przemoc a region Polski

Liczbowe wskaźniki obojętności na przemoc wobec osób starszych analizowano także w podziale na województwa. Szczegółowe wyniki zawiera tabela 1.4.2.

Największa obojętność na przemoc wobec osób starszych daje się zaobserwować w województwach lubelskim i podlaskim, a także w świętokrzyskim. W najmniejszym stopniu występuje w województwach śląskim i kujawsko-pomorskim, oraz w łódzkim. Podobnie jak uprzednio należy zastrzec, że zaobserwowane różnice nie są znaczne, zaś liczebności próby w poszczególnych województwach są relatywnie niewielkie.

Tabela 1.4.2 Obojętność na przemoc w podziale regionalnym. Wyniki uśrednione
(1-zdecydowanie się nie zgadzam; 6- zdecydowanie się zgadzam)

- (1) Lepiej nie wtrącać się, bo można potem samemu mieć kłopoty
(2) Lepiej nie wtrącać się, bo nie wiadomo po czyjej stronie jest racja
(3) Lepiej nie wtrącać się, bo można jeszcze bardziej zaszkodzić takiej osobie

	(1)	(2)	(3)	N
DOLNOŚLĄSKIE	3,6	3,5	3,4	70
KUJAWSKO-POMORSKIE	2,9	3,2	3,2	70
LUBELSKIE	3,9	3,9	4,1	60
LUBUSKIE	3,2	3,3	3,5	20
ŁÓDZKIE	3,0	3,2	3,2	85
MAŁOPOLSKIE	3,5	3,7	3,8	80
MAZOWIECKIE	3,5	3,5	3,4	135
OPOLSKIE	3,3	3,6	3,6	30
PODKARPACKIE	3,5	3,5	3,5	50
PODLASKIE	3,9	3,8	4,0	25
POMORSKIE	3,3	3,3	3,3	55
ŚLĄSKIE	2,8	3,1	3,0	115
ŚWIĘTOKRZYSKIE	3,5	3,7	3,7	35
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	3,6	3,7	3,4	40
WIELKOPOLSKIE	3,5	3,6	3,5	90
ZACHODNIOPOMORSKIE	3,3	3,4	3,3	40
OGÓŁEM (średnia)	3,4	3,5	3,4	1000

1.5. Reakcje na przemoc. Interwencje i ocena ich skuteczności.

Jak wspomniano powyżej w centrum zainteresowania projektu badawczego były reakcje na przemoc. W związku z tym respondentom, którzy uprzednio deklarowali, że spotkali się ze stosowaniem przemocy zadano pytanie, czy i jak na nią reagowali. Dano im cztery możliwości odpowiedzi. Interesowało nas, po pierwsze, czy w ogóle w jakiś sposób interweniowali, czy też nie. Po drugie, pytaliśmy o formę interwencji. Respondentom przedstawiono następujące możliwości:

- nie, nie interweniowałem
- tak, interweniowałem(am) osobiście,
- tak, powiadamiałem(am) o tym innych (np. rodzinę, sąsiadów, znajomych),
- tak, powiadomiłem(am) odpowiednie służby.

Osoby, które deklarowały, że wybrały ostatnią możliwość, pytano kogo powiadomiły:

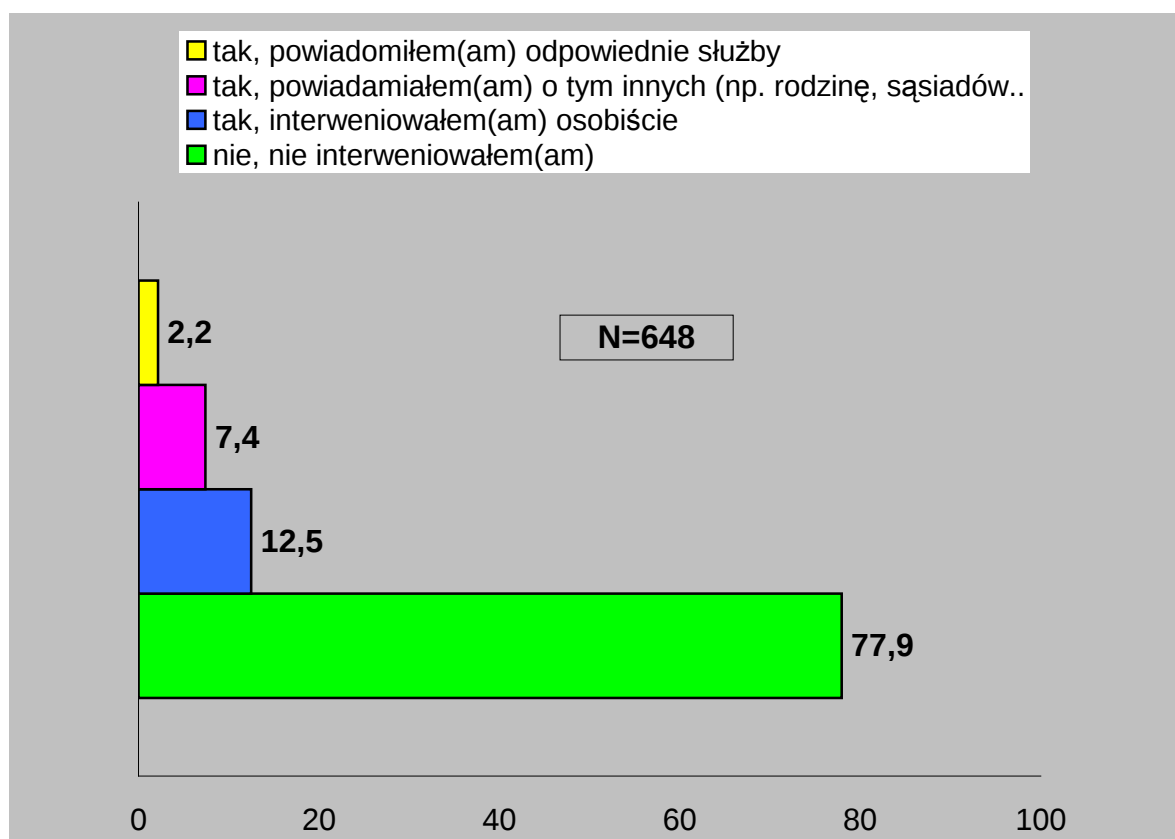
- policję (np. dzielnicowego, komisariat)
- służbę zdrowia (np. pogotowie)

- ośrodek pomocy społecznej
- powiatowe centrum pomocy rodzinie
- inne instytucje; jakie?

W kolejnym pytaniu prosiliśmy o ocenę skuteczności własnej interwencji i odpowiednich służb.

a) poza rodziną

Przypomnijmy, że 35,2% (N=352) respondentów nigdy nie spotkało się z przemocą w swoim otoczeniu poza rodziną, zaś 64,8% (N=648) przynajmniej raz zadeklarowało, że się z nią spotkało. Wobec tego w przedstawionych niżej analizach odwołujemy się do danych pochodzących od 648 respondentów. Wyniki przedstawiono na rysunku 1.5.1.

Rysunek 1.5.1. INTERWENCJA w przypadku PRZEMOCY wobec OSÓB STARSZYCH kontakt POZA RODZINĄ (%)

Okazało się, że blisko 80 proc. respondentów, którzy spotkali się z przemocą wobec osób starszych poza własną rodziną nie podejmowało żadnej interwencji. Spośród tych, którzy interweniowali większość stanowili ci, którzy podjęli interwencję osobiście. Jedynie 14 respondentów (2,2 proc.) powiadomiło odpowiednie służby.

Mimo, że tak małe liczebności stawiają pod znakiem zapytania prawomocność uogólnionych wniosków, pokażemy dalsze zestawienia wyników. Odpowiedzi czternastu respondentów, którzy stwierdzili, że powiadomili odpowiednie służby, przedstawiono w tabeli 1.5.1.

Tabela 1.5.1 Interwencja instytucjonalna i ocena jej skuteczności

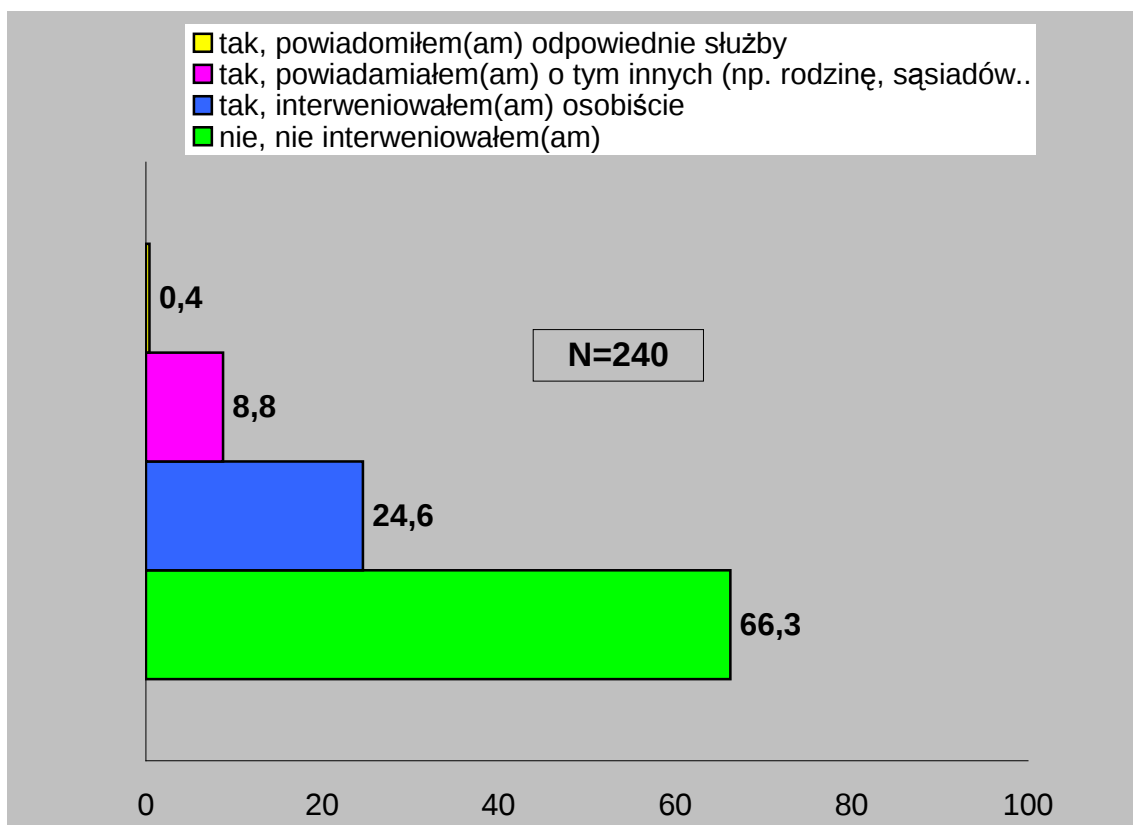
	Kogo powiadomił(a)?	Ocena skuteczności interwencji			
		(1)	(2)	(3)	(4)
POLICJA	8	2	4	2	-
SŁUŻBA ZDROWIA	-	-	-	-	-
OŚRODEK POMOCY SPOŁECZNEJ	6	-	3	3	-
POWIATOWE CENTRUM POMOCY RODZINIE	-	-	-	-	-
INNE	-	-	-	-	-
Liczebność ogółem	14	2	7	5	-

- (1) była(y) bezskuteczna(e), praktycznie nie odniosła(y) pożądanego skutku
 (2) odpowiednie służby zareagowały, ale praktycznie nic się nie zmieniło
 (3) odpowiednie służby podjęły odpowiednie działania i położyły kres przemocy
 (4) spotkałem(am) się z wrogością ze strony sprawców lub ich bliskich

Jak widać w tabeli 1.5.1 nikt z respondentów nie zwrócił się do służby zdrowia, ani do powiatowego centrum pomocy rodzinie. Nie wskazano także innych służb i instytucji. W pięciu przypadkach na czternaście wysoko oceniono interwencje policji (2 przypadki) i ośrodka pomocy społecznej (3 przypadki). W dwóch przypadkach interwencje policji zostały ocenione jako zupełnie bezskuteczne.

b) w rodzinie

Z wcześniej przedstawionych rozkładów częstości wynika, że 76% (N=760) respondentów nigdy nie spotkało się z przemocą wobec osób starszych we własnej rodzinie, a 24% (N=240) przynajmniej raz zadeklarowało, że się z nią spotkało. W dalszych zestawieniach opieramy się na odpowiedziach 240 respondentów. Odpowiedzi na pytanie o reakcje na przemoc przedstawiono na rysunku 1.5.2.

Rysunek 1.5.2 INTERWENCJA w przypadku PRZEMOCY wobec OSÓB STARSZYCH kontakt W RODZINIE (%)

Tabela 1.5.2 Interwencja instytucjonalna i ocena jej skuteczności

	Kogo powiadomił(a)?	Ocena skuteczności interwencji			
		(1)	(2)	(3)	(4)
POLICJA	1	-	1	-	-
SŁUŻBA ZDROWIA	-	-	-	-	-
OSRODEK POMOCY SPOŁECZNEJ	-	-	-	-	-
POWIATOWE CENTRUM POMOCY RODZINIE	-	-	-	-	-
INNE	-	-	-	-	-
Liczebność ogółem	1	-	1	-	-

- (1) była(y) bezskuteczna(e), praktycznie nie odniosła(y) pożądanego skutku
 (2) odpowiednie służby zareagowały, ale praktycznie nic się nie zmieniło
 (3) odpowiednie służby podjęły odpowiednie działania i położyły kres przemocy
 (4) spotkałem(am) się z wrogością ze strony sprawców lub ich bliskich

Przemoc we własnej rodzinie nie spotkała się z żadną reakcją w 2/3 relacji respondentów. Blisko 25 proc. interweniowało osobiście, a 8,8 proc. powiadomiło znajomych lub rodzinę. U odpowiednich służb interweniował jeden respondent. Aby sprostać wymogom stawianym przed raportem, przedstawiamy jego odpowiedzi na dalsze pytania - osoba ta deklaruje, że powiadomiła policję, jednak skuteczność jej interwencji ocenia sceptycznie.

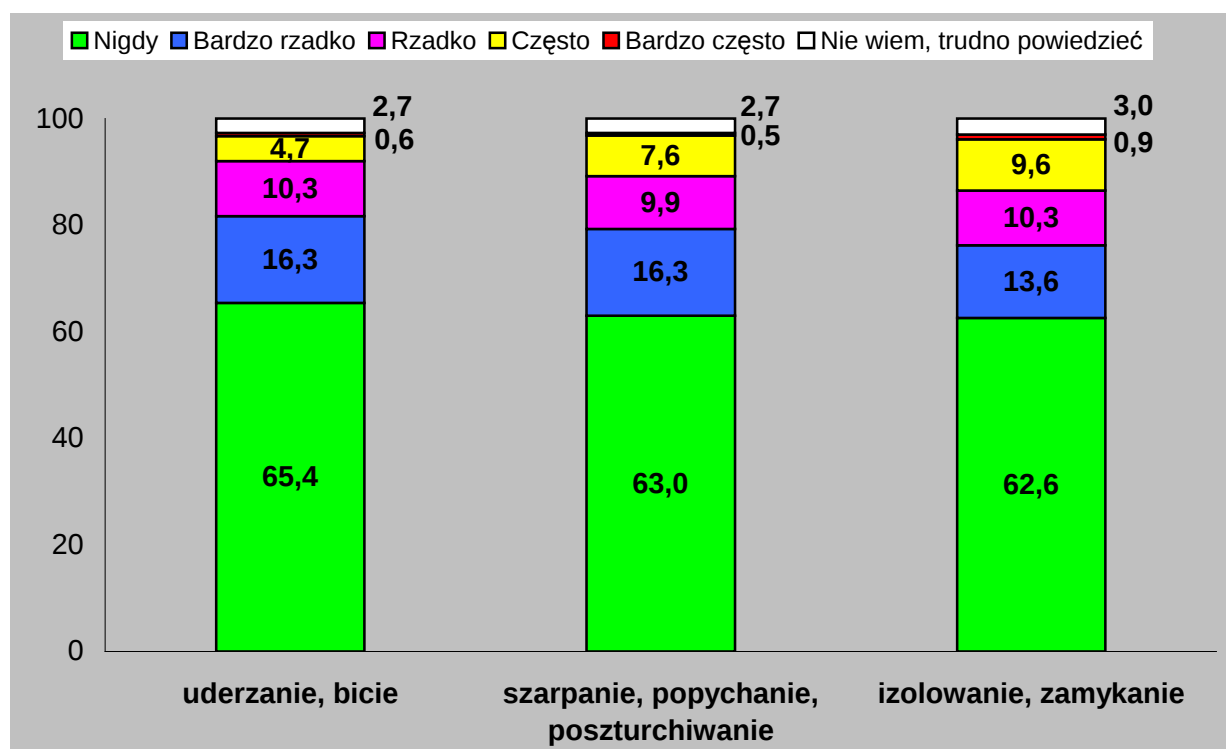
2. PRZEMOC WOBEC OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH W RODZINIE

2.1. Skala spostrzeganej przemocy

Druga część ankiety dotyczyła osób niepełnosprawnych. Respondentom wyjaśniano, że „chodzi tu o osoby, które mają prawne orzeczenie o niepełnosprawności dowolnego stopnia, są to osoby mające trudności zdrowotne (fizyczne lub psychiczne) trwające co najmniej 6 miesięcy, które powodują, że osoba taka nie może wykonywać czynności typowych dla innych osób w jej wieku”. Proszono o powiedzenie jak często (od „nigdy” do „bardzo często”) respondent „w ciągu kilku ostatnich lat był(a) Pan(i) świadkiem lub słyszał(a) od innych osób” o przejawach przemocy fizycznej, ekonomicznej, psychicznej i seksualnej wobec osób niepełnosprawnych poza swoją rodziną.

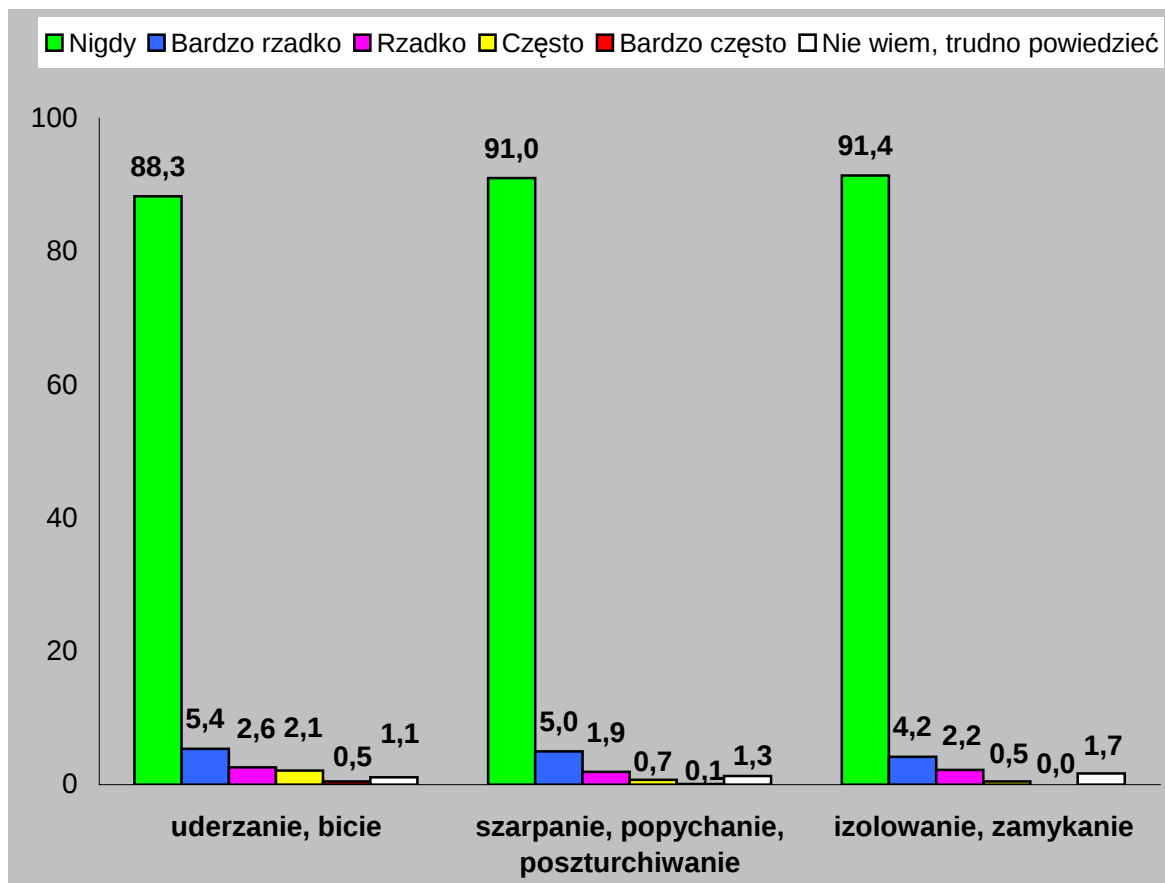
W dalszej kolejności pytano o te same formy przemocy, ale w rodzinie respondenta (bliskiej lub dalszej). Rozkłady odpowiedzi przedstawiono na poniższych rysunkach.

a) Przemoc fizyczna poza rodziną i w rodzinie

Rysunek 2.1.1a PRZEMOC FIZYCZNA wobec OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH
kontakt POZA RODZINĄ (%)

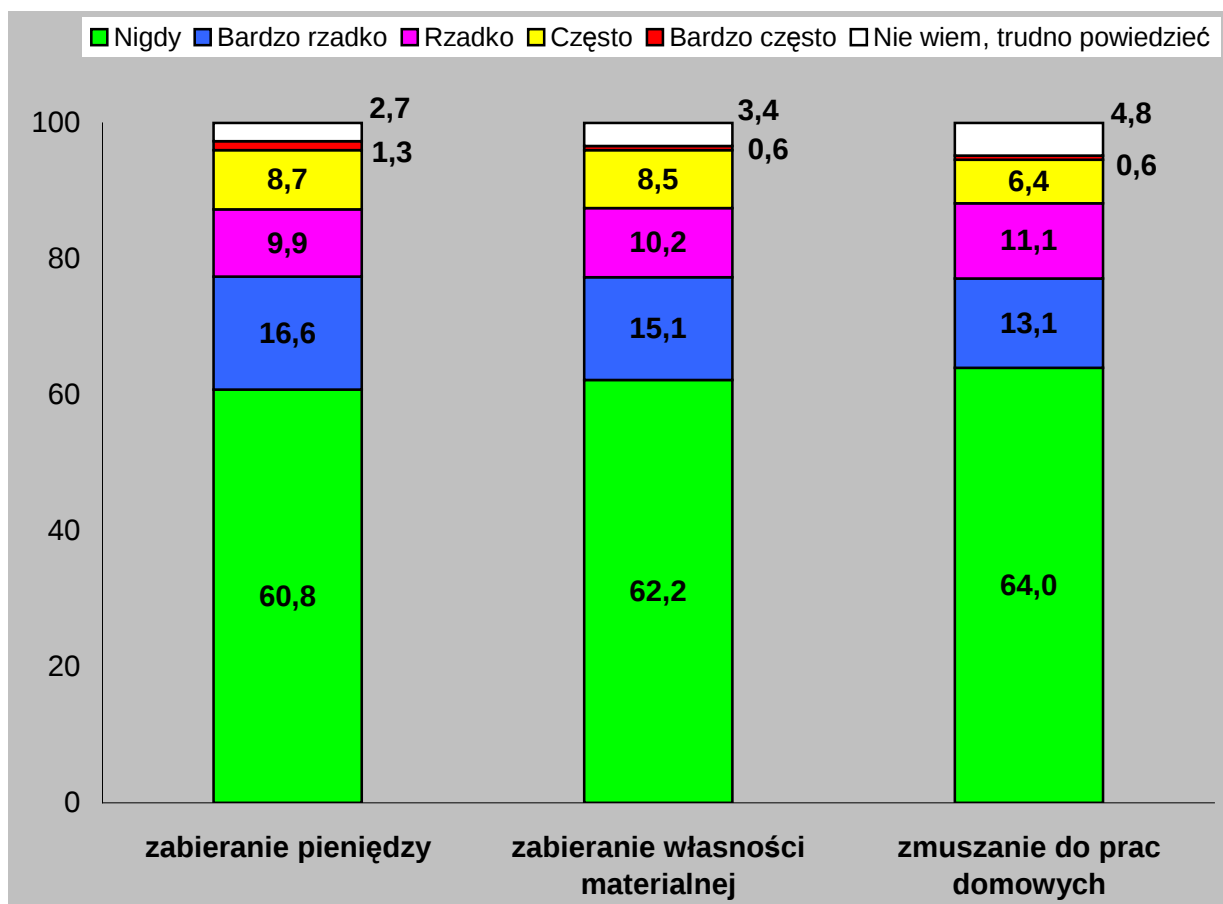
Okazało się, że ponad 60 proc. respondentów utrzymywało, że nie byli świadkami lub nie słyszeli o badanych formach fizycznej przemocy w rodzinie wobec osób niepełnosprawnych. 31,9 respondentów zetknęło się z uderzaniem lub biciem, 34,3 proc. z szarpaniem lub popychaniem, zaś 34,4 z izolowaniem lub zamykaniem. Niespełna 3 proc. twierdziła, że nic nie wie na ten temat lub nie ma zdania.

Rysunek 2.1.1b PRZEMOC FIZYCZNA wobec OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH kontakt W RODZINIE (%)

Okolo 90 proc. respondentów mówi, że nie zna przypadków przemocy fizycznej wobec osób niepełnosprawnych w swojej rodzinie. Najczęściej wymienianą formą jest uderzanie i bicie (10,6 proc.). O przypadkach szarpania, popychania i poszturchiwania mówi 7,7 proc., a izolowania lub zamykania – 6,9 proc. respondentów. Średnio okolo 1,5 proc. wybrało możliwość „nie wiem, trudno powiedzieć”. Znacząco mniejsza liczba obserwacji przemocy we własnej rodzinie wobec osób niepełnosprawnych (w porównaniu z oszacowaniami „poza rodziną” i w porównaniu z oszacowaniami dotyczącymi osób starszych) tłumaczy się tym, że relatywnie mało osób ma we własnych rodzinach osoby niepełnosprawne.

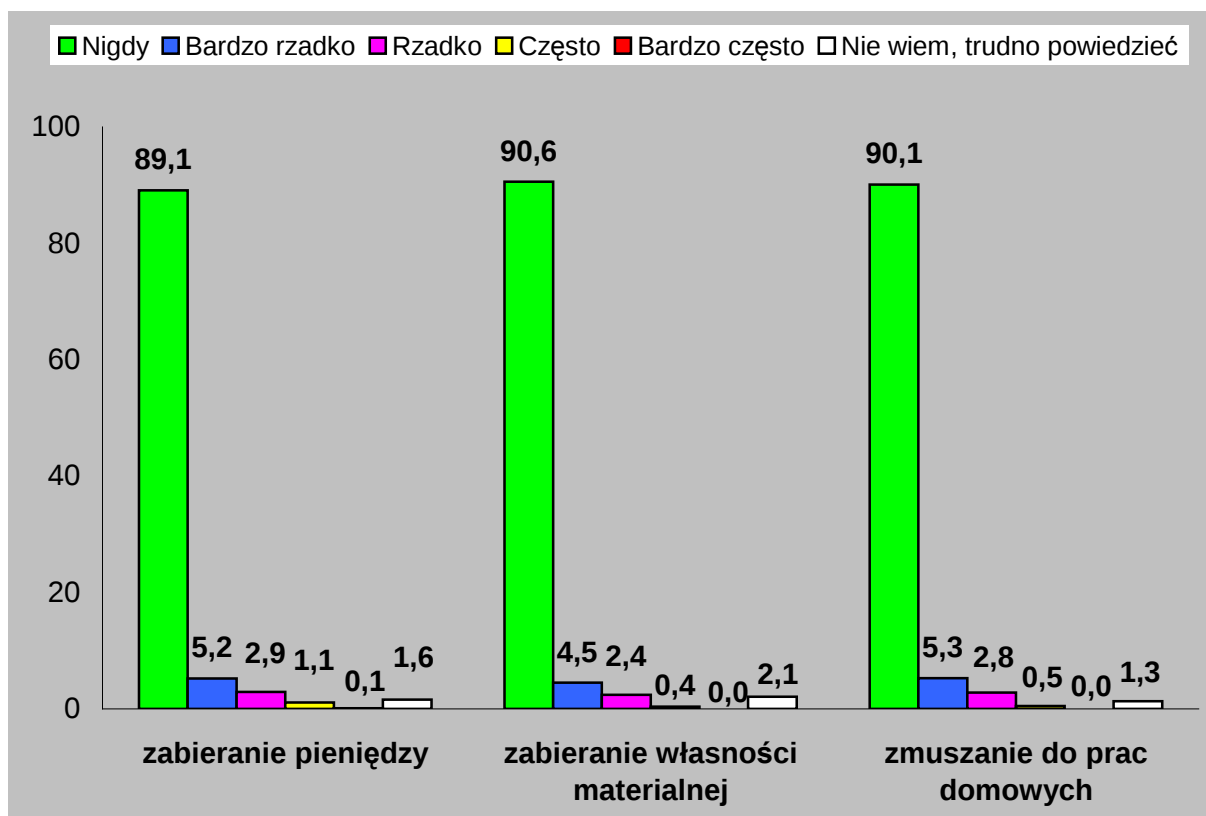
b) Przemoc ekonomiczna poza rodziną i w rodzinie

Rysunek 2.1.2a PRZEMOC EKONOMICZNA wobec OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH kontakt POZA RODZINĄ (%)

Z przemocą ekonomiczną wobec osób niepełnosprawnych poza własną rodziną nie miało kontaktu ponad 60 proc. respondentów. Formą najczęściej relacjonowaną było zabieranie dóbr materialnych (45,2 proc. respondentów), następnie zabieranie pieniędzy (36,5 proc.) a najrzadziej - zmuszanie do prac domowych (31,2 proc.). Odpowiedzi „nie wiem, trudno powiedzieć” udzieliło 3,6 proc. respondentów.

Odmienne, choć zgodnie z zaobserwowanym powyżej schematem, wyglądał rozkład odpowiedzi na pytanie o przemoc ekonomiczną wobec w rodzinach respondentów (zob. rysunek 2.1.2b). Nie zetknęło się z nią około 90 proc. badanych. Kiedykolwiek z zabieraniem pieniędzy zetknęło się 9,3 proc, z zabieraniem własności materialnej 7,3 proc., a ze zmuszaniem do prac domowych 8,6 proc. respondentów. Odpowiedzi nie umiało udzielić lub nie miało zdania średnio 1,67 proc.

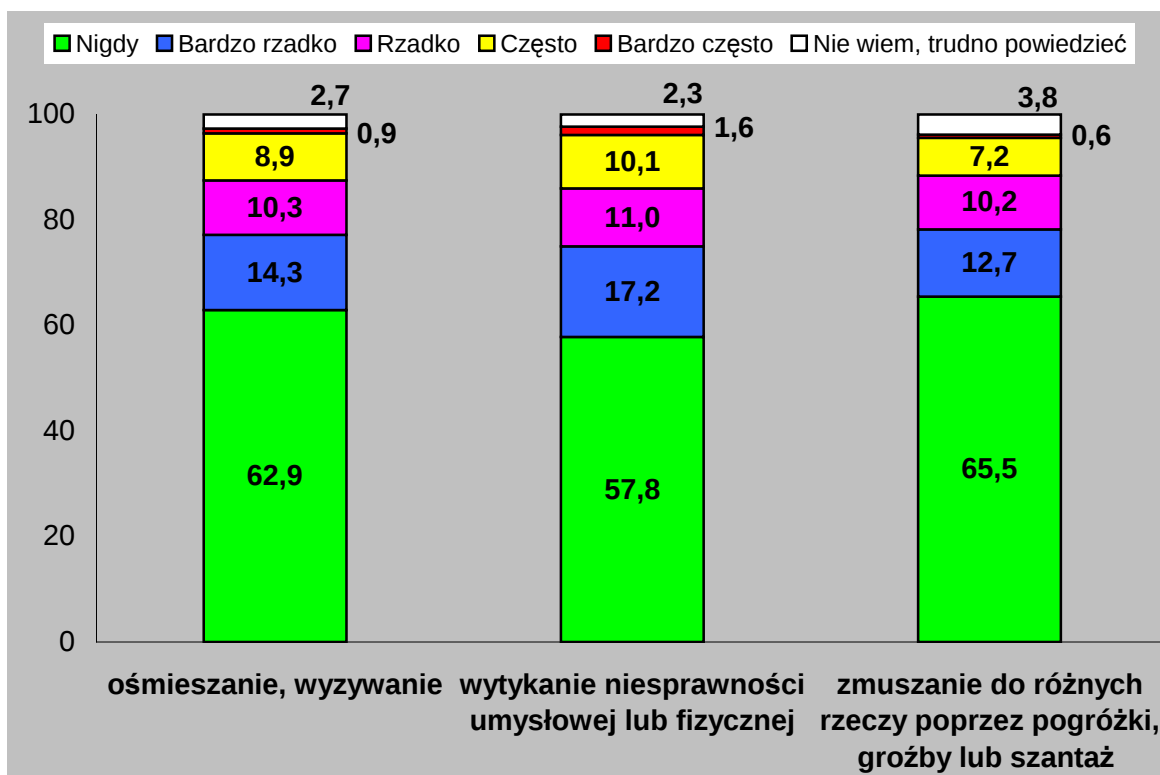

Rysunek 2.1.2b PRZEMOC EKONOMICZNA wobec OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH kontakt W RODZINIE (%)

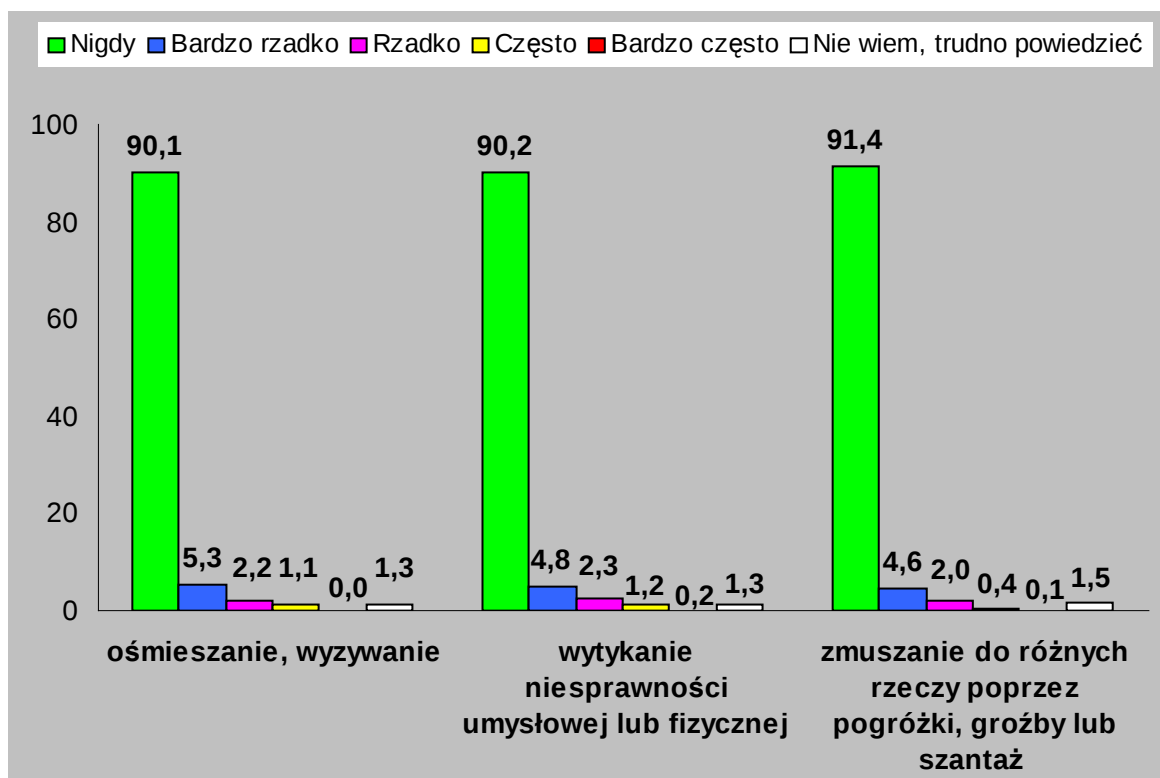
c) Przemoc psychiczna poza rodziną i w rodzinie

Przypomnijmy, że pytaliśmy o trzy formy przemocy psychicznej poza rodziną i w rodzinie respondenta wobec osób niepełnosprawnych: 1) ośmieszanie lub wyzywanie; 2) wytykanie niesprawności umysłowej lub fizycznej i 3) zmuszanie do różnych rzeczy stosując pogroźki, groźby lub szantaż. Rozkłady odpowiedzi przedstawiono na rysunkach 2.1.3a i 2.1.3b.

Najwięcej respondentów relacjonowało, że spotkało się poza rodziną z wytykaniem niesprawności umysłowej lub fizycznej (39,9 proc.). Ośmieszanie i wyzywanie wskazywało 34,4 proc., a przymuszanie przez groźby i szantaż - 30,7 proc respondentów. Blisko 3 proc. powstrzymało się od wskazania odpowiedzi.

Rysunek 2.1.3a PRZEMOC PSYCHICZNA wobec OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH kontakt POZA RODZINĄ (%)

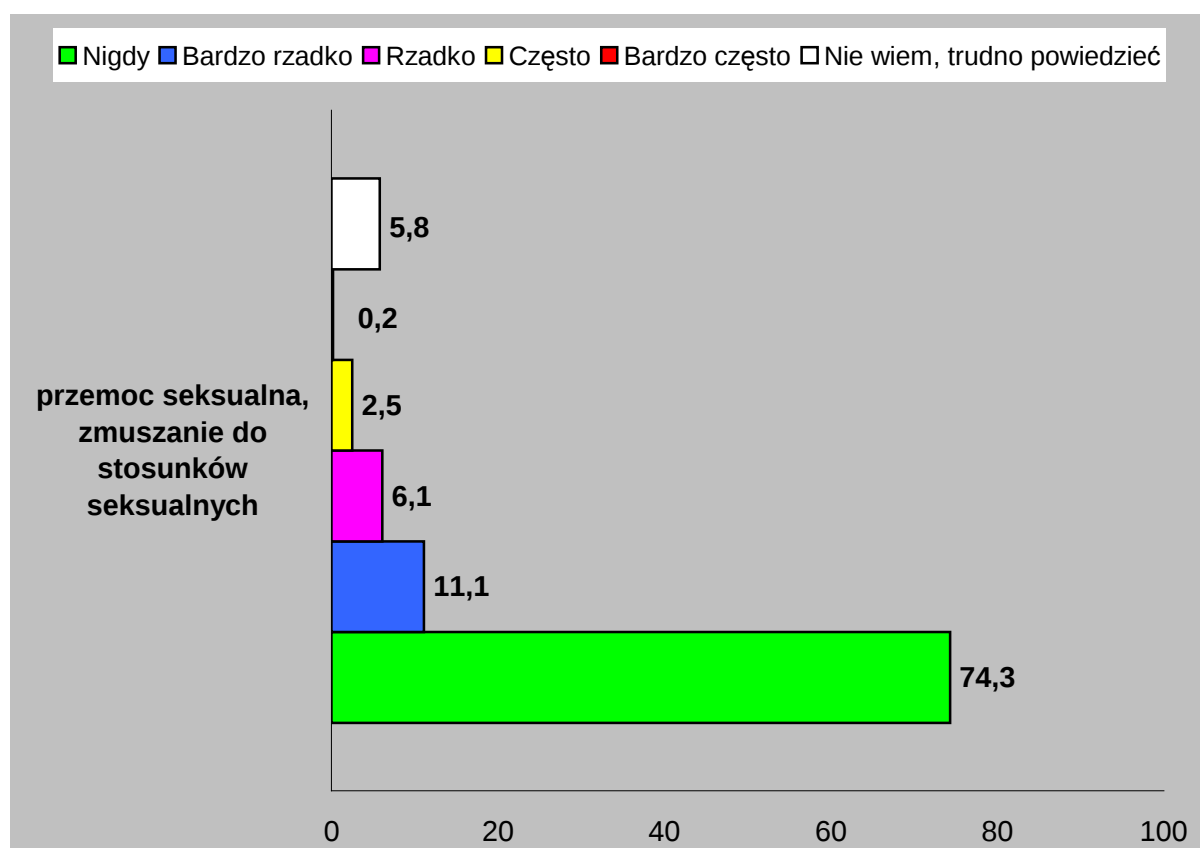

Rysunek 2.1.3b PRZEMOC PSYCHICZNA wobec OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH kontakt W RODZINIE (%)

Brak wymienionych form przemocy psychicznej w rodzinie relacjonowało ponad 90 proc. respondentów. Ośmieszanie i wyzywanie wymieniło 8,6 proc., wytykanie niesprawności – 8,5 proc., a zmuszanie do robienia czegoś pogrózkami, groźbami lub szantażem – 5,3 proc. respondentów. Średnio 1,37 proc. wybrało odpowiedź „nie wiem, trudno powiedzieć”.

d) Przemoc seksualna poza rodziną i w rodzinie

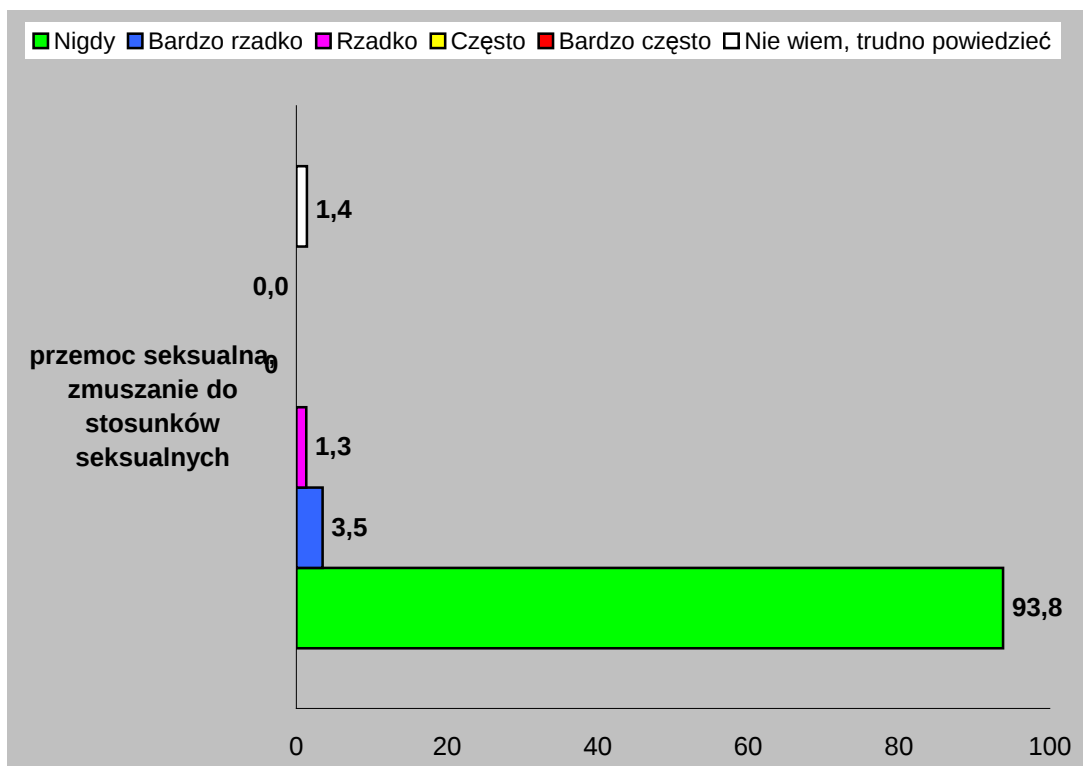
Podobnie jak w bloku pytań poświęconych przemocy wobec osób starszych, także teraz zadano jedno pytanie dotyczące przemocy seksualnej. Rozkłady odpowiedzi przedstawiono na poniższych rysunkach.

Rysunek 2.1.4a PRZEMOC SEKSUALNA wobec OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH kontakt POZA RODZINĄ (%)

Okazało się, że blisko $\frac{3}{4}$ respondentów nie spotkało się w swoim otoczeniu z przemocą seksualną wobec osób niepełnosprawnych. Jej istnienie relacjonowało 19,7 proc. Wyraźnej opinii nie wyraziło blisko 6 proc. respondentów.

O istnieniu przemocy seksualnej we własnych rodzinach powiedziało 4,8 proc. respondentów, a 1,4 proc. podało odpowiedź „nie wiem, trudno powiedzieć”. Reszta nie zaobserwowała tego rodzaju przemocy we własnych rodzinach.

Rysunek 2.1.4b PRZEMOC SEKSUALNA wobec OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH
Kontakt W RODZINIE (%)

Podsumowanie:

1. Przemoc seksualna wobec osób niepełnosprawnych (poza rodziną oraz w rodzinie respondenta) jest formą przemocy najrzadziej wskazywaną przez respondentów.
2. Stosowanie innych rodzajów przemocy w rodzinie wobec osób niepełnosprawnych dostrzega powyżej 30 proc. respondentów. Formą relacjonowaną przez największą ich liczbę było zabieranie dóbr materialnych, a przez najmniejszą zmuszanie do prac domowych oraz stosowanie gróźb, pogróżek lub szantażu.
3. Znacznie mniejsza liczba respondentów obserwowała przejawy przemocy wobec osób niepełnosprawnych we własnych rodzinach. Do najczęściej relacjonowanych należały: zabieranie pieniędzy (9,3 proc.), ośmieszanie i wyzywanie oraz zmuszanie do prac domowych (po 8,6 proc. respondentów).

4. Ponownie daje się zaobserwować różnica w liczbie respondentów odpowiadających „nie wiem, trudno powiedzieć” w odniesieniu do aktów przemocy wobec osób niepełnosprawnych poza własną rodziną i we własnej rodzinie. Odpowiedzi takie pojawiają się dużo częściej w tym pierwszym przypadku. Ponownie największa różnica wystąpiła w pytaniach dotyczących przemocy seksualnej.

2.1.1. Przemoc w rodzinie a położenie w strukturze społecznej

Podobnie jak uprzednio zbadano, czy przekonania na temat częstości stosowania przemocy w rodzinie wobec osób niepełnosprawnych zależą od społecznych i ekonomicznych charakterystyk jednostki, położenia osoby badanej w strukturze społecznej. W porównaniach ponownie uwzględniono:

- a) płeć,
- b) wiek,
- c) wykształcenie,
- d) stan cywilny,
- e) liczbę osób w gospodarstwie domowym,
- f) dochód netto,
- g) wielkość miejsca zamieszkania.

Przypomnijmy, że w tych analizach posłużono się zbiorczymi wskaźnikami spostrzeganej częstości stosowania każdego z rodzajów przemocy. Każdorazowo (z wyjątkiem przemocy seksualnej) wartość wskaźnika była średnią odpowiedzi obliczoną tak, że odpowiedziom „nigdy” przypisano wartość 1, a odpowiedziom „bardzo często” – wartość 5. W przypadku przemocy seksualnej wskaźnikiem była wartość liczbowa tak samo przyporządkowana odpowiedziom na jedno pytanie. Wskaźniki spostrzeganej częstości stosowania przemocy obliczono w odniesieniu do przemocy „poza rodziną” oraz „w rodzinie”. Odpowiednie zestawienie przedstawiono w tabeli 2.1.1.

Tabela 2.1.1 Przemoc poza rodziną i w rodzinie a czynniki socjo-demograficzne i ekonomiczne. Wyniki uśrednione (1-nigdy; 5-bardzo często)

	Poza rodziną				W rodzinie				N
	Fizyczna	Ekonomiczna	Psychiczna	Seksualna	Fizyczna	Ekonomiczna	Psychiczna	Seksualna	
PŁEĆ									
kobieta	1,7	1,7	1,8	1,4	1,2	1,1	1,2	1,1	535
mężczyzna	1,6	1,6	1,6	1,3	1,1	1,1	1,1	1,1	465
WIEK									
18 – 25 lat	1,5	1,5	1,6	1,2	1,1	1,1	1,1	1,0	176
26 – 35 lat	1,7	1,7	1,7	1,3	1,1	1,1	1,1	1,0	168
36 – 45 lat	1,7	1,7	1,7	1,4	1,2	1,1	1,1	1,1	195
46 – 55 lat	1,7	1,8	1,8	1,4	1,1	1,1	1,1	1,1	177
56 – 65 lat	1,7	1,7	1,7	1,4	1,2	1,1	1,2	1,1	127
powyżej 66 lat	1,5	1,5	1,6	1,3	1,1	1,1	1,1	1,1	157
WYKSZTAŁCENIE									
podstawowe	1,6	1,7	1,7	1,3	1,2	1,2	1,2	1,1	293
zawodowe	1,6	1,6	1,6	1,3	1,1	1,1	1,1	1,0	266
średnie	1,6	1,7	1,7	1,3	1,1	1,1	1,1	1,1	337
wyższe	1,6	1,7	1,7	1,4	1,2	1,2	1,1	1,1	104
STAN CYWILNY									
kawaler/panna	1,6	1,6	1,6	1,3	1,1	1,1	1,1	1,0	232
mieszkający(a) z partnerką(em)	1,7	1,7	1,8	1,4	1,1	1,1	1,1	1,0	58
żonaty/zamężna	1,6	1,6	1,6	1,3	1,1	1,1	1,1	1,1	545
rozwódziona(a)/ w separacji	1,9	1,9	1,9	1,7	1,1	1,1	1,1	1,1	49
wdowiec/wdowa	1,7	1,8	1,9	1,4	1,1	1,1	1,1	1,0	116
LICZBA OSÓB W GOSPOD. DOM.									
1	1,7	1,7	1,8	1,5	1,1	1,1	1,1	1,1	169
2	1,6	1,6	1,6	1,4	1,2	1,2	1,2	1,1	278
3	1,6	1,7	1,7	1,3	1,1	1,1	1,1	1,1	257
4	1,7	1,7	1,7	1,3	1,1	1,1	1,1	1,0	175
5 i więcej	1,5	1,6	1,6	1,3	1,1	1,1	1,1	1,0	121
DOCHÓD NETTO RESPONDENTA									
do 1 tys. zł	1,6	1,7	1,7	1,4	1,2	1,2	1,2	1,1	174
od 1 tys. do 1,6 tys. zł	1,8	1,8	1,9	1,4	1,2	1,2	1,1	1,1	227
> 1,6 tys. do 2 tys. zł	1,6	1,7	1,7	1,2	1,1	1,1	1,1	1,0	100
> 2 tys. do 3 tys. zł	1,6	1,7	1,7	1,4	1,2	1,2	1,2	1,1	86
> 3 tys. do 4 tys. zł	1,6	1,6	1,6	1,3	1,1	1,1	1,0	1,0	24
> 4 tys. zł	1,9	1,9	1,9	1,6	1,1	1,1	1,1	1,0	16
WIELKOŚĆ MIEJSC. ZAMIESZK.									
wieś	1,5	1,6	1,6	1,3	1,1	1,1	1,1	1,0	380
miasto < 20 tys.	1,7	1,7	1,8	1,3	1,2	1,1	1,2	1,1	130
miasto od 20 tys. do 50 tys.	1,6	1,6	1,7	1,3	1,1	1,1	1,2	1,1	100
miasto > 50 tys. do 200 tys.	1,7	1,8	1,8	1,3	1,1	1,1	1,1	1,1	155
miasto > 200 tys.	1,7	1,7	1,7	1,5	1,1	1,1	1,1	1,1	235
OGÓŁEM (średnia)	1,6	1,7	1,7	1,3	1,1	1,1	1,1	1,1	1000

Wyniki nie pokazują wyrazistego zróżnicowania spostrzeganej częstości stosowania przemocy wobec osób niepełnosprawnych w zależności od społecznych, ekonomicznych i demograficznych charakterystyk respondentów. Wydaje się jednak, że:

- według kobiet przemoc jest stosowana częściej,
- osoby najmłodsze, panny lub kawalerowie, ale też osoby w związkach małżeńskich twierdzą, że przemoc jest rzadsza,
- tego zdania są też mieszkańcy wsi (przy czym taka obserwacja nie dotyczy przemocy seksualnej),
- o częstym występowaniu przemocy wobec osób niepełnosprawnych przekonane są osoby osiągające najwyższe dochody.

2.1.2. Przemoc w rodzinie a region Polski

Analogiczne porównania przeprowadzono w odniesieniu do województw. Przemoc wobec osób niepełnosprawnych poza własną rodziną najrzadziej spostrzegana była w województwach lubuskim i łódzkim, a najczęściej w województwach świętokrzyskim i wielkopolskim oraz warmińsko-mazurskim i pomorskim.

Przemoc wobec tej samej grupy osób, ale we własnych rodzinach, najrzadziej była relacjonowana w województwach kujawsko-pomorskim, lubelskim, lubuskim, pomorskim, śląskim i wielkopolskim, zaś najczęściej w świętokrzyskim, zachodniopomorskim i warmińsko-mazurskim.

Ponownie należy zastrzec, że ze względu na niewielkie liczebności w obrębie poszczególnych województw porównania te obarczone są znaczącym błędem pomiaru i należy je traktować ostrożnie. Także w tym przypadku wypada zauważyć, że rozkłady odpowiedzi na poszczególne pytania ankiety są silnie skośne; szczególnie gdy pytamy o przemoc w rodzinie respondenta, przeważają odpowiedzi negatywne: „nigdy” i „rzadko”. Zmniejsza to zróżnicowanie wyników i utrudnia wiarygodne stosowanie testów statystycznych.

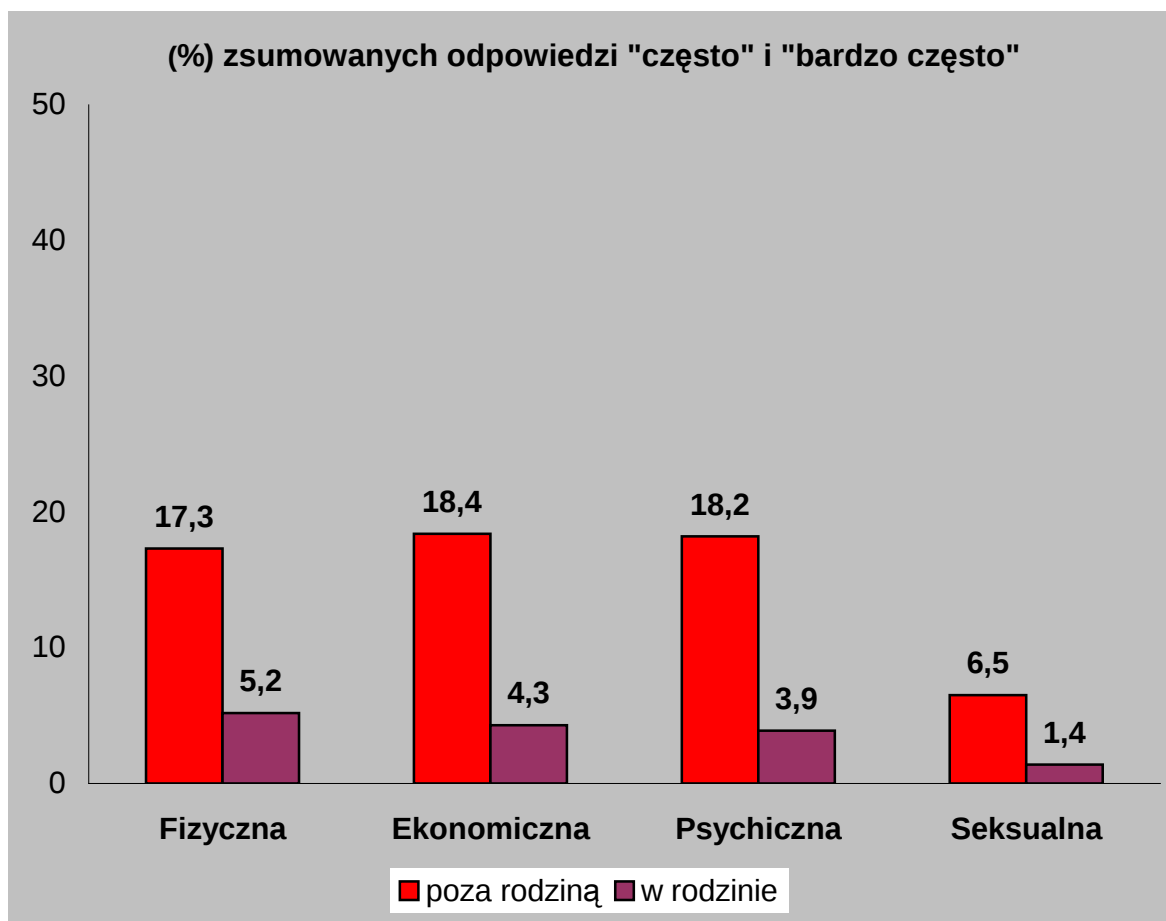
Podsumowując ten fragment analiz można powiedzieć, że mieszkańcy różnych województw mogą nieznacznie się różnić dostrzeganą częstością stosowania rodzinnej przemocy wobec osób niepełnosprawnych. Dokładne i w pełni wiarygodne oszacowanie takich różnic byłoby możliwe, gdybyśmy dysponowali bardziej licznymi reprezentatywnymi próbami poszczególnych województw.

Tabela 2.1.2 Przemoc poza rodziną i w rodzinie w podziale regionalnym. Wyniki uśrednione (1-nigdy; 5-bardzo często)

	Poza rodziną				W rodzinie				N
	Fizyczna	Ekonomiczna	Psychiczna	Seksualna	Fizyczna	Ekonomiczna	Psychiczna	Seksualna	
DOLNOŚLĄSKIE	1,5	1,6	1,5	1,2	1,0	1,1	1,0	1,0	70
KUJAWSKO-POMORSKIE	1,6	1,7	1,8	1,3	1,1	1,1	1,1	1,0	70
LUBELSKIE	1,6	1,6	1,7	1,4	1,1	1,1	1,1	1,0	60
LUBUSKIE	1,2	1,1	1,1	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	20
ŁÓDZKIE	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,1	1,1	1,2	85
MAŁOPOLSKIE	1,3	1,4	1,4	1,2	1,2	1,2	1,1	1,1	80
MAZOWIECKIE	1,6	1,7	1,6	1,3	1,2	1,2	1,2	1,1	135
OPOLSKIE	1,5	1,6	1,6	1,3	1,2	1,1	1,1	1,1	30
PODKARPACKIE	1,9	2,0	2,0	1,5	1,1	1,1	1,1	1,0	50
PODLASKIE	1,7	1,6	1,8	1,5	1,0	1,0	1,0	1,0	25
POMORSKIE	1,9	1,8	2,0	1,4	1,1	1,1	1,1	1,1	55
ŚLĄSKIE	1,5	1,5	1,6	1,2	1,1	1,1	1,1	1,0	115
ŚWIĘTOKRZYSKIE	1,8	2,0	2,0	1,1	1,3	1,2	1,2	1,0	35
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	1,8	2,0	1,9	1,3	1,2	1,2	1,2	1,1	40
WIELKOPOLSKIE	2,0	2,1	2,1	1,7	1,1	1,1	1,1	1,1	90
ZACHODNIOPOMORSKIE	1,9	1,8	1,9	1,6	1,2	1,3	1,3	1,1	40
OGÓŁEM (średnia)	1,6	1,7	1,7	1,3	1,1	1,1	1,1	1,1	1000

2.2. Porównanie przemocy „poza” i „w” rodzinie

W poprzednich paragrafach porównywaliśmy procenty osób relacjonujące występowanie przemocy wobec osób niepełnosprawnych kiedykolwiek, bez względu na jej częstość. Obecnie przedstawimy odsetki osób twierdzących, że poszczególne formy przemocy ujęte globalnie występują często i bardzo często. Wyniki przedstawiono na rysunku 2.2.

Rysunek 2.2 Spostrzegana PRZEMOC wobec OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH POZA RODZINĄ i W RODZINIE

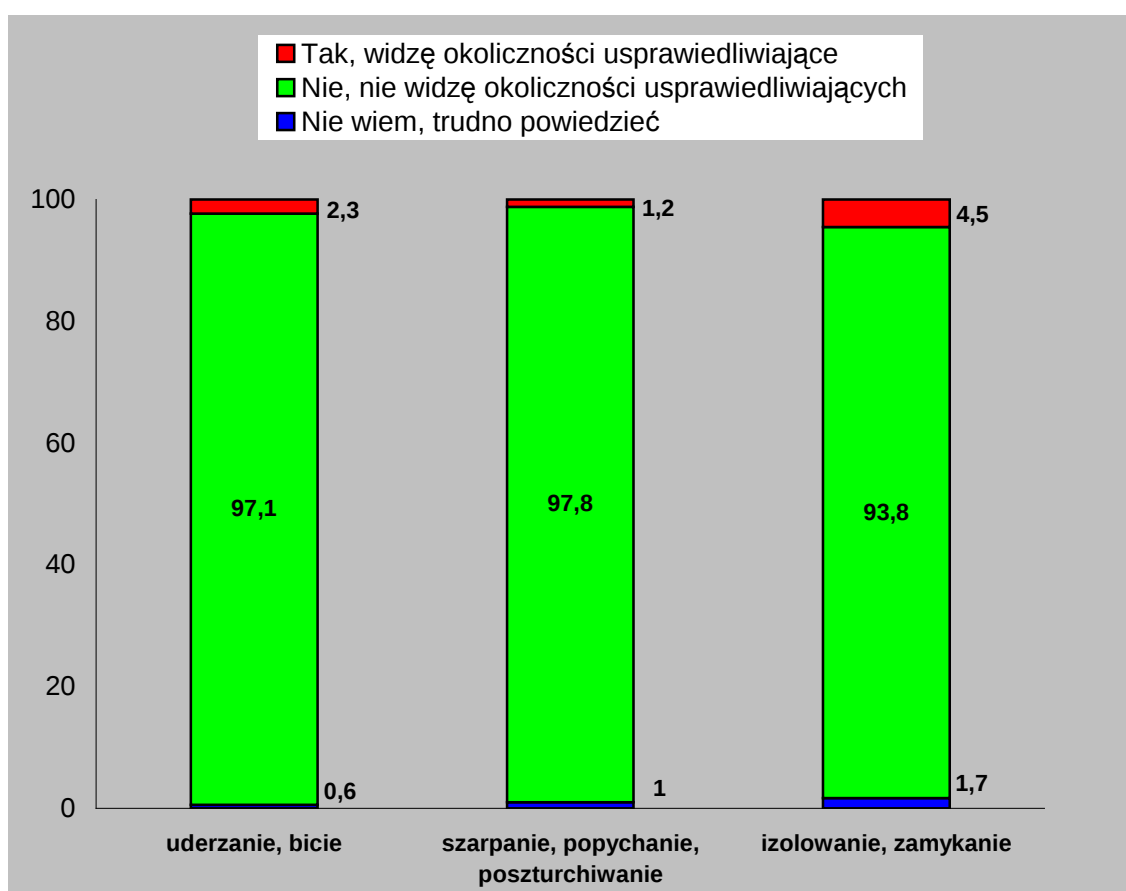
Ponad 18 proc. respondentów utrzymuje, że poza ich środowiskiem rodzinnym przemoc ekonomiczna i psychiczna wobec osób niepełnosprawnych występuje często i bardzo często, a ponad 17 proc. twierdzi tak w odniesieniu do przemocy fizycznej. Jak zwykle szacunki są najniższe dla przemocy seksualnej.

Porównując odsetki dotyczące obszarów „poza rodziną” i „w rodzinie” można powiedzieć, że częsta i bardzo częsta przemoc jest obserwowana przez cztery do pięciu razy więcej respondentów poza własną rodziną niż w rodzinie. Tak znaczne różnice szczególnie w porównaniu z odpowiednimi odsetkami dla przemocy wobec osób starszych można wiązać z tym, że o ile w niemal każdej rodzinie są osoby starsze, to rodzin z osobami niepełnosprawnymi jest znacząco mniej.

2.3. Usprawiedliwianie przemocy wobec niepełnosprawnych

Kolejnym badanym problemem było usprawiedliwianie form przemocy w rodzinie wobec osób niepełnosprawnych. Respondentom zadaliśmy następujące pytanie: „Czy Pana/Pani zdaniem istnieją okoliczności usprawiedliwiające następujące zachowania wobec osób niepełnosprawnych . Proszę powiedzieć, czy widzi Pan(i) okoliczności usprawiedliwiające, czy ich nie widzi w sytuacji, gdy:..” i tu wymieniane były poszczególne formy przemocy fizycznej, ekonomicznej, psychicznej i przemoc seksualna.

a) Przemoc fizyczna

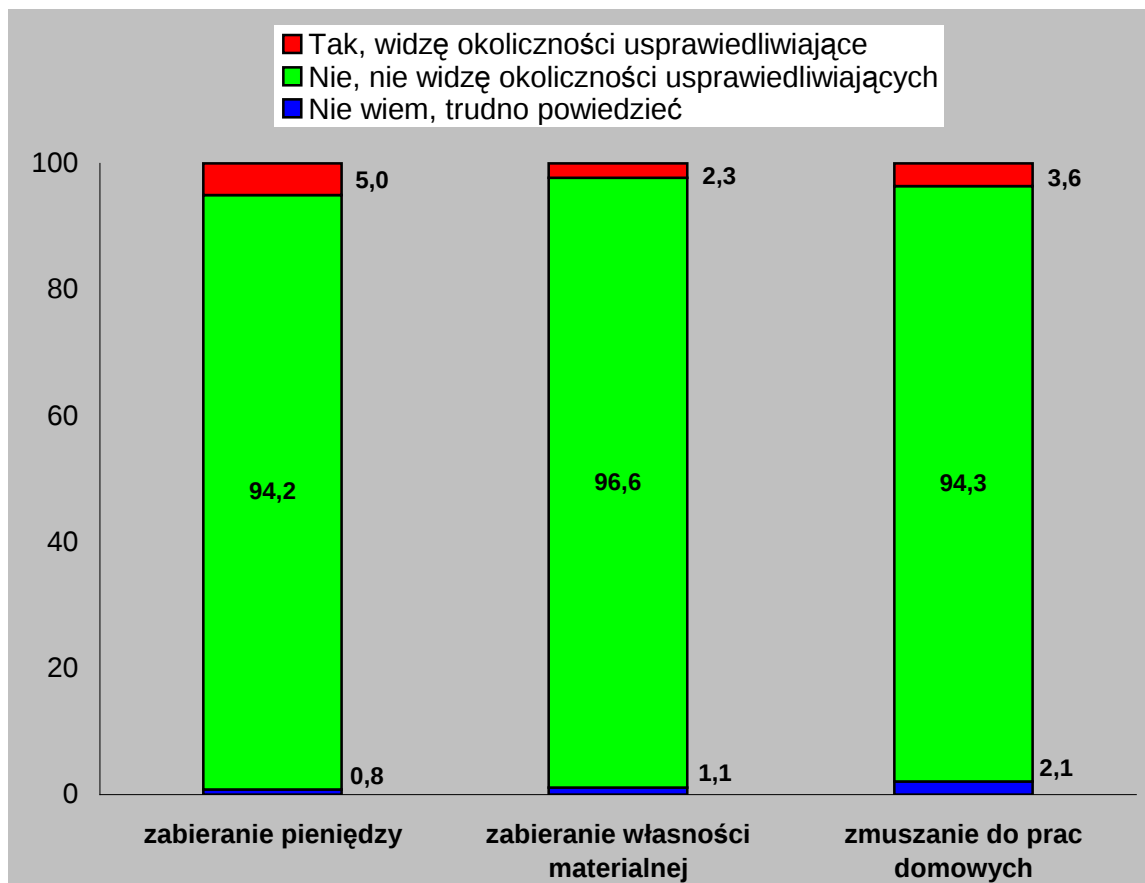

Rysunek 2.3.1 USPRAWIEDLIWIANIE przemocy FIZYCZNEJ (%)

Zacznijmy od konstatacji, że odsetki odpowiadających „nie wiem, trudno powiedzieć” mieszczą się w granicach błędu pomiaru. Także w przypadku uderzania lub bicia oraz szarpania, popychania lub poszturchiwania procenty respondentów znajdujących usprawiedliwienia dla tych form przemocy fizycznej są znikome. Nieco inaczej rzecz się przedstawia z izolowaniem lub zamykaniem. Tutaj odsetek osób, które nie znajdują takich

okoliczności, chociaż bardzo wysoki, jest najniższy, zaś znacząco najwyższy jest procent respondentów znajdujących usprawiedliwienia. Trudno w tym momencie przewidywać jakie okoliczności respondenci ci mogą mieć na myśli.

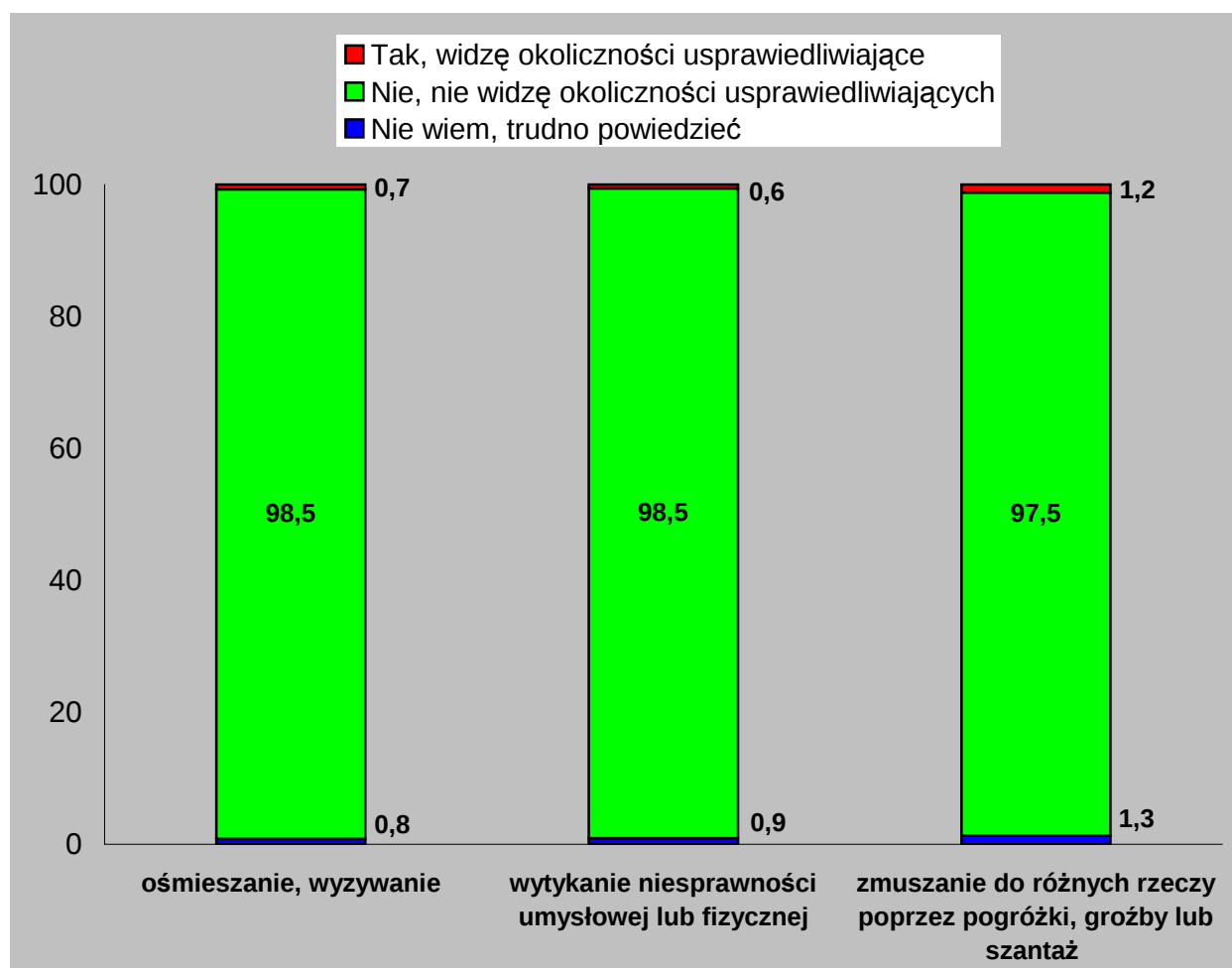
b) Przemoc ekonomiczna

Rysunek 2.3.2 USPRAWIEDLIWIANIE przemocy EKONOMICZNEJ (%)

Także w przypadku przemocy ekonomicznej odsetki respondentów nie znajdujących okoliczności usprawiedliwiających są przytłaczające. Najwięcej respondentów (5 proc.) znajduje usprawiedliwienia dla zabierania pieniędzy osobom niepełnosprawnym. Nieco mniej (3,6 proc.) gotowych jest usprawiedliwiać zmuszanie do prac domowych.

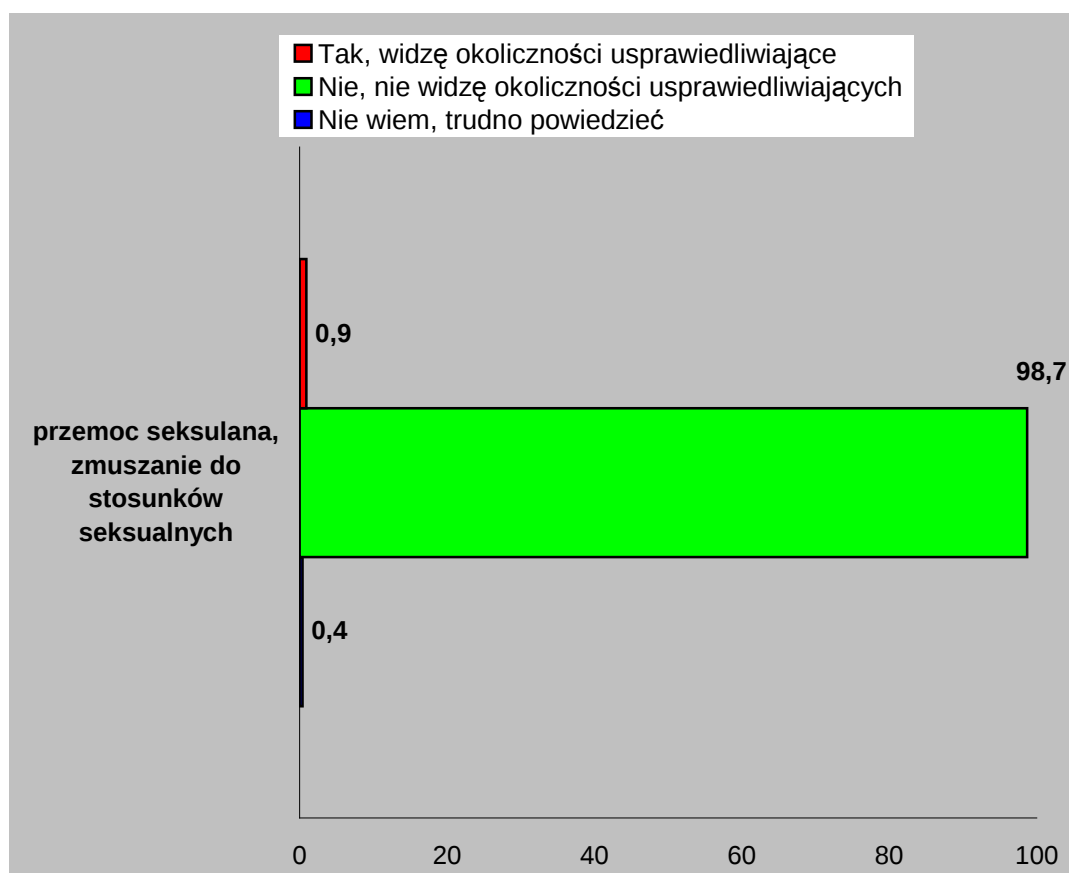
c) Przemoc psychiczna

Rysunek 2.3.3 USPRAWIEDLIWIANIE przemocy PSYCHICZNEJ (%)

W przypadku form przemocy psychicznej wobec osób niepełnosprawnych możemy powiedzieć, że panuje ogólnonarodowa zgoda w ocenie okoliczności ją usprawiedliwiających. Odsetki respondentów udzielających odpowiedzi „nie wiem, trudno powiedzieć” oraz znajdujących okoliczności usprawiedliwiające stosowanie przemocy psychicznej wobec osób niepełnosprawnych w zasadzie mieszczą się w granicach błędu pomiaru.

d) Przemoc seksualna

Rysunek 2.3.4 USPRAWIEDLIWIANIE przemocy SEKSUALNEJ (%)

Ogólnonarodowa zgoda panuje także w kwestii usprawiedliwiania stosowania przemocy seksualnej wobec osób niepełnosprawnych. Odsetek osób nie znajdujących usprawiedliwiających ją okoliczności wyniósł prawie 99.

2.3.1. Usprawiedliwianie przemocy a położenie w strukturze społecznej

Podobnie jak poprzednio zbadano, czy osoby różniące się parametrami położenia w strukturze społecznej różnią się w zakresie usprawiedliwiania stosowania przemocy wobec osób niepełnosprawnych. W tabeli 2.3.1 przedstawiono odsetki respondentów, którzy znaleźli usprawiedliwienie przynajmniej w odniesieniu do jednej z form przemocy spośród wyróżnionych czterech rodzajów.

Przedstawione odsetki są niskie, dają się jednak zaobserwować znamienne różnice w uzasadnianiu stosowania wyróżnionych rodzajów przemocy wobec osób niepełnosprawnych. Okazało się, że:

- więcej kobiet znajduje usprawiedliwienia dla stosowania przemocy fizycznej i seksualnej, natomiast więcej mężczyzn dla przemocy ekonomicznej i psychicznej,
- dla przemocy fizycznej usprawiedliwienia znajduje najmniej osób najstarszych i najmłodszych, natomiast najwięcej w wieku średnim (36-45 r.ż.); osoby w tym przedziale wiekowym znajdują też najmniej usprawiedliwień dla stosowania przemocy ekonomicznej, ale w tej sferze przeciwstawić im można osoby nieco starsze (46-55 r.ż.) oraz osoby najstarsze; w grupie 26-35 r.ż. jest najwięcej osób znajdujących usprawiedliwienia stosowania przemocy psychicznej i seksualnej; najmniej usprawiedliwiających przemoc psychiczną jest wśród respondentów najstarszych, a seksualną w wieku 36-45 r.ż.,
- wśród osób z wykształceniem podstawowym jest najmniejszy odsetek usprawiedliwiających wszystkie formy przemocy; najwięcej usprawiedliwiających przemoc fizyczną jest wśród najlepiej wykształconych, a pozostałe rodzaje przemocy wśród osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym; trzeba jednak dodać, że wśród osób z wyższym wykształceniem jest też relatywnie znaczny odsetek usprawiedliwiających przemoc psychiczną i seksualną,
- wśród wdów/wdowców jest najmniejszy procent znajdujących usprawiedliwienia stosowania wszystkich rodzajów przemocy z wyjątkiem seksualnej (w tym obszarze znajdujemy umiarkowany ich odsetek), najwięcej usprawiedliwień przemocy fizycznej, psychicznej i seksualnej występuje wśród osób rozwiedzionych, a przemocy ekonomicznej wśród panien i kawalerów; dodatkowo małe odsetki usprawiedliwiających znajdujemy wśród osób zamężnych oraz żyjących w tzw. wolnych związkach (tu w obszarze przemocy psychicznej),

Tabela 2.3.1 Usprawiedliwianie przemocy a czynniki socjo-demograficzne i ekonomiczne.
(%) respondentów, którzy przynajmniej raz wybrali odpowiedź „Tak, widzę okoliczności usprawiedliwiające”

	Fizyczna	Ekonomiczna	Psychiczna	Seksualna	N
PŁEĆ					
kobieta	7,5	6,9	1,3	1,1	535
mężczyzna	6,2	7,5	2,8	0,6	465
WIEK					
18 – 25 lat	5,1	7,4	1,7	1,1	176
26 – 35 lat	7,7	7,1	3,6	1,8	168
36 – 45 lat	9,2	8,7	2,1	0,5	195
46 – 55 lat	6,2	6,2	1,7	0,6	177
56 – 65 lat	7,9	7,1	2,4	0,8	127
powyżej 66 lat	5,1	6,4	0,6	0,6	157
WYKSZTAŁCENIE					
podstawowe	5,5	5,1	0,7	0,7	293
zawodowe	6,8	8,6	3,0	1,1	266
średnie	6,8	8,0	2,1	0,9	337
wyższe	11,5	6,7	2,9	1,0	104
STAN CYWILNY					
kawaler/panna	7,4	9,5	2,6	1,3	232
mieszkający(a) z partnerką(em)	13,8	8,6	1,7	1,7	58
żonaty/zamężna	5,7	6,6	1,6	0,5	545
rozwódziona(a)/ w separacji	14,3	6,1	4,1	2,0	49
wdowiec/wdowa	5,2	5,2	1,7	0,9	116
LICZBA OSÓB W GOSPOD. DOM.					
1	8,3	5,3	2,4	0,6	169
2	7,6	9,0	1,8	1,1	278
3	4,7	5,5	2,3	0,8	257
4	8,0	6,8	1,7	1,1	175
5 i więcej	6,6	9,9	1,7	0,8	121
DOCHÓD NETTO RESPONDENTA					
do 1 tys. zł	7,5	8,6	1,1	0,6	174
od 1 tys. do 1,6 tys. zł	6,6	10,6	1,8	0,9	227
> 1,6 tys. do 2 tys. zł	5,0	4,0	1,0	-	100
> 2 tys. do 3 tys. zł	7,0	5,8	5,8	1,2	86
> 3 tys. do 4 tys. zł	8,3	8,3	-	-	24
> 4 tys. zł	6,3	12,5	6,3	-	16
WIELKOŚĆ MIEJSC. ZAMIESZK.					
wieś	7,6	7,9	1,6	0,8	380
miasto < 20 tys.	7,7	10,0	0,8	1,5	130
miasto od 20 tys. do 50 tys.	5,0	5,0	-	-	100
miasto > 50 tys. do 200 tys.	11,6	9,7	5,2	1,9	155
miasto > 200 tys.	3,0	3,8	2,1	0,4	235
OGÓŁEM (%)	6,9	7,2	2,0	0,9	1000

- liczba osób w gospodarstwie domowym także zdaje się różnicować odsetki osób usprawiedliwiających różne formy przemocy, nie odnajdujemy tu jednak jednolitego wzoru; tytułem przykładu (i dla porównania z poprzednimi ustaleniami) zauważmy, że tzw. single najczęściej usprawiedliwiają przemoc fizyczną i psychiczną, a najrzadziej ekonomiczną i seksualną, zaś wśród usprawiedliwiających przemoc ekonomiczną największy odsetek stanowią osoby z rodzin wieloosobowych,
- także uzyskiwany dochód nie daje jednolitego wzoru; wśród usprawiedliwiających przemoc ekonomiczną i psychiczną największy jest odsetek osób uzyskujących największe dochody; wśród osób usprawiedliwiających przemoc fizyczną, ekonomiczną i psychiczną najmniejsze odsetki stanowią uzyskujący średnio niskie dochody (1,6-2 tys. zł); przemoc seksualna znajduje usprawiedliwienia tylko wśród osób uzyskujących najniższe i niskie oraz średnio wysokie dochody,
- osoby mieszkające w dużych miastach (50-200 tys. mieszkańców) stanowią największe odsetki usprawiedliwiających wszystkie rodzaje przemocy; w obszarze przemocy ekonomicznej do grupy tej zaliczają się jeszcze osoby z małych miast (do 20 tys.); wśród usprawiedliwiających przemoc psychiczną i seksualną nie ma osób ze średnich miast (20-50 tys.); wśród mieszkańców największych miast najmniej jest usprawiedliwiających przemoc fizyczną i ekonomiczną.

2.3.2. Usprawiedliwiane stosowania przemocy a region Polski

Zgodnie ze schematem znanym z poprzedniej części, zbadano także jakie były odsetki respondentów przynajmniej raz znajdujących usprawiedliwienie dla stosowania przemocy w rodzinie wobec osób niepełnosprawnych w poszczególnych województwach. Odpowiednie zestawienie przedstawiono w tabeli 2.3.2.

Okazało się, że stosowanie przemocy seksualnej wobec osób niepełnosprawnych znajdowało usprawiedliwienia w województwach: małopolskim, mazowieckim, pomorskim, warmińsko-mazurskim i wielkopolskim (w dwóch ostatnich znajdujemy największe odsetki). W pozostałych nikt nie podał ani jednego usprawiedliwienia.

Tabela 2.3.2 Usprawiedliwianie przemocy w podziale regionalnym. (%) respondentów, którzy przynajmniej raz wybrali odpowiedź „Tak, widzę okoliczności usprawiedliwiające”

	Fizyczna	Ekonomiczna	Psychiczna	Seksualna	N
DOLNOŚLĄSKIE	10,0	15,7	1,4	-	70
KUJAWSKO-POMORSKIE	4,3	4,3	2,9	-	70
LUBELSKIE	5,0	6,7	-	-	60
LUBUSKIE	5,0	-	-	-	20
ŁÓDZKIE	2,4	2,4	-	-	85
MAŁOPOLSKIE	5,0	6,3	1,3	2,5	80
MAZOWIECKIE	7,4	4,4	3,7	1,5	135
OPOLSKIE	-	-	-	-	30
PODKARPACKIE	10,0	24,0	2,0	-	50
PODLASKIE	8,0	-	-	-	25
POMORSKIE	7,3	7,3	-	1,8	55
ŚLĄSKIE	7,8	6,1	0,9	-	115
ŚWIĘTOKRZYSKIE	14,3	20,0	2,9	-	35
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	17,5	5,0	5,0	2,5	40
WIELKOPOLSKIE	5,6	7,8	6,7	3,3	90
ZACHODNIOPOMORSKIE	5,0	5,0	-	-	40
OGÓŁEM (%)	6,9	7,2	2,0	0,9	1000

(*) % odpowiedzi w obrębie województwa

Najwięcej osób usprawiedliwiających stosowanie przemocy fizycznej i ekonomicznej było w województwach dolnośląskim, podkarpackim i świętokrzyskim (oraz w warmińsko-mazurskim z tym, że usprawiedliwiających przemoc fizyczną). Największe odsetki respondentów usprawiedliwiających przemoc psychiczną znajdujemy w województwach

warmińsko-mazurskim i wielkopolskim. Najmniej osób usprawiedliwiających wszystkie formy przemocy były w województwach opolskim (0 wskazań) oraz lubuskim, łódzkim, śląskim, zachodniopomorskim i kujawsko-pomorskim.

Podobnie jak w przypadku analiz przemocy wobec osób starszych, nie znaleziono województw, w których podobnie znaczne odsetki mieszkańców znajdowały usprawiedliwienia dla stosowania wszystkich rodzajów przemocy. Pamiętajmy także, że ze względu na małe liczebności osób wyniki te nie stanowią bezwzględnie trafnej diagnozy.

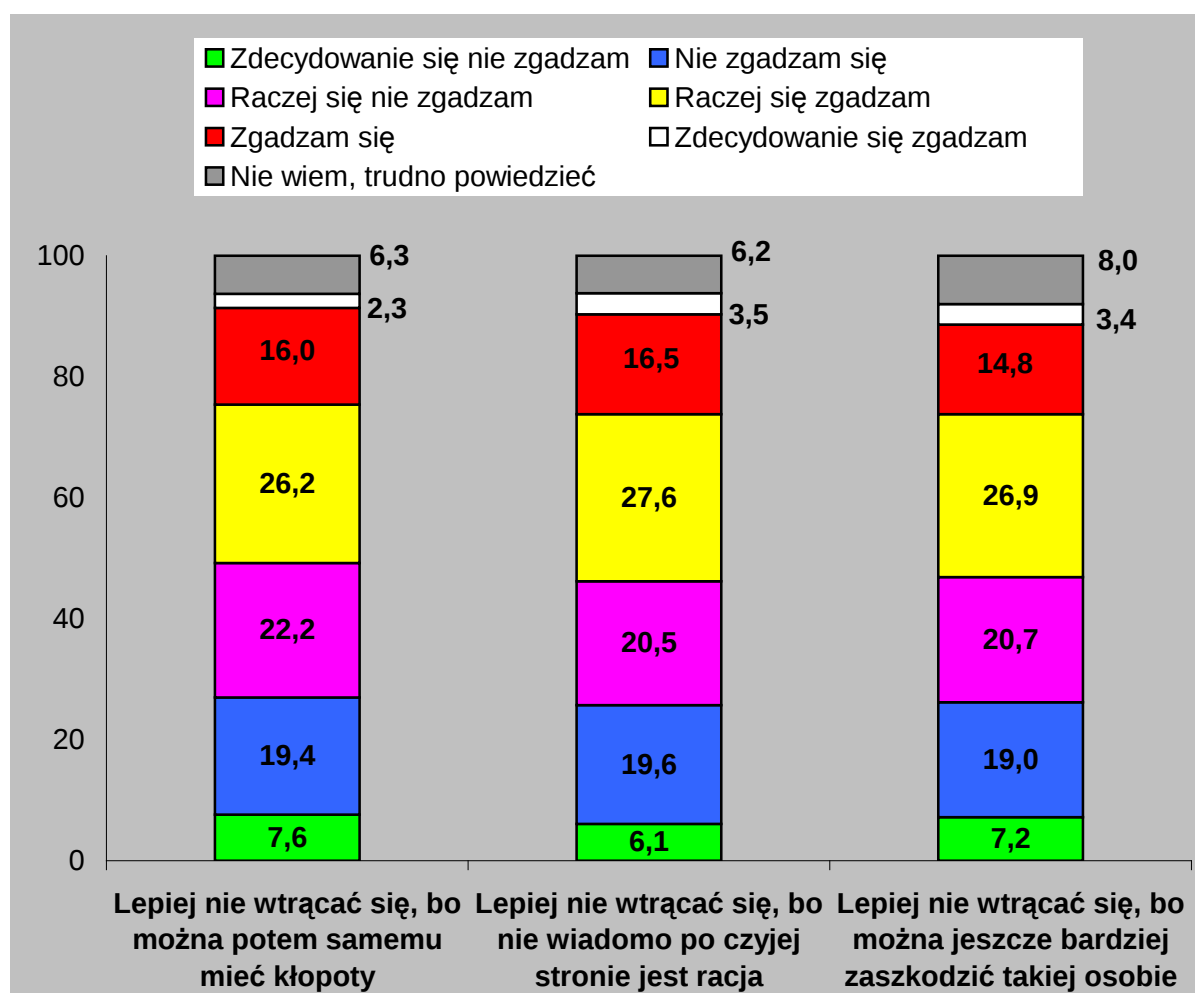
Na zakończenie ponownie powtórzmy interpretacyjne wątpliwości wspomniane w poprzedniej części. Można przypuszczać, że liczba usprawiedliwień stosowania przemocy w województwie może być wskaźnikiem nasilenia przemocy w tym województwie. Jest jednak tylko hipoteza i jako taka, wymaga rzetelnej weryfikacji. Z drugiej strony można mieć poważne i zasadne wątpliwości, czy brak usprawiedliwień stosowania przemocy w województwie należy traktować jako wskaźnik znikomego nasilenia przemocy w tym województwie. Sugerowaliśmy uprzednio, że niedostrzeganie różnych okoliczności usprawiedliwiających może być skutkiem skrajnego rygoryzmu moralnego, ale także znacznego nasilenia potrzeby aprobaty społecznej.

2.4. Obojętność na przemoc wobec osób niepełnosprawnych

Przypomnijmy, że badano także uzasadnienia braku reakcji na przemoc wobec osób niepełnosprawnych. Respondent miał ocenić, w jakim stopniu zgadza się z następującymi stwierdzeniami:

- 1) Lepiej nie wtrącać się, bo można potem samemu mieć kłopoty.
- 2) Lepiej nie wtrącać się, bo nie wiadomo po czyjej stronie jest racja.
- 3) Lepiej nie wtrącać się, bo można jeszcze bardziej zaszkodzić takiej osobie.

Zgadzanie się z powyższymi stwierdzeniami odpowiedzi twierdzące określamy mianem obojętności na przemoc. Rozkłady odpowiedzi przedstawiono na rysunku 2.4.

Rysunek 2.4 Uzasadnianie OBOJĘTNOŚCI na PRZEMOC (%)

Ze stwierdzeniem pierwszym zgadzało się (od „raczej” po „zdecydowanie”) 44,6 proc., z drugim 47,6 proc. a z trzecim 45,1 proc. respondentów. Okazało się zatem, że dla respondentów nieco bardziej przekonujący ponownie był argument drugi. Przedstawione procenty są jednak bardzo podobne do siebie, co może sugerować, że argumenty odwołujące się do interesów ofiary i interesów świadka przemocy, oraz do niepewności po czyjej stronie może być racja są przekonujące w podobnym stopniu. Z drugiej strony, zbliżone wartości procentów osób zgadzających się mogą oznaczać, że rodzaj argumentu nie odgrywa zasadniczej roli, a czynnikiem decydującym o owej zbieżności jest zgeneralizowana obojętność.

Na zakończenie zauważmy, że z każdym z prezentowanych stwierdzeń nie zgadzało się, mniej niż 50 proc. respondentów. I w tym przypadku trudno rozstrzygnąć, czy są to procenty osób uważających, że należy reagować na przemoc (wtrącać się), czy też procenty osób także obojętnych, do których jednak nie przemawiały przedstawione argumenty.

2.4.1. Obojętność na przemoc a położenie w strukturze społecznej

Podobnie, jak czyniono to uprzednio, zbadano, czy osoby różniące się parametrami umiejscowienia w strukturze społecznej różnią się nasileniem obojętności na przemoc wobec osób niepełnosprawnych. Wyniki przedstawiono w tabeli 2.4.1. Ponownie posłużono się wskaźnikiem numerycznym w ten sposób, że poszczególnym odpowiedziom przyporządkowano wartości liczbowe (od „1” - zdecydowanie się nie zgadzam, do „6” - zdecydowanie się zgadzam).

Okazało się, że wartości w poszczególnych celach tabeli są zbliżone do siebie i są nieco mniejsze od teoretycznej średniej ($M=3,5$). Dało się jednak zaobserwować kilka różnic:

- wskaźniki obojętności na przemoc wobec osób niepełnosprawnych są większe wśród mężczyzn niż wśród kobiet,
- mniej obojętne są osoby w wieku dojrzałym (46-65 r.ż.),
- mniej obojętne są osoby z wyższym wykształceniem,
- mniej obojętne są też osoby żyjące w tzw. wolnych związkach oraz osoby rozwiedzione,
- bardziej obojętne na przemoc okazują się osoby mające bardzo liczne rodziny,
- bardziej obojętne są osoby osiągające najniższe dochody,
- mniej obojętni są mieszkańcy większych miast (od 50 do 200 tys. mieszkańców) .

Tabela 2.4.1. Obojętność na przemoc a czynniki socjo-demograficzne i ekonomiczne.
Wyniki uśrednione (1-zdecydowanie się nie zgadzam; 6- zdecydowanie się zgadzam)

- (1) Lepiej nie wtrącać się, bo można potem samemu mieć kłopoty
(2) Lepiej nie wtrącać się, bo nie wiadomo po czyjej stronie jest racja
(3) Lepiej nie wtrącać się, bo można jeszcze bardziej zaszkodzić takiej osobie

	(1)	(2)	(3)	N
PŁEĆ				
kobieta	3,2	3,3	3,3	535
mężczyzna	3,4	3,5	3,5	465
WIEK				
18 – 25 lat	3,4	3,5	3,4	176
26 – 35 lat	3,2	3,4	3,4	168
36 – 45 lat	3,4	3,4	3,4	195
46 – 55 lat	3,2	3,4	3,2	177
56 – 65 lat	3,3	3,3	3,4	127
powyżej 66 lat	3,4	3,4	3,4	157
WYKSZTAŁCENIE				
podstawowe	3,5	3,6	3,6	293
zawodowe	3,4	3,5	3,4	266
średnie	3,2	3,4	3,3	337
wyższe	2,9	3,0	3,0	104
STAN CYWILNY				
kawaler/panna	3,4	3,5	3,4	232
mieszkający(a) z partnerką(em)	3,0	3,0	3,0	58
żonaty/zamężna	3,4	3,5	3,4	545
rozwiedziony(a)/ w separacji	3,0	3,2	3,1	49
wdowiec/wdowa	3,4	3,4	3,5	116
LICZBA OSÓB W GOSPOD. DOM.				
1	3,3	3,4	3,3	169
2	3,3	3,4	3,3	278
3	3,3	3,4	3,3	257
4	3,4	3,4	3,4	175
5 i więcej	3,5	3,6	3,5	121
DOCHÓD NETTO RESPONDENTA				
do 1 tys. zł	3,6	3,7	3,6	174
od 1 tys. do 1,6 tys. zł	3,4	3,4	3,3	227
> 1,6 tys. do 2 tys. zł	2,9	3,1	2,9	100
> 2 tys. do 3 tys. zł	3,2	3,2	3,2	86
> 3 tys. do 4 tys. zł	2,8	2,9	2,9	24
> 4 tys. zł	3,4	3,4	3,3	16
WIELKOŚĆ MIEJSC. ZAMIESZK.				
wieś	3,5	3,6	3,5	380
miasto < 20 tys.	3,3	3,5	3,5	130
miasto od 20 tys. do 50 tys.	3,5	3,5	3,5	100
miasto > 50 tys. do 200 tys.	2,9	3,1	3,1	155
miasto > 200 tys.	3,4	3,4	3,4	235
OGÓŁEM (średnia)	3,3	3,4	3,4	1000

2.4.2. Obojętność na przemoc a region Polski

Liczbowe wskaźniki obojętności na przemoc wobec osób niepełnosprawnych analizowano także w podziale na województwa. Szczegółowe wyniki zawiera tabela 2.4.2.

Tabela 2.4.2 Obojętność na przemoc w podziale regionalnym. Wyniki uśrednione
(1- zdecydowanie się nie zgadzam; 6- zdecydowanie się zgadzam)

- (1) Lepiej nie wtrącać się, bo można potem samemu mieć kłopoty
(2) Lepiej nie wtrącać się, bo nie wiadomo po czyjej stronie jest racja
(3) Lepiej nie wtrącać się, bo można jeszcze bardziej zaszkodzić takiej osobie

	(1)	(2)	(3)	N
DOLNOŚLĄSKIE	3.4	3.4	3.4	70
KUJAWSKO-POMORSKIE	3.1	3.2	3.1	70
LUBELSKIE	3.7	3.7	3.8	60
LUBUSKIE	2.9	3.4	3.2	20
ŁÓDZKIE	3.2	3.3	3.3	85
MAŁOPOLSKIE	3.6	3.9	3.8	80
MAZOWIECKIE	3.4	3.5	3.3	135
OPOLSKIE	3.4	3.5	3.4	30
PODKARPACKIE	3.4	3.4	3.4	50
PODLASKIE	3.7	3.7	3.8	25
POMORSKIE	3.2	3.3	3.2	55
ŚLĄSKIE	2.8	3.0	2.8	115
ŚWIĘTOKRZYSKIE	3.8	3.5	3.5	35
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	3.2	3.9	3.7	40
WIELKOPOLSKIE	3.6	3.5	3.5	90
ZACHODNIOPOMORSKIE	3.2	3.3	3.2	40
OGÓŁEM (średnia)	3.3	3.4	3.4	1000

Największa obojętność na przemoc wobec osób niepełnosprawnych daje się zaobserwować w województwach lubelskim małopolskim i podlaskim, a także w warmińsko-mazurskim. W najmniejszym stopniu pojawia się w województwach śląskim i kujawsko-pomorskim. Podobnie jak uprzednio, musimy się zastrzec, że zaobserwowane różnice nie są znaczne, zaś liczebności próby w poszczególnych województwach są relatywnie niewielkie.

2.5. Reakcja na przemoc. Interwencje i ocena ich skuteczności.

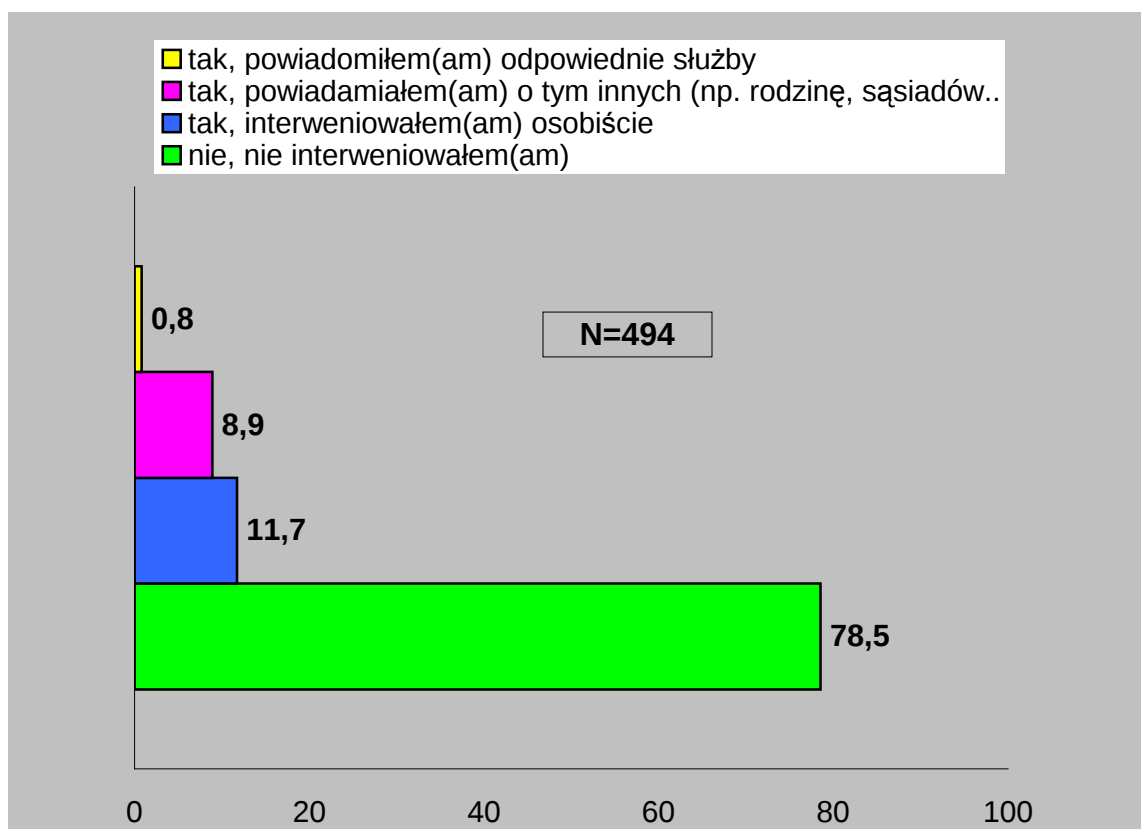
Jak wspomniano powyżej w centrum zainteresowania projektu badawczego były reakcje na przemoc. W związku z tym, respondentom, którzy uprzednio deklarowali, że spotkali się ze stosowaniem przemocy, zadano pytanie, czy i jak na to reagowali. Dano im cztery możliwości odpowiedzi. Interesowało nas po pierwsze to, czy w ogóle w jakiś sposób interweniowali, czy

też nie. Po drugie, pytaliśmy o formę interwencji. Respondentom przedstawiono następujące możliwości: 1) nie, nie interweniowałem; 2) tak, interweniowałem(am) osobiście; 3) tak, powiadamiałem(am) o tym innych (np. rodzinę, sąsiadów, znajomych); i 4) tak, powiadomiłem(am) odpowiednie służby. Osoby, które deklarowały, że wybrały ostatnią możliwość, pytano kogo powiadomiły: 1) policję (np. dzielnicowego, komisariat); 2) służbę zdrowia (np. pogotowie); 3) ośrodek pomocy społecznej; i 4) powiatowe centrum pomocy rodzinie; 5) inne instytucje; jakie?

W kolejnym pytaniu prosiliśmy ocenę skuteczności własnej interwencji i odpowiednich służb.

a) poza rodziną

Przypomnijmy, że 50,6% (N=506) respondentów nigdy nie spotkało się w otoczeniu z przemocą wobec osób niepełnosprawnych, a 49,4% (N=494) zadeklarowało, że spotkało się z nią przynajmniej raz. W poniższych analizach będziemy się opierać na wynikach uzyskanych od 494 respondentów. Wyniki przedstawiono na rysunku 2.5.1.

Rysunek 2.5.1 INTERWENCJA w przypadku PRZEMOCY wobec OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH kontakt POZA RODZINĄ (%)

Okazało się, że 78,5 proc. respondentów, którzy spotkali się z przemocą wobec osób niepełnosprawnych poza własną rodziną nie podejmowało żadnej interwencji. Spośród tych, którzy interweniowali większość interweniowała osobiście. Jedynie czterech respondentów (0,8 proc.) powiadomiło odpowiednie służby.

Mimo, że tak małe liczebności stawiają pod znakiem zapytania prawomocność ogólnych wniosków, przedstawiamy dalsze zestawienia wyników dotyczące interwencji u odpowiednich służb.

Tabela 2.5.1. Interwencja instytucjonalna i ocena jej skuteczności

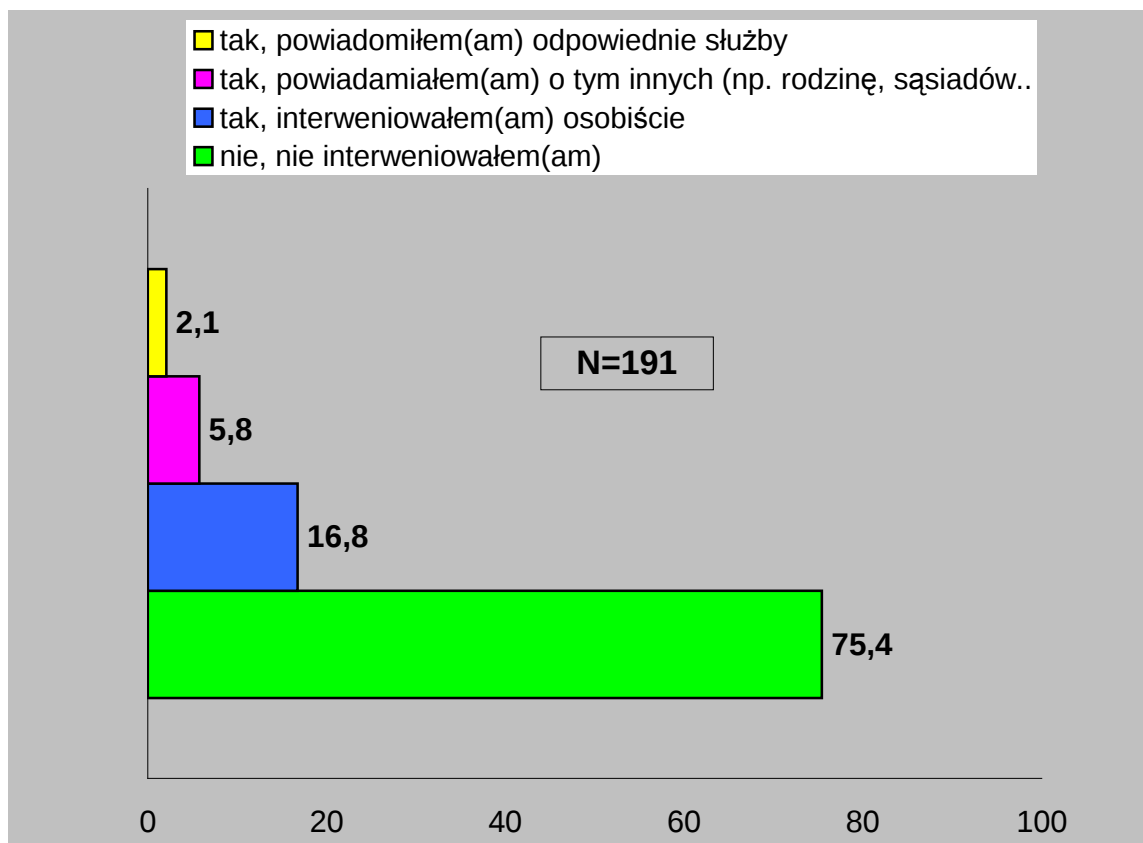
	Kogo powiadomił(a)?	Ocena skuteczności interwencji			
		(1)	(2)	(3)	(4)
POLICJA	3	1	2	-	-
SŁUŻBA ZDROWIA	-	-	-	-	-
OŚRODEK POMOCY SPOŁECZNEJ	1	-	-	1	-
POWIATOWE CENTRUM POMOCY RODZINIE	-	-	-	-	-
INNE	-	-	-	-	-
Liczebność ogółem	4	1	2	1	-

- (1) była(y) bezskuteczna(e), praktycznie nie odniosła(y) pożądanego skutku
 (2) odpowiednie służby zareagowały, ale praktycznie nic się nie zmieniło
 (3) odpowiednie służby podjęły odpowiednie działania i położyły kres przemocy
 (4) spotkałem(am) się z wrogością ze strony sprawców lub ich bliskich

Nikt z respondentów nie zwrócił się do służby zdrowia, ani do powiatowego centrum pomocy rodzinie. Nie wskazano także innych służb i instytucji. W jednym przypadku wysoko zostały ocenione interwencje ośrodka pomocy społecznej. W dwóch przypadkach interwencje policji zostały ocenione jako raczej nieskuteczne, a w jednym jako zupełnie bezskuteczne.

b) w rodzinie

Stwierdziliśmy, że 80,9% (N=809) respondentów nigdy nie spotkało się z przemocą wobec osób niepełnosprawnych we własnej rodzinie, a 19,1% (N=191) przynajmniej raz zadeklarowało, że się z nią spotkało. Poniższe analizy zostały oparte na deklaracjach 191 respondentów. Odpowiedzi na pytanie o reakcje na przemoc przedstawiono na rysunku 2.5.2.

Rysunek 2.5.2 INTERWENCJA w przypadku PRZEMOCY wobec OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH kontakt W RODZINIE (%)

Tabela 2.5.2. Interwencja instytucjonalna i ocena jej skuteczności (N=4)

	Kogo powiadomił(a)?	Ocena skuteczności interwencji			
		(1)	(2)	(3)	(4)
POLICJA	3	-	1	2	1
SŁUŻBA ZDROWIA	-	-	-	-	-
OŚRODEK POMOCY SPOŁECZNEJ	1	-	1	-	-
POWIATOWE CENTRUM POMOCY RODZINIE	2	-	1	1	-
INNE	1	-	-	-	-
Liczebność ogółem	7	-	3	3	1

- (1) była(y) bezskuteczna(e), praktycznie nie odniosła(y) pożądanego skutku
 (2) odpowiednie służby zareagowały, ale praktycznie nic się nie zmieniło
 (3) odpowiednie służby podjęły odpowiednie działania i położyły kres przemocy
 (4) spotkałem(am) się z wrogością ze strony sprawców lub ich bliskich

Przemoc wobec osób niepełnosprawnych we własnej rodzinie nie spotkała się z żadną reakcją w ponad 3/4 relacji respondentów. Blisko 17 proc. interweniowało osobiście, a 5,8 proc. powiadomiło znajomych lub rodzinę. U odpowiednich służb interweniowało czterech respondentów. Odpowiednie zestawienia przedstawiono w tabeli 2.5.2.

Wyjaśnienia wymaga różnica między liczebnością respondentów deklarujących interweniowanie u służb a liczebnością interwencji. Otóż rzeczywiście cztery osoby zdecydowały się na interwencję, z tym że jedna z nich interweniowała w trzech miejscach (policja, centrum pomocy rodzinie i szkoła), a inna w dwóch miejscach (ośrodek pomocy społecznej i centrum pomocy rodzinie), pozostałe dwie interweniowały w jednej instytucji, co w sumie daje siedem interwencji.

W jednym przypadku interwencja na policji pociągnęła za sobą wrogość ze strony sprawców przemocy. Jako raczej nieskuteczne – mimo podjęcia akcji przez odpowiednie służby - zostały ocenione: jedna interwencja na policji, jedna w ośrodku pomocy rodzinie i jedna w powiatowym centrum pomocy rodzinie. Jako zdecydowanie skuteczne zostały ocenione dwie interwencje policji i jedna powiatowego centrum pomocy rodzinie.

3. SPOSTRZEGANIE, USPRAWIEDLIWIANIE i OBOJETNOŚĆ WOBEC PRZEMOCY. WZAJEMNE ZWIĄZKI

W badaniu nt. przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych w próbie ogólnopolskiej, przedmiotem zainteresowania były trzy kategorie zjawisk: przemoc obserwowana w otoczeniu społecznym respondenta i w jego rodzinie, usprawiedliwianie aktów przemocy oraz obojętność na nie. W rozdziałach 1 i 2 pokazaliśmy wyniki pozwalające na ilościowe oszacowanie występowania tych zjawisk, zarówno w całym społeczeństwie, jaki i w poszczególnych jego segmentach. Część 3 przedstawia analizy, których celem jest charakterystyka związków łączących wymienione kategorie przemocy. W analizach posłużyliśmy się powszechnie stosowanym w naukach społecznych współczynnikiem korelacji r-Pearsona. Jest to miara współzależności dwóch zmiennych, która przyjmuje zakres od -1 (maksymalne natężenie związku negatywnego, kiedy wzrostowi wartości zmiennej x towarzyszy wprost proporcjonalny spadek wartości zmiennej y), przez 0 (brak związku), do +1 (maksymalne natężenie związku pozytywnego, kiedy wzrostowi wartości zmiennej x towarzyszy wprost proporcjonalny wzrost wartości zmiennej y).

3.1. Spostrzeganie przemocy - korelacje

Tabela 3.1 przedstawia wzajemne związki wskaźników przemocy obserwowanej wobec osób starszych i wobec osób niepełnosprawnych, w podziale na ocenę skali zjawiska „poza rodziną” i „w rodzinie”. Wszystkie cztery wskaźniki mają charakter ogólny - są wartością średnią z odpowiadających im czterech kategorii pytań dotyczących poszczególnych rodzajów przemocy. Na pytania o konkretne przejawy przemocy (fizycznej, ekonomicznej, psychicznej i seksualnej) respondenci odpowiadali na skali od 1 (nigdy), do 5 (bardzo często). Następnie odpowiedzi te zostały zsumowane w obrębie każdej kategorii przemocy, a powstałe w ten sposób skale uśredniono do postaci jednego, globalnego wskaźnika. Zabieg taki był możliwy, ponieważ poprzedzające go analizy wskazywały, że przemoc fizyczna, ekonomiczna, psychiczna i seksualna nie tylko nie są zjawiskami niezależnymi od siebie, ale wręcz przeciwnie - w percepcji i obserwacjach respondentów silnie ze sobą współwystępują. Dla poszczególnych wskaźników uśrednione miary współwystępowania czterech kategorii przemocy, mierzone współczynnikiem spójności wewnętrznej α Cronbacha, wynosiły: 0,92 dla przemocy wobec osób starszych poza rodziną; 0,91 dla przemocy wobec osób starszych w rodzinie; 0,94 dla przemocy wobec osób niepełnosprawnych poza rodziną i 0,92 dla

przemocy wobec osób niepełnosprawnych w rodzinie. Wyniki te wskazują, że mamy do czynienia z rzetelnymi, wewnętrznie spójnymi miarami badanych zjawisk.

Tabela 3.1 Przemoc wobec osób starszych i niepełnosprawnych – macierz korelacji

	Przemoc wobec osób STARSZYCH POZA RODZINĄ	Przemoc wobec osób STARSZYCH W RODZINIE	Przemoc wobec NIEPEŁNOSPRAWNYCH POZA RODZINĄ	Przemoc wobec NIEPEŁNOSPRAWNYCH W RODZINIE
Przemoc wobec osób STARSZYCH POZA RODZINĄ		0,38**	0,73**	0,22**
Przemoc wobec osób STARSZYCH W RODZINIE	0,38**		0,32**	0,51**
Przemoc wobec NIEPEŁNOSPRAWNYCH POZA RODZINĄ	0,73**	0,32**		0,27**
Przemoc wobec NIEPEŁNOSPRAWNYCH W RODZINIE	0,22**	0,51**	0,27**	

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ - poziom istotności statystycznej

Wśród współczynników przedstawionych w tabeli 3.1 szczególną uwagę zwraca bardzo silne, pozytywne skorelowanie wskaźników mówiących o częstotliwości kontaktów z przemocą wobec osób starszych i niepełnosprawnych poza środowiskiem rodzinnym respondenta ($r=0,73$). Z kolei współczynnik $r=0,51$ wskazuje na nieco słabszą, ale również bardzo wyraźną tendencję do współwystępowania spostrzeganej przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych w środowisku rodzinnym. Związki łączące wskaźniki przemocy spostrzeganej w otoczeniu społecznym i we własnej rodzinie są dużo słabsze – wielkość współczynników r waha się od 0,22 do 0,38.

3.2. Usprawiedliwianie przemocy i obojętność na przemoc – korelacje

Tabela 3.2 przedstawia wzajemne związki wskaźników usprawiedliwiania przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych oraz obojętności na nią. Ponownie, wszystkie cztery wskaźniki mają charakter ogólny. W przypadku usprawiedliwiania są to uśrednione wartości z odpowiadających im czterech kategorii pytań dotyczących poszczególnych rodzajów

przemocy. Na pytania o okoliczności usprawiedliwiające konkretne przejawy przemocy, respondenci odpowiadali, że dostrzegają takie okoliczności (1) lub ich nie dostrzegają (2). Następnie odpowiedzi twierdzące zostały zsumowane w obrębie każdej kategorii przemocy, a powstałe w ten sposób skale uśredniono do postaci jednego wskaźnika. Dla obu wskaźników usprawiedliwiania przemocy (wobec osób starszych i niepełnosprawnych) uśrednione miary współwystępowania czterech kategorii przemocy wynosiły, odpowiednio, 0,71 i 0,68.

Na pytania o ustosunkowanie do trzech stwierdzeń opisujących obojętność na przemoc (oddzielnie dla osób starszych i niepełnosprawnych), respondenci odpowiadali na skali od 1 (zdecydowanie się nie zgadzam) do 6 (zdecydowanie się zgadzam). Następnie ich odpowiedzi zostały uśrednione, dając ogólne wskaźniki obojętności na przemoc. Wartości współczynnika α Cronbacha wyniosły, odpowiednio, 0,91 i 0,94, co oznacza, że obie miary są bardzo rzetelne, odznaczając się wysoką spójnością wewnętrzną.

Tabela 3.2 Usprawiedliwianie przemocy i obojętność na przemoc – macierz korelacji

	USPRAWIEDLIWIANIE przemocy wobec osób STARSZYCH	USPRAWIEDLIWIANIE przemocy wobec osób NIEPEŁNOSPRAWNYCH	OBOJĘTNOŚĆ na przemoc wobec osób STARSZYCH	OBOJĘTNOŚĆ na przemoc wobec osób NIEPEŁNOSPRAWNYCH
USPRAWIEDLIWIANIE przemocy wobec osób STARSZYCH		0,67**	0,11**	0,07*
USPRAWIEDLIWIANIE przemocy wobec osób NIE- PEŁNOSPRAWNYCH	0,67**		0,08**	0,08**
OBOJĘTNOŚĆ na przemoc wobec osób STARSZYCH	0,11**	0,08**		0,84**
OBOJĘTNOŚĆ na przemoc wobec osób NIEPEŁNOSPRAWNYCH	0,07**	0,08**	0,84**	

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ - poziom istotności statystycznej

W tabeli 3.2 obserwujemy bardzo silne, pozytywne skorelowanie obojętności na przemoc wobec osób starszych i osób niepełnosprawnych ($r=0,84$) oraz nieco słabszy, ale również bardzo silny, pozytywny związek wskaźników mówiących o chęci usprawiedliwiania przemocy wobec obu interesujących nas grup ($r=0,67$). Możemy powiedzieć, że osoby

obojętne na przemoc wobec osób starszych są jednocześnie obojętne na przemoc wobec osób niepełnosprawnych, oraz że gotowość do usprawiedliwiania przemyocy wobec jednej z grup towarzyszy gotowości do usprawiedliwiania przemyocy wobec drugiej. Współczynniki korelacji pomiędzy usprawiedliwianiem przemyocy i obojętnością na nią wahają się w przedziale od 0,07 do 0,11, co wskazuje, że związki między tymi dwoma wymiarami są bardzo słabe.

3.3. Związki pomiędzy częstością spostrzeganej przemyocy a usprawiedliwianiem aktów przemyocy i obojętnością na nie – korelacje

W Tabeli 3.3 przedstawiamy macierz korelacji ośmiu wskaźników: czterech globalnych ocen spostrzegania przemyocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych (w podziale na ocenę częstości zjawiska „poza rodziną” i „w rodzinie”), dwóch wskaźników dotyczących usprawiedliwiania przemyocy (wobec osób starszych i niepełnosprawnych) i dwóch dotyczących obojętności na nią (wobec osób starszych i niepełnosprawnych). Metody konstruowania poszczególnych wskaźników zostały wcześniej opisane w paragrafach 3.1 i 3.2.

Tabela 3.3 Częstość obserwowanej przemyocy, jej usprawiedliwianie i obojętność na akty przemyocy – macierz korelacji

	USPRAWIEDLIWIENIE przemyocy wobec osób STARSZYCH	USPRAWIEDLIWIENIE przemyocy wobec osób NIEPEŁNOSPRAWNYCH	OBOJĘTNOŚĆ na przemoc wobec osób STARSZYCH	OBOJĘTNOŚĆ na przemoc wobec osób NIEPEŁNOSPRAWNYCH
Przemoc wobec osób STARSZYCH POZA RODZINĄ	0,21**	0,17**	0,10**	0,09**
Przemoc wobec osób STARSZYCH W RODZINIE	0,30**	0,29**	0,11**	0,08*
Przemoc wobec NIEPEŁNOSPRAWNYCH POZA RODZINĄ	0,19**	0,21**	0,01	0,01
Przemoc wobec NIEPEŁNOSPRAWNYCH W RODZINIE	0,19**	0,27**	0,05	0,07*

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ - poziom istotności statystycznej

W tabeli 3.3 rysują się dwa wyraźnie odmienne wzorce wyników. Po pierwsze, częstość z jaką respondenci spostrzegają przemoc wobec osób starszych i niepełnosprawnych (niezależnie od tego czy dotyczy to otoczenia społecznego czy własnej rodziny) wiąże się jedynie marginalnie, lub w ogóle się nie wiąże, z przekonaniem uzasadniającym obojętność na przemoc (współczynniki korelacji w przedziale od 0,01 do 0,11). Po drugie, częstość spostrzeganej przemocy wyraźnie współwystępuje z jej usprawiedliwianiem – w szczególności dotyczy to następujących współczynników skorelowania: (1) pomiędzy przemocą wobec niepełnosprawnych obserwowaną w środowisku rodzinnym i usprawiedliwianiem aktów przemocy wobec niepełnosprawnych ($r=0,27$); (2) pomiędzy przemocą wobec osób starszych obserwowaną w środowisku rodzinnym i usprawiedliwianiem aktów przemocy wobec osób starszych ($r=0,30$); oraz (3) pomiędzy przemocą wobec osób starszych obserwowaną w środowisku rodzinnym i usprawiedliwianiem aktów przemocy wobec osób niepełnosprawnych ($r=0,29$).

Podsumowanie:

1. Ludzie, którzy relacjonują częste kontakty z przemocą wobec osób starszych (bezpośrednie lub pośrednie), na ogół również relacjonują częsty kontakt z przypadkami przemocy wobec niepełnosprawnych. Efekt ten jest bardzo silny w odniesieniu do otoczenia społecznego respondenta i wyraźnie słabszy, choć wciąż bardzo wyrazisty, w odniesieniu do środowiska rodzinnego.
2. Usprawiedliwianie przemocy i obojętność wobec niej, to zjawiska o charakterze mało specyficznym. Zarówno ci, którzy usprawiedliwiają przemoc, jak i ci którzy są wobec niej obojętni, mają skłonność do wyrażania takich opinii niezależnie od tego, kto jest obiektem przemocy (w tym przypadku osoby starsze i niepełnosprawni).
3. Ludzie, którzy usprawiedliwiają akty przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych, dostrzegają okoliczności, w których zachowania takie mogą być akceptowane. Taka postawa nie oznacza jednak automatycznie obojętności na przemoc. Usprawiedliwianie i obojętność to dwa wymiary niemal niezależne względem siebie, co pozwala przypuszczać, że posiadają odmienne uwarunkowania.

4. Usprawiedliwianie, w przeciwieństwie do obojętności, jest silnie powiązane z częstością kontaktów z aktami przemocy (w szczególności w środowisku rodzinnym). Innymi słowy, bezpośredni kontakt z przemocą jest czynnikiem stwarzającym warunki do jej racjonalizacji i relatywizacji.

4. PREDYKTORY USPRAWIEDLIWIANIA PRZEMOCY I OBOJĘTNOŚCI NA PRZEMOC

W części poświęconej założeniom teoretycznym projektu badawczego sformułowaliśmy szereg ogólnych hipotez dotyczących związków pomiędzy podstawowymi wymiarami mentalności psychospołecznej i takimi postawami, które prowadzą zarówno do akceptowania aktów przemocy, jaki i do bierności wobec jej przejawów. Naszym zdaniem, można przypuszczać, że usprawiedliwianiu przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych oraz obojętności na takie zachowania sprzyja określona konfiguracja przekonań na temat świata społecznego, natury człowieka i norm rządzących relacjami międzyludzkimi.

W badaniach uwzględniliśmy pięć wymiarów mentalności: indywidualizm-kolektywizm, humanizm-materializm, darwinizm społeczny, autorytaryzm i anomię. Poniżej przedstawiamy przykłady stwierdzeń składających się na wymienione wymiary:

Humanizm-materializm

*„Kontakty z ludźmi traktuję biznesowo: «załatw szybko co swoje i cześć!» ”
„Staram się, aby wszystko czego się w życiu tknę przynosiło konkretny materialny zysk”*

Darwinizm społeczny

*„Jeśli trzeba być mściwym i bezlitosnym, aby osiągnąć swoje cele, to powinno się tak postępować”
„W gruncie rzeczy ludzie są jak przedmioty, którymi trzeba po cichu i na chłodno manipulować dla ich własnego dobra”*

Autorytaryzm

*„Jak się dobrze zastanowić, to trzeba przyznać, że istnieją na świecie tylko dwa typy ludzi: silni i słabi”
„Zawsze powinno się okazywać szacunek tym, którzy sprawują władzę”*

Anomia

*„Przy istnieniu tak wielu idei, teorii i światopoglądów, często już nie wiadomo, w co wierzyć”
„Coraz trudniej dopatrzeć się jakiegoś sensu w otaczającym nas świecie”*

Indywidualizm-kolektywizm

Respondentom przedstawiono osiem par cech i poproszono w wskazanie w każdej parze tej cechy, która ich zdaniem jest cenniejsza i czyni człowieka bardziej wartościowym. Przykłady: *pomysłowy – sympatyczny, inteligentny – pomocny, obrotny – tolerancyjny*. Osoby, które w każdej z trzech przykładowych par wybierają cechę pierwszą, charakteryzują się wysokim poziomem indywidualizmu; te osoby, które wybierają cechę drugą, odznaczają się wysokim poziomem kolektywizmu.

4.1. Przemoc a mentalność psychospołeczna - korelacje

Tabela 4.1 pokazuje macierz korelacji pięciu wymiarów psychospołecznej mentalności z czterema globalnymi ocenami spostrzegania przemocy oraz ze wskaźnikami dotyczącymi usprawiedliwiania przemocy i obojętności na przemoc.

Tabela 4.1 Wymiary mentalności psychospołecznej a przemoc wobec osób starszych i niepełnosprawnych - macierz korelacji

	Darwinizm społeczny	Autorytaryzm	Anomia	Humanizm-Materializm	Indywidualizm-Kolektywizm
Przemoc wobec osób STARSZYCH POZA RODZINĄ	0,05	0,15**	0,14**	0,06	0,02
Przemoc wobec osób STARSZYCH W RODZINIE	0,10	0,06	0,02	0,03	-0,04
Przemoc wobec NIEPEŁNOSPRAWNYCH POZA RODZINĄ	0,04	0,06	0,11**	0,02	0,00
Przemoc wobec NIEPEŁNOSPRAWNYCH W RODZINIE	0,13**	0,06	0,02	0,06	-0,05
USPRAWIEDLIWIANIE przemocy wobec osób STARSZYCH	0,16**	0,08*	0,06	0,11**	-0,07*
USPRAWIEDLIWIANIE przemocy wobec osób NIEPEŁNOSPRAWNYCH	0,14**	0,04	0,04	0,10**	-0,08*
OBOJĘTNOŚĆ na przemoc wobec osób STARSZYCH	0,22**	0,31**	0,32**	0,33**	-0,13**
OBOJĘTNOŚĆ na przemoc wobec osób NIEPEŁNOSPRAWNYCH	0,22**	0,30**	0,32**	0,31**	-0,12**

* p<0,05 ** p<0,01

W tabeli 4.1 na największą uwagę zasługują wyraziste psychologiczne korelaty obojętności na przemoc. Współczynniki korelacji wskazują, że skłonność do niereagowania na akty przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych jest tym silniejsza, im wyższy poziom społecznego darwinizmu (odpowiednio, 0,22 i 0,22), autorytaryzmu (0,31 i 0,30), anomii (0,32 i 0,32) i materializmu (0,33 i 0,31). Obojętności w niewielkim stopniu sprzyjają także postawy indywidualistyczne (-0,13 i -0,12).

W odróżnieniu do wyników omówionych powyżej, wymiary mentalności jedynie sporadycznie i raczej słabo wiążą się z innymi zmiennymi dotyczącymi przemocy. Zwracają uwagę pozytywne związki autorytaryzmu i anomii z częstością spostrzegania przemocy wobec osób starszych (0,15 i 0,14) oraz, także pozytywne, związki społecznego darwinizmu z usprawiedliwianiem przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych (0,16 i 0,14).

4.2. Częstość spostrzeganej przemocy i mentalność psychospołeczna jako predyktory usprawiedliwiania i obojętności. Modele wyjaśniające.

Analizy korelacyjne przedstawione w paragrafach 3.3 i 4.1 wskazują na dwie kategorie czynników mających znaczący potencjał wyjaśniania przyczyn, dla których respondenci skłonni są do usprawiedliwiania przemocy lub do niereagowania na nią. Te dwie kategorie czynników (predyktorów) to częstość kontaktów z przemocą oraz określone wymiary mentalności psychospołecznej.

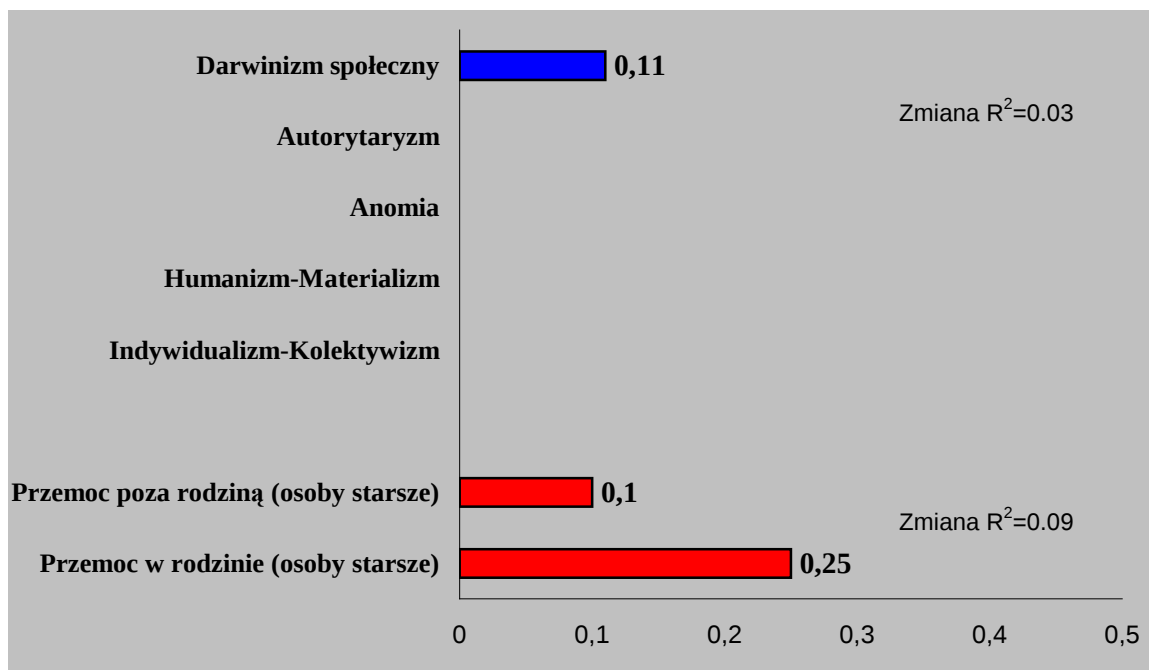
Ponadto wzorce korelacji opisane w paragrafach 3.3 i 4.1 sugerują, że oddziaływanie obu grup predyktorów daje układ wyników, który można nazwać efektem „odwróconej symetrii”. O ile bowiem usprawiedliwianie przemocy (zarówno wobec osób starszych jak i niepełnosprawnych) wydaje się w większym stopniu uwarunkowane częstością kontaktów z aktami przemocy (w szczególności w środowisku rodzinnym) niż wpływem psychospołecznej mentalności, to w przypadku obojętności na przemoc mamy do czynienia z wzorcem dokładnie odwrotnym.

Hipotezę o efekcie „odwróconej symetrii” sprawdziliśmy przy użyciu wielozmiennowej analizy regresji. Jest to technika statystyczna oparta na przekształceniach macierzy korelacji, posiadająca - w porównaniu do prostych, dwuzmiennowych analiz korelacyjnych - dwie zasadnicze zalety: po pierwsze, pozwala oszacować niezależny efekt każdego z predyktorów umieszczonych w modelu; po drugie, zmienne wyjaśniające można grupować i wprowadzać do modelu w określonej kolejności, co stwarza możliwości porównania siły wpływu kilku odrębnych grup zmiennych.

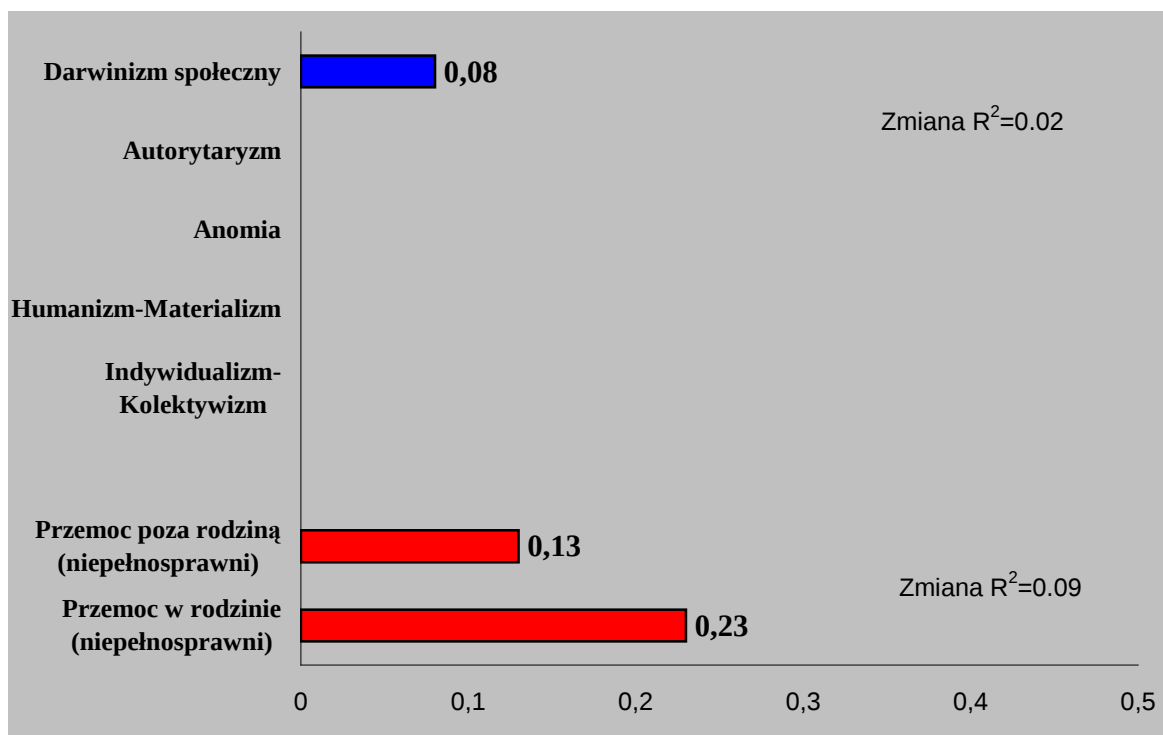
a) Modele regresji wyjaśniające usprawiedliwianie przemocy

Na rysunkach 4.1a i 4.1b przedstawiono dwa modele regresji. W pierwszym z nich zmienną wyjaśnianą była skłonność do usprawiedliwiania przemocy wobec osób starszych, a w drugim wobec osób niepełnosprawnych. Zmienne wyjaśniające (predyktory) wprowadzono w dwóch osobnych blokach. Pierwszy blok składał się z pięciu zmiennych opisujących wymiary psychospołecznej mentalności (darwinizm społeczny, autorytaryzm, anomia, humanizm-materializm i indywidualizm-kolektywizm); w drugim znalazły się oceny częstości kontaktów z przemocą („poza rodziną” i w rodzinie) wobec grupy, do której odnosiła się zmienna wyjaśniana. Na rysunkach pokazano efekty tych predyktorów, których wpływ okazał się istotny statystycznie. Wielkość tych efektów wyrażają tzw. współczynniki

β , mogące przyjmować wartości z przedziału -1 do $+1$ (analogicznie jak w przypadku współczynników korelacji r -Pearsona).

Rysunek 4.1a Model regresji wyjaśniający USPRAWIEDLIWIANIE PRZEMOCY wobec OSÓB STARSZYCH

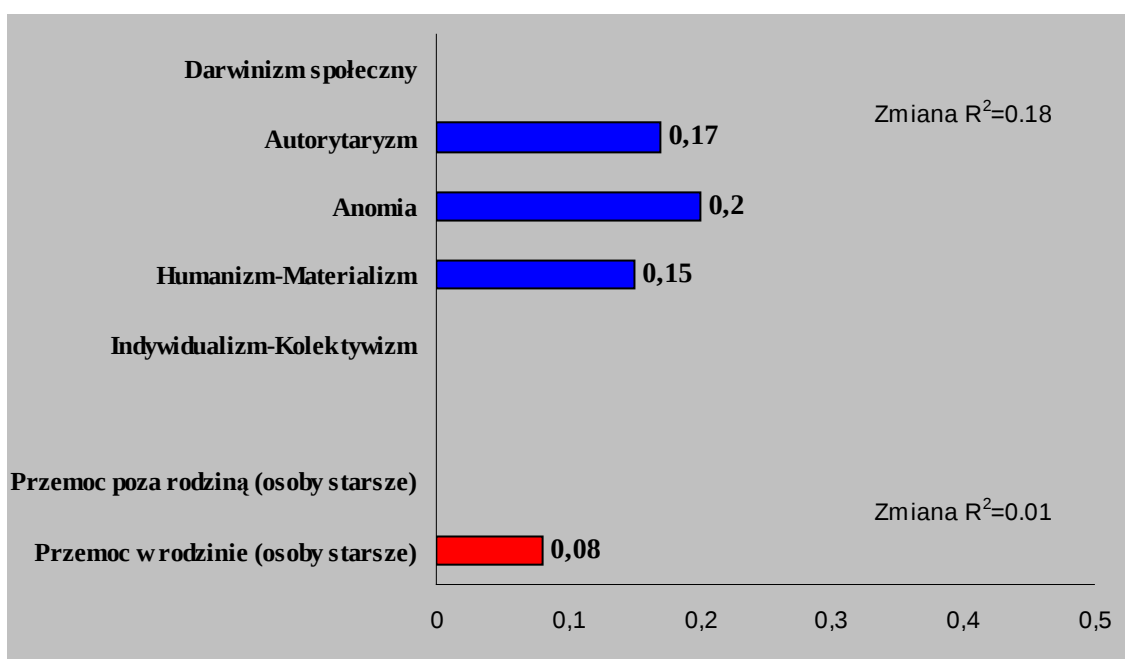

Rysunek 4.1b Model regresji wyjaśniający USPRAWIEDLIWIANIE PRZEMOCY wobec OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH

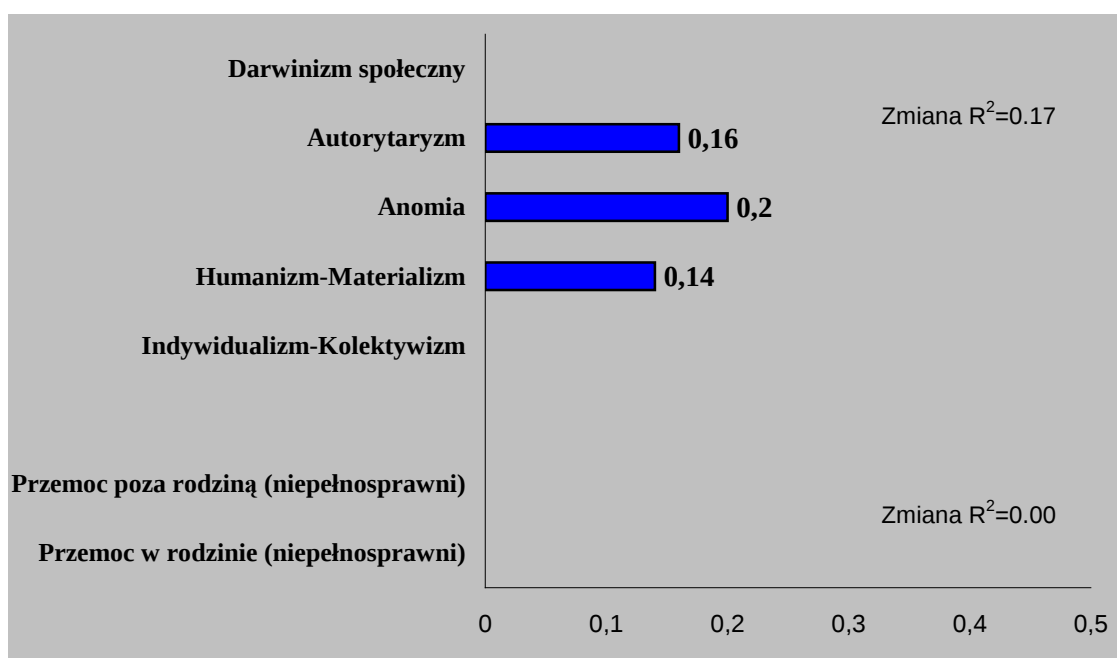
Współczynniki β pokazane na obydwu rysunkach dowodzą, że z dwóch uwzględnionych tu kategorii zmiennych wyjaśniających, zdecydowanie silniejszy wpływ na usprawiedliwiane przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych ma częstość kontaktów z przemocą. Warto jednak dodać, że efekt styczności z przemocą w rodzinie (odpowiednio, 0,25 i 0,23) jest w obu przypadkach znacznie silniejszy niż efekt przemocy obserwowanej poza środowiskiem rodzinnym (0,13 i 0,10). Spośród wymiarów mentalności psychospołecznej zaznaczył się jedynie słaby efekt darwinizmu (0,11 i 0,08). Pierwszy model wyjaśnia 12% a drugi 11% wariancji zmiennej wyjaśnianej. W obu przypadkach jest to przede wszystkim rezultat oddziaływania częstości kontaktów z przemocą (9%).

b) Modele regresji wyjaśniające obojętność na przemoc

Rysunki 4.2a i 4.2b przedstawiają modele regresji, w których zmienną wyjaśnianą była obojętność na przemoc (oddzielnie wobec osób starszych i niepełnosprawnych). Zmienne wyjaśniające (predyktory) wprowadzano w dwóch osobnych blokach, w taki sam sposób jak w punkcie a. Pierwszy blok składał się z pięciu zmiennych opisujących wymiary psychospołecznej mentalności; w drugim znalazły się oceny częstości kontaktów z przemocą („poza rodziną” i w rodzinie) wobec grupy, do której odnosiła się zmienna wyjaśniana. Analogicznie jak w punkcie a, na rysunkach pokazano efekty (współczynniki β) tych predyktorów, których wpływ okazał się istotny statystycznie.

Rysunek 4.2a Model regresji wyjaśniający OBOJĘTNOŚĆ NA PRZEMOC wobec OSÓB STARSZYCH

Rysunek 4.2b Model regresji wyjaśniający OBOJĘTNOŚĆ NA PRZEMOC wobec OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH

Współczynniki β pokazane na obydwu rysunkach dowodzą, że z dwóch uwzględnionych tu kategorii zmiennych wyjaśniających, zdecydowanie silniejszy wpływ na obojętność na przemoc wobec osób starszych i niepełnosprawnych mają określone elementy mentalności psychospołecznej. W obydwu modelach zaznaczyły się efekty trzech wymiarów mentalności: autorytaryzmu, anomii i materializmu. Pierwszy model wyjaśnia 19% a drugi 17% wariancji zmiennej wyjaśnianej. Jest to wyłącznie (lub niemal wyłącznie) rezultat oddziaływania zmiennych psychologicznych (odpowiednio, 18% w modelu pierwszym i 17% w modelu drugim).

Podsumowanie:

1. Częstość obserwowanej przemocy nie jest warunkowana przez wyróżnione wymiary mentalności psychospołecznej.
2. Usprawiedliwianie przemocy jest w sposób zauważalny, choć niezbyt silny, powiązane „darwinistyczną” wizją świata społecznego. Przede wszystkim jednak, jest silnie uwarunkowane częstością kontaktów z aktami przemocy (szczególnie w środowisku rodzinnym). Ludzie odrzucają przemoc wobec osób starszych i niepełnosprawnych jako zachowanie moralnie naganne głównie wtedy, gdy jest ona dla nich zjawiskiem abstrakcyjnym. Ich rygoryzm moralny maleje, kiedy przemoc staje się dla nich realnym doświadczeniem.

3. Obojętność na przemoc nie jest powiązana z częstością kontaktów z aktami przemocy. Jest za to bardzo wyraźnie uwarunkowana przez niektóre rysy mentalności psychospołecznej. Obojętności sprzyja (1) poczucie anomii - objawiające się odrzucaniem społecznie akceptowanych norm moralnych lub dezorientacją względem tego „co jest dobre a co złe”; (2) autorytarny światopogląd – hołdujący konwencjonalnym truizmom kulturowym (m.in. przekonaniu, iż nie należy „wtrącać” się w sprawy innych) i uległości wobec siły; i (3) materializm – orientacja na wartości materialne, której towarzyszy traktowanie ludzi w kategoriach bezosobowych i instrumentalnych.

WNIOSKI KOŃCOWE

Na podstawie przeprowadzonego badania można sformułować następujące wnioski:

1. W opinii społecznej przemoc w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych wydaje się zjawiskiem wyraziście obserwowalnym. Około 50 proc. respondentów twierdzi, że znane są im przypadki przemocy fizycznej, ekonomicznej i psychicznej w rodzinie wobec osób starszych i ponad 30 proc. - wobec osób niepełnosprawnych. Odmiennie rzecz się ma z przemocą seksualną. Jej istnienie wobec osób starszych relacjonuje blisko 23 proc. respondentów, a wobec osób niepełnosprawnych 19 proc. I tak:

1.1. Wobec osób starszych poza własną rodziną wśród form przemocy fizycznej najczęściej wskazywano izolowanie osób starszych (46,7 proc. respondentów), wśród form przemocy ekonomicznej – zabieranie i wykorzystywanie ich pieniędzy (51,5 proc.), zaś wśród form przemocy psychicznej – wytykanie niepełnosprawności fizycznej lub psychicznej (48,5 proc.). Do najczęściej relacjonowanych form przemocy spotykanych we własnej rodzinie należały: izolowanie (przez 11,6 proc. respondentów), zabieranie pieniędzy (14,2 proc.) i wytykanie niepełnosprawności (13,2 proc.).

1.2. Wobec osób niepełnosprawnych poza własną rodziną wśród form przemocy fizycznej najczęściej wymieniano izolowanie i zamykanie (34,4 proc. respondentów) i prawie równie często uderzanie i bicie (34,3 proc.), wśród form przemocy ekonomicznej – zabieranie dóbr materialnych (39,9 proc.), a wśród form przemocy psychicznej – wytykanie niepełnosprawności fizycznej lub psychicznej (34,4 proc.). Do najczęściej relacjonowanych form przemocy dostrzeganych we własnej rodzinie należały: uderzanie i bicie (10,6 proc. respondentów), zabieranie pieniędzy (9,3 proc.), ośmieszanie i wyzywanie oraz wytykanie niepełnosprawności (odpowiednio 8,6 i 8,5 proc. respondentów).

2. Wyniki te skłoniły nas do wysunięcia hipotezy o istnieniu w Polsce deskryptywnej normy stosowania przemocy (przynajmniej) wobec osób starszych. Nie jest ona zaleceniem, jak należy się do osób starszych odnosić, ale przedstawia „normalny” (w rozumieniu statystycznym) stan rzeczy. Konsekwencją istnienia takiej normy byłaby większa łatwość usprawiedliwiania stosowania przemocy wobec osób starszych. Stwierdzono, że rzeczywiście większa liczba respondentów podaje okoliczności usprawiedliwiające przemoc wobec osób starszych niż wobec osób niepełnosprawnych.

3. W odniesieniu do wszystkich form przemocy zarejestrowano różnicę między liczbą osób wskazujących na ich istnienie poza własną rodziną (więcej wskazań) i we własnej rodzinie (mniej wskazań). Do najczęściej relacjonowanych form przemocy wobec osób starszych we własnej rodzinie należały: izolowanie (przez 11,6 proc. respondentów), zabieranie pieniędzy (14,2 proc.) i wytykanie niepełnosprawności (13,2 proc.). Do najczęściej relacjonowanych form przemocy we własnej rodzinie wobec osób niepełnosprawnych należały: zabieranie pieniędzy (9,3 proc.), ośmieszanie i wyzywanie oraz zmuszanie do prac domowych (po 8,6 proc. respondentów). Różnice w ocenie występowania aktów przemocy (zarówno wobec osób starszych, jak i niepełnosprawnych) poza własną rodziną i w rodzinie wyraziście wystąpiły przy porównaniu ocen „często” i „bardzo często”. Poza własną rodziną częste i bardzo częste występowanie różnych form przemocy wobec osób starszych dostrzegane jest przez około 4 razy więcej respondentów niż we własnej rodzinie, a wobec osób niepełnosprawnych przez około 5 razy więcej respondentów. Różnica ta wydaje się oczywista, ponieważ osoby starsze są w większej liczbie rodzin niż osoby niepełnosprawne. Z drugiej strony jednak, rezultat ten każe przypuszczać, że relacjonowanie przemocy w rodzinie (a może także jej dostrzeganie) zależy może od szeregu czynników psychologicznych. Po pierwsze, wymienić można potrzebę aprobaty społecznej (zmniejszającą gotowość przyznawania, że przemoc taka istnieje); po drugie, właściwą Polakom tendencję do narzekania oraz negatywizm społeczny (zwiększające taką gotowość w stosunku do spostrzegania innych ludzi, w tym innych rodzin).

4. W większości wypadków dała się zaobserwować różnica w liczbie respondentów odpowiadających „nie wiem, trudno powiedzieć” w odniesieniu do aktów przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych poza własną rodziną i we własnej rodzinie. Odpowiedzi takie pojawiają się dużo częściej w tym pierwszym przypadku. Ponownie największa różnica wystąpiła w pytaniach dotyczących przemocy seksualnej. Odpowiedź „trudno powiedzieć” w badaniach tego typu jest bardzo wieloznaczna. Może oznaczać rzeczywisty brak orientacji w kwestiach, o które pytamy respondentów. Może także oznaczać stan pośredni między „tak, zgadzam się” a „nie, nie zgadzam się”. W przypadku omawianego badania może to np. oznaczać brak przekonania, czy pamiętany kontakt fizyczny można uznać za uderzenie lub czy przykre, a jednocześnie żartobliwe słowa można uznać za ośmieszanie. Odpowiedź „nie wiem, trudno powiedzieć” stosowana bywa wreszcie w sytuacji konfliktu lub ambiwalencji, kiedy ktoś waha się między odpowiedzią „tak” i „nie”. Z drugiej strony, brak odpowiedzi „nie wiem trudno powiedzieć” oznaczać może znaczną pewność, ale także pragnienie

zaprezentowania znacznej pewności – w przypadku badania sondażowego – wobec ankietera czy ewentualnych odbiorców. Wydaje się, że w sytuacji pytania o przejawy przemocy we własnej rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych, znikoma liczba odpowiedzi „nie wiem, trudno powiedzieć” może być przejawem postawy obronnej, polegającej na obawie przed choćby śladowym ujawnianiem występowania przemocy, co wydaje się zrozumiałe w odniesieniu do mówienia o własnej rodzinie.

5. Respondenci pytani o okoliczności pozwalające usprawiedliwiać przemoc wobec osób starszych i niepełnosprawnych wykazali się znaczną jednomyślnością. Ponad 90 proc. respondentów (od 90,3 do 99,7 proc.) twierdziło, że nie znajdowało okoliczności usprawiedliwiających. Jak wspomniano odsetki te były niższe w odniesieniu do przemocy wobec osób starszych. Sugerowaliśmy, że procent znajdujących usprawiedliwienia i mających w tym względzie wątpliwości także może być traktowany jako pośredni wskaźnik częstości form przemocy. W przypadku osób starszych byłyby to: bicie oraz izolowanie, a także zabieranie pieniędzy, pozbawianie dóbr oraz przymuszanie do świadczenia usług; zaś w przypadku osób niepełnosprawnych: izolowanie i zamykanie oraz zabieranie pieniędzy. Trudno wskazać jednoznaczną psychologiczną interpretację nasilenia dostrzegania okoliczności usprawiedliwiających dla stosowania przemocy wobec osób starszych. Analiza badanych wymiarów mentalności, poza jednym wyjątkiem, nie była zbyt pomocna. Okazało się natomiast, że usprawiedliwianiu sprzyja samo dostrzeganie przemocy, zarówno poza, jak i we własnej rodzinie (zob. punkt 9).

6. Respondenci wykazywali znaczną obojętność na akty przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych. Analiza wymiarów mentalności pozwoliła uzyskać pewien wgląd w naturę tego zjawiska (zob. punkt 10). Procent zgadzających się ze stwierdzeniami, że w sytuacjach takich z różnych powodów „lepiej się nie wtrącać” wynosił od 44,6 do 49,6. Jeżeli dodać odpowiadających „nie wiem, trudno powiedzieć” można by powiedzieć, że osób takich jest ponad 50 proc. Procenty zgadzających się były podobne do siebie, co może sugerować, że argumenty odwołujące się do interesów ofiary i interesów świadka przemocy, oraz do niepewności po czyjej stronie może być racja, są przekonujące w podobnym stopniu. Z drugiej strony, zbliżone wartości procentów osób zgadzających się mogą oznaczać, że rodzaj argumentu nie odgrywa zasadniczej roli, a czynnikiem decydującym o owej zbieżności jest zgeneralizowana obojętność.

7. Z wynikami opisanymi w punkcie 6 spójne są (deklarowane) zachowania respondentów w sytuacjach przemocy. Wśród osób, którym znane były jakieś akty przemocy, nie zareagowało na nie, czy nie podjęło żadnej interwencji, od 66,3 do 78,5 proc. Najczęstszą podejmowaną reakcją była „interwencja osobista”, kilkakrotnie rzadszą „powiadomienie innych”. Do odpowiednich służb (policji, służby zdrowia, ośrodka pomocy społecznej, centrum pomocy rodzinie) lub innych instytucji zwróciło się 0,4 i 2,1 proc. respondentów, którym znane były akty przemocy (co oznacza jedna i cztery osoby). Mimo, że są to wartości mikroskopijne, aby sprostać wymogom raportu, dodamy, że instytucjami, do których się zwrócono były policja, ośrodek pomocy społecznej i centrum pomocy rodzinie, a także szkoła. Skuteczność interwencji była oceniana różnie.

8. Parametry umiejscowienia jednostki w strukturze społecznej nie pozwalają na jednoznaczne przewidywania dotyczące istnienia/dostrzegania przemocy w rodzinie oraz ustosunkowań do rodzajów przemocy. Innymi słowy nie jest tak, by dostrzeganie przemocy, jej usprawiedliwianie oraz obojętność na przemoc w sposób systematyczny i jednoznaczny zależały od czynników społeczno-demograficznych i ekonomicznych. Np. mężczyźni skłaniali się do usprawiedliwiania jednych, a kobiety do usprawiedliwiania innych rodzajów przemocy (co zostało przedstawione w odpowiednim paragrafie raportu). Wydaje się, że słabo zarysowały się dwie względnie systematyczne tendencje. Symptomy przemocy ujawniają się rzadziej wśród osób najmłodszych, zaś częściej wśród osób posiadających liczne rodziny. W przypadku innych grup, czy warstw społecznych nie zaobserwowano współwystępowania symptomów przemocy lub zaobserwowano ich niewielkie nasilenia.

9. Porównania między województwami z kilku powodów nie pozwalają zarysować precyzyjnej mapy przemocy w rodzinie w Polsce wobec osób starszych i niepełnosprawnych. Powody najbardziej istotne, metodologiczne, przedstawiamy na końcu tego punktu. Przeprowadzone porównania pozwalają jedynie na wskazanie czterech województw, w których różne symptomy przemocy dały się zaobserwować w większym nasileniu. W województwie świętokrzyskim odnotowaliśmy wyraźnie najwięcej deklaracji występowania przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych, usprawiedliwień stosowania przemocy i większą obojętność na przemoc. Także w województwie zachodniopomorskim zaobserwowano więcej deklaracji występowania przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych oraz usprawiedliwień stosowania przemocy wobec osób starszych. W województwie wielkopolskim więcej deklaracji stosowania przemocy wobec osób starszych i usprawiedliwień przemocy wobec obu grup, zaś w województwie warmińsko-mazurskim

odnotowano więcej deklaracji przemocy wobec osób niepełnosprawnych i usprawiedliwień stosowania wobec nich przemocy. W województwach pozostałych, o ile odnotowano wyraźne symptomy rodzinnej przemocy, wystąpiły warianty mieszane np. mniej usprawiedliwień przemocy wobec osób starszych i więcej wobec osób niepełnosprawnych. W tym miejscu trzeba wyrazić sformułować zastrzeżenia o charakterze metodologicznym. Badanie zostało przeprowadzone na 1000-osobowej próbie reprezentatywnej. Sposób doboru próby (zob. rozdział „Metodologia badania”) gwarantuje reprezentatywność w skali kraju, ale nie w skali regionów czy województw. Zachowanie proporcjonalności liczebności respondentów pochodzących z poszczególnych województw (w stosunku do liczebności mieszkańców tych województw) owocuje tym, że występują bardzo małe liczebności respondentów pochodzących z mniejszych województw. I tak np. dysponowano danymi pochodzącymi jedynie od 20 osób z województwa lubuskiego, 30 z opolskiego, czy 35 ze świętokrzyskiego. Formułowanie kategoriycznych wniosków o rzeczywistych różnicach w nasileniu symptomów przemocy w rodzinie między tymi (i innymi) województwami jest metodologicznie nieuprawnione, ponieważ nie sposób uznać tak mało licznych grup za próby reprezentatywne mieszkańców tych regionów.

10. Analiza psychologicznych uwarunkowań symptomów przemocy w rodzinie pozwoliła wyróżnić dwa rozłączne modele dotyczące usprawiedliwiania przemocy oraz obojętności na przemoc. Usprawiedliwianie przemocy okazało się powiązane z „darwinistyczną” wizją świata społecznego. Przede wszystkim jednak, jest silnie uwarunkowane częstością kontaktów z aktami przemocy (szczególnie w środowisku rodzinnym). Ludzie odrzucają przemoc wobec osób starszych i niepełnosprawnych jako zachowanie moralnie naganne głównie wtedy, gdy nie mają z nią bezpośredniej styczności i jest ona dla nich zjawiskiem abstrakcyjnym. Ich rygorizm moralny maleje, kiedy przemoc staje się dla nich realnym doświadczeniem.

11. Inaczej rzecz się ma z obojętnością na przemoc. Po pierwsze, nie jest ona powiązana z częstością kontaktów z aktami przemocy. Jest za to bardzo wyraźnie uwarunkowana przez niektóre rysy mentalności psychospołecznej. Obojętności sprzyja (1) poczucie anomii - objawiające się odrzucaniem społecznie akceptowanych norm moralnych lub dezorientacją względem tego „co jest dobre a co złe”; (2) autorytarny światopogląd – przejawiający się uległością wobec siły i przewagi oraz hołdujący konwencjonalnym truizmom kulturowym (m.in. przekonaniu, iż nie należy „wtrącać” się w sprawy innych) i (3) materializm –

orientacja na wartości materialne, której towarzyszy przedmiotowe traktowanie ludzi w kategoriach bezosobowych i instrumentalnych.

12. Przeprowadzone badanie dostarczyło jedynie wstępnej orientacji w skali i rodzajach przemocy w rodzinie w Polsce wobec osób starszych i niepełnosprawnych. W celu określenia rzeczywistych rozmiarów przemocy w rodzinie wskazana jest kompleksowa analiza wyników badań sondażowych, zgłoszeń rzeczywistych aktów przemocy i przemocy permanentnej, wyników badań na pracownikach instytucji zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy. W przypadku prób badania tych osób celowe wydaje się prowadzenie badań jakościowych, w tym pogłębionych wywiadów (także grupowych, tzw. fokusów).

13. W badaniach sondażowych zadawanie pytań wprost o przemoc w rodzinie obarczone jest znacznym błędem (działanie potrzeby aprobaty społecznej, zachowania dobrego mniemania o sobie itp.). Wobec tego celowe wydaje się stosowanie wskaźników inferencyjnych – pośrednio informujących o społecznej akceptacji różnych form przemocy, czy rodzajach usprawiedliwień różnych form przemocy, a także obojętności wobec niej.

14. Dodatkowo wskazane wydaje się pogłębione badanie pozwalające zidentyfikować subiektywne rozumienia, czy znaczenia nadawane kategorii „przemoc”, a szczególnie „przemoc w rodzinie”. Wydaje się, że można wyróżnić obszerną pulę zachowań obiektywnie będących przemocą, ale tak nie identyfikowanych, czy nie interpretowanych w subiektywnym odbiorze wielu ludzi, np. działania „dla dobra” osób starszych lub niepełnosprawnych podejmowane jednak wbrew ich woli. Tego rodzaju eksploracyjne badania wydają się szczególnie istotne w kontekście sformułowanej powyżej hipotezy o istnieniu deskryptywnej normy stosowania przemocy w rodzinie.